

—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

3

МАЯ
1991 г.
№ 18 (3584)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ—15 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ЧЫТАЙЦЕ

«АДДАМО СПРАВЕ АДРАДЖЭННЯ...»

Уражанні Сяргея ГРАХОУСКАГА пасля з'езда пісьменнікаў Украіны.

СТАРОНКА 4.

«ПАСЛУХАЙЦЕ СВАЮ ДУШУ»

«Мы хочам бога ў нашым краі,
Між беларускіх бедных стрэх.
У нашай мове і звычаі
Не можа меці месца грэх».

(Гутарка з мёрскім ксяндзом Уладасам Пятрайцісам).

СТАРОНКА 5.

НЯДОЎГАЕ СПАТКАННЕ З ВАМІ...

Нататкі з фестывалю

«Славянскія тэатральныя
сустрэчы».

СТАРОНКІ 10—11.

РОЗДУМ З НАГОДЫ

Эсфір ГУРЭВІЧ: «Час падказвае, што пісаць па інерцыі, па старым шаблоне, калі жыццё прыхарашваецца, патанаючы ў ружовым аптымізме, ужо немагчыма. Іншымі сталі мы, дарослыя, зусім іншымі сталі і дзеці. Старыя мадэлі, схематычныя «ўзоры для пераймання», створаныя літаратурай раней, ужо мала падыходзяць для мастацкага ўздзеяння».

СТАРОНКІ 6—7.

БАРАЦЬБІТ І БУДАЎНІК

Да 100-годдзя
з дня нараджэння
Клаўдзія
дуж-душэўскага.

СТАРОНКА 13.

ЛЁС НАШАЙ СПАДЧЫНЫ

Ці вернуцца з замежных сховаў
святыні беларускага народа.

СТАРОНКІ 14—15.

Завяршыўся рэспубліканскі конкурс на помнік Францішку Скарыне ў Мінску.
Журы прызнала лепшай скульптуру А. Дранца.

ЧАРНОБЫЛЬСКИМ ШЛЯХАМ

Іншы раз, калі нешта цяжка выказаць сваімі словамі, звяртаешся да паэтычных радкоў. 26 красавіка, ідучы з калонам «Чарнобыльскага шляху», я падумаў, што агульнаму настрою, які сёння збірае людзей пад бел-чырвона-белы сцяг, адпавядае песня Сержука Сокалава-Воюша:

Хай па лязе мяча
Наш пралягае шлях,
Штодня губляем мы,
Але штодня знаходзім,
Змяняецца адчай,
Адвагай у вачай,
І той, хто быў нямы,
Сягоння спеў заводзіць.

Толькі пачаўшы складаць мартыралог Беларусі, нават не надта паглыбляючыся ў стагоддзі, засяроджваючы ўвагу на Курапатах, Хатыні і Чарнобылі, — мы жажнуліся. Яшчэ страшней думаць (але думаць трэба!), чым адгукнецца 26 красавіка 1986 года для нашых нашчадкаў. І каб абараніць сваё жыццё і будучыню нашых дзяцей, мы павінны вярнуць страчанае — беларускую дзяржаву, беларускую веру, беларускую мову. Калі не будзе гэтага — не будзе і нас. На шляху Адраджэння нас яднае чорная чарнобыльская харугва і бел-чырвона-белы сцяг. Знак бяды і знак перамогі.

У калоне «Чарнобыльскага шляху» ішлі беларускія навукоўцы, якія яшчэ ўвесну 1986 года не пабаяліся сказаць праўду аб трагедыі. Ішлі і мастакі і літаратары. У кастрычніку 1988 года ім, арганізатарам мітыngu-рэквіема «Дзяды» давялося сутыкнуцца з «перабудовай» у выглядзе гумавых дубінак і з пахам «чаромхі». І што, відаць, найбольш важна, — ішлі рабочыя мінскіх заводаў, якія толькі-толькі прыпынілі страйк, каб распачаць яго зноў у большых маштабах 21 мая. Рабочы клас, ад імя якога так любіць выступаць партакратыя, вярнуў Беларусь павягу суседзям, амаль паханую вынікамі «рэферэндуму». Вось бы зараз правесці рэферэндум аб «сацыялістычным выбары» і «абноўленым Саюзе», вось бы зараз завітаў Прэзідэнт у Мінск!

На чале шэсця неслі абраз Божай Маці ахвяр Чарнобыля. Ішлі моўчкі, гарэлі свечкі. На пляцы Волі шэсце спынілася. На тым месцы, дзе стаяла Святадухаўская царква, знішчаная ваяўнічымі атэістамі ў 30-я гады, вакол абраза паўсталі святары хрысціянскіх

адгалоскі

Ініцыятыва БАПЦ у ЗША

У № 4 (красавік г. г.) прэс-бюлетэню «Царкоўны пасланец», які выдае парафіяльная рада Кафедральнага сабору св. Кірылы Тураўскага Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы (Бруклін, штат Нью-Йорк), паведамляецца аб ініцыятыве кіраўніцтва БАПЦ па мацаванні духоўнай лучнасці з вернікамі і праваслаўным духавенствам на Бацькаў-

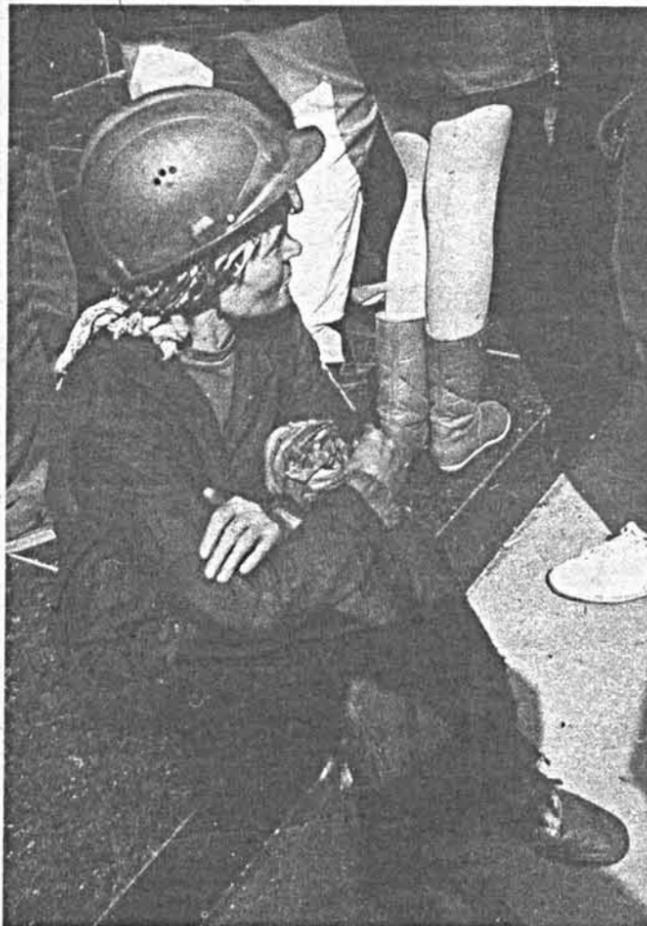
канфесіі Беларусі—праваслаўнай, уніяцкай, каталіцкай. Прагучалі малітвы за беларускі народ. Са словам аб чарнобыльскай бядзе, якую беларусы могуць пераадолець толькі пабудаваўшы незалежную дзяржаву, да людзей звярнуліся Алесь Марачкін, Уладзімір Арлоў, Алесь Адамовіч.

Далей шэсце рушыла па вуліцы Горкага да пляца Бангалор. У парку побач з пляцам быў урачыста адкрыты памятник знаку ліквідатарам — ахвярам Чарнобыля. Зноў гучалі малітвы хрысціян, а таксама іудзей і мусульман.

Наступным днём у Доме літаратара праходзіў «Народны трыбунал». Ён меў на мэце разгледзець, наколькі эфектыўнымі былі дзяржаўныя захады па пераадоленні наступстваў чарнобыльскай катастрофы. Калі хто з прысутных на пасяджэнні трыбунала дагэтуль яшчэ меў нейкія ілюзіі адносна магчымасці паразумення з Цэнтрам па чарнобыльскім пытанні, дык ён мусіў з гэтымі ілюзіямі развітацца. Выступаючыя навукоўцы, журналісты, народныя дэпутаты Я. Канапля, Я. Новікаў, С. Навумчык, І. Кісялёва і іншыя пераканаўча даводзілі, што той Цэнтр, па загаду якога авіяцыя, ратуючы Маскву, асаджала на Беларусь чарнобыльскія хмары, сёння праз сваю крэатуру ў МАГАТЭ запэўнівае сусветнае грамадства, што на Беларусі ўсё добра. Атрымаўшы, што беларусы, спекулюючы на Чарнобылі, жадаюць атрымаць ад Захада як мага больш грошай... Між тым, менавіта Цэнтр робіць на нашай бядзе неблагі бизнес, бо Масква — манопольны ўладальнік той інфармацыі, што збіраюць у зоне (зона цяпер ці не ўся Беларусь) беларускія навукоўцы. Красамоўныя факты: японцы, каб атрымаць доступ да навуковай інфармацыі, сабранай на Беларусі, фінансуюць будаўніцтва навуковага цэнтру... у Обнінску.

Зразумела, прынятая на «Народным трыбунале» Заява юрыдычнай сілы не мае. Пакуль што не мае. Але ж справа і не зводзіцца да чыста юрыдычных аспектаў злачынства веку. Важней маральнае асуджэнне канкрэтных віноўнікаў трагедыі на ўсіх паверхах улады. А разам з ім — і той сацыяльнай сістэмы, якой яны служаць.

Пётра ВАСІЛЕУСКИ.

шчыне. У прыватнасці, Кансісторыя БАПЦ заклікае ўсіх вернікаў БАПЦ і наогул беларускую эміграцыю перагледзець свае кніжныя паліцы і ахвяраваць выданыя на эміграцыі беларускія рэлігійныя ды іншыя кнігі і часопісы на перасылку ў Беларусь; узяць абавязак перапісвацца з ахвочымі да лучнасці рэлігійна і нацыянальна свядомымі беларусамі на Бацькаўшчыне; дапамагчы Кансісторыі БАПЦ наладзіць выданне газеты «Голас Царквы» і патрэбных для вернікаў на Беларусі рэлігійных і малі-

тоўных кніг. «З Божай Ласкі нам пашчасціла жыць у адказную пару, калі можа змяніцца доля нашага беларускага народа і ўсяго чалавецтва. Не адварочвайся ж і не ўцякайма ад гэтай адказнасці... Няхай ніхто не застаецца збоку... у гэтай вялікай рабоце».

Шуміць «7 дзей»

Нават не ведаю, пад якім загалоўкам паведаміў бы аб прыгданай ініцыятыве БАПЦ штотыднёвік «7 дзей» (выданне

БЕЛТА), але да адраджэнскіх намаганняў уласна на Беларусі гэтая газета ставіцца, мякка кажучы, ірвічна. У матэрыяле з характэрнай назвай «Шумім, братцы, шумім!» (№15), які падрыхтаваў Г. Васілеўская, пададзены выняткі з выступленняў народных дэпутатаў БССР, работнікаў народнай асветы, дзеячаў гарадскога бацькоўскага камітэта г. Мінска па праблемах стварэння беларуска-

ТАКІЯ ДНІ НАСТАЛІ...

«А хто там ідзе?» Радні нупалаўснага верша нечакана прагучалі на мітынгу з вуснаў жанчыны з трактарнага, члена заводскага стачкама. Сапраўды: хто? «Экстрэмісты», «дэструктыўныя элементы»? (У час выхаду ў эфір лідэраў стачкамаў, дарэчы, можна было пераканацца, што гэтыя «элементы» — сімпатычныя, разумныя, хоць і не вельмі спрантыкаваныя ў палітыцы хлопцы). Ці — «яго влікаець рабочы клас», «бясстрашныя рыцары»?

Але ж ні праклёны, ні захопленасць сэнсу справы не прасвятляюць. Таксама, як вершы класікаў і сучаснікаў, спевы бардаў, што гучалі на мітынгх у паўзах паміж выступленнямі далёка не галоўнае. Між іншым, эфектныя, але пустыя прамоў, імправізацый на палітычныя тэмы рабочыя не прымалі.

Не дзеля знешняга эфекту пракрочылі яны па Ленінскім праспекце на плошчу Перамогі. (Хоць узорны парадок, з якім рухалася агульная калона пад бел-чырвона-белымі сцягамі, прызнацца, уражвала). Не да эфектаў ім было, як і іх сябрам у Оршы, якія перакрылі чыгуначны рух. Мінскія рабочыя хацелі звярнуцца да іх праз эфір — засцерагчы ад сутыкненняў з АМАПам, ад непараўнага. Эфір не далі. Там, па той бок «барыкады» — таксама свая салідарнасць: «Сацыялістычная айчына ў небяспецы!»

Рабочым кажуць, што забастоўні нясуць шкоду вытворчасці, а значыць — ім самім, вядуць да эканамічнага хаосу,

у бездань. Ды яны разумеюць гэта не горш, а можа, і лепш за многіх народных дэпутатаў. Але іншага выйсця на сёння не бачаць, бо не вераць (і не без падстаў) абяцанням улад кардынальна палепшыць стан спраў адміністрацыйнымі метадамі.

Яшчэ ўчора прыціснутыя цяжкімі ўмовамі працы, бясконцымі чаргамі, бессэнсоўнасцю існавання, раз'яднаным, сёння рабочыя сабраліся разам. І не дзеля першамайскай паказной дэманстрацыі лаяльнасці ўладам, а дзеля ўласных інтарэсаў і абароны чалавечай годнасці выйшлі яны на вуліцы. Канечне, сабрацца на мітынг прасцей, чым выпрацаваць сапраўднае адзінства, агульную праграму дзеянняў. Але ўсяго за некалькі дзён палітычная рэальнасць, жорсткае процістаянне літаральна падштурхнулі рабочыя да неабходнасці стварэння незалежных прафсаюзаў. Гэтая ідэя яўна знаходзіць усё большую падтрымку. Зразумела, ад ідэі да яе рэалізацыі — шлях няблізкі. Але як сказала тая жанчына з трактарнага, што чытала верш Купалы (на жаль, не запісаў яе прозвішча), — за гэтыя дні мы сталі іншымі, і такімі, як раней, не будзем ужо ніколі.

Напэўна, гэта так.

Віталь ТАРАС.

Фота У. КРУКА.

А. КЛЕШЧУКА, А. КАЛЯДЫ,
У. САПАГОВА І БЕЛТА.

«Ветэрану БССР» ад проста ветэрана

Мой сусед, прыхільнік нядаўна створанай Беларускай сацыял-дэмакратычнай грамады, паказаў мне нумар газеты «Звязда» і спытаўся: «Ці ведаеш ты такога вучонага — А. Залескага?.. Вунь як падпісаўся пад сваім артыкулам: «ветэран Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі, доктар гістарычных навук, прафесар...» Я збіраўся ўступаць у БСДГ, там шмат добрых хлопцаў, а гэты Залескі пра іх саміх і іхнюю партыю такога нагаварыў, што аж валасы дыбам становяцца. Ніводнага добрага слова, адзін дэгаць ды кампрамат. Што гэта за вучоны такі, што гэта за «ветэран БССР»?

Я моўчкі ўзяў газету, прабег заглавак, «Здзіўляючая дэзінфармацыя», першыя і апошнія радкі, падпіс пад артыкулам... Тут усё адпавядала адно другому. Ніякіх сумненняў не заставалася. Гэта быў ён, сумна вядомы Адам (па бацьку Іосіфавіч) Залескі. Жывы Курылка!..

Мой сусед правільна падмеціў, што сапраўдны доктар навук і прафесар не можа такога пісаць. Дык то ж сапраўдны, а гэта ж «псеўда»: псеўданавуковец, псеўдапрафесар. М. А. Ткачова ён папракае ў тым, што той нібыта «трывала зарэкамэндаваў сябе фальсіфікацыйнай гісторыі». На справе ж менавіта такія «гісторыкі», як Абэцдарскі, Залескі і да іх падобныя, фальсіфікавалі і працяваюць, як мы бачым, фальсіфікаваць мінулае Беларусі. Вось і на гэты раз не можа ніян Адам Іосіфавіч Залескі змірыцца з тым фантам, што ў гісторыі беларускай палітычнай думкі займалі адпаведнае месца і сацыял-дэмакратычныя ідэі. З аднаго боку, ён мусіць прызнаць, што яны ўзніклі і ўвасабляліся ў пэўныя партыі, а з другога — тут жа спалохліваецца і пачынае пракрочваць у сто першы раз усё тую ж, сцёртую да гнюсавасці пласцінку — наконт «рэакцыйных колаў», іх супрацоўніцтва з польскімі акупантамі і германскім імперыялізмам... Ну а далей, з незвычайным спрытам, выводзіць проста з тых рэакцыйных, з тых дробна-буйнабуржуазных колаў сённяшніх сацыял-дэмакратаў, ініцыятараў стварэння БСДГ. Вось так, і яшчэ ён іх называе «няўдзячнымі сынамі сваёй сацыялістычнай Радзімы», «пярэваратнямі (мова «ветэрана... доктара... прафесара»!).

Сапраўды, трэба быць няўдзячным сынам сваёй Радзімы, каб лічыць сябе яе гісторыкам, спецыялізавацца на яе гістарычным мінулым, карміцца (атрымліваць доктарска-прафесарскую зарплату) за кошт гэтага, і ў той жа час так не ўспрымаць, так ненавідзець і з такой зацягасцю фальсіфікаваць нашу гісторыю, як гэта робіць А. Залескі. Гэта нешта заалагічнае, гэта нават нешта горшае, чым чорная няўдзячнасць. Дарэчы, тут трэба шукаць і сапраўдных прэваратняў...

Я. СЯМАШКА,
ветэран вайны і працы,
былы выкладчык гісторыі.

моўных школ і класаў. На больш вартасны, аналітычны досвед становішча беларускай школы «праблемны» штотыднёвік, відаць, не здольны. Затое чапляць «бірачкі» — калі ласка. Можа, знаўцам і рупліўцам беларускай культуры і дэравальны пэўны нацыянальны сарказм. Але бюлетэню, выдаванаму не на дзяржаўнай мове, у гэтым сэнсе, мяркую, можна было б і прамаўчаць. Ці — «не шумець»?

Не зважаючы на Беларусь

Да болю робіцца крыўдна за навуковую годнасць дактароў навук, калі чытаеш гістарычныя опусы нажштат артыкула літоўскай вучонай Р. Жэпкайтэ «Літва земель нікому не должна» (грамадска-палітычны штотыднёвік «Голос Литвы» № 12 за г. г.). Аўтарка разважае аб літоўска-польскіх межах, скарыстоў-

ваючы... тую сумна вядомую «карту», на якой выяўлена мяжа з Беларуссю блізу Пастаў, Маладзечна, Шчучына, Гродна. Спрабуючы абгрунтаваць чарговыя межы прэтэнзіі (на гэты раз ужо да Польшчы), літоўская даследчыца гаворыць аб згаданай мяжы з Беларуссю, што яна «амаль адпавядае этнічнай тэрыторыі, на якой у XIII ст. было створана ядро літоўскай дзяржавы». Цяжка зразумець, што мае на ўвазе Р. Жэпкайтэ, калі гаворыць «ядро» дзяржавы, але зусім пэўна бачыцца атажамленне

«створанай у XIII ст.» літоўскай дзяржавы з сучаснай Літоўскай Рэспублікай.

Крыўдна, калі суседні народ, «з'яднаны прагвай волі», з'яднаны яшчэ і такімі адмысловымі поглядамі на гістарычнае мінулае. Цяперашні Старшыня Вярхоўнага Савета Літвы сп. В. Ландсбергійс у красавіку, напрыклад, заявіў, што для яго, маўляў, існуе толькі СССР, а на Беларусь літоўскае кіраўніцтва не зважае. Такія вось, зусім не бяскрыўдныя «гульні ў карты»...

Юрась ЗАЛОСКА.

«АДДАМО СПРАВЕ АДРАДЖЭННЯ...»

На з'ездзе пісьменнікаў Украіны

З маленства люблю Украіну. Любоў прыйшла з песнямі, казкамі, з «садком вышневим коло хати» вялікага Тараса. Першыя сустрэчы з гэтай блаславеннаю зямлёю ўразілі і зачаравалі бязмежнымі стэпамі з клічкамі стромкіх таполяў, з чародкамі беленькіх мазанак, меладычнаю, як сама песня, такою блізкаю і зразумелаю моваю.

Куды б мяне ні кідаў лёс, я перш-наперш шукаў украінцаў; з імі ў любых нягодах лягчай і надзейней. На Украіне ў мяне шмат сяброў. І вось пашчасіла зноў сустрэцца з імі. З 16 па 19 красавіка я быў госцем з'езда пісьменнікаў братняй Украіны. Гэта быў самы прадстаўнічы форум літаратурных сіл рэспублікі. Дэлегатамі з'езда былі ўсе 1236 членаў саюза.

Вялікую залу Жоўтневага Палаца культуры прафсаюзаў запоўніла больш за тысячу праявікаў, паэтаў, крытыкаў, літаратуразнаўцаў, гасцей са Злучаных Штатаў Амерыкі, Канады, Аўстраліі, Румыніі і некалькіх саюзных рэспублік. З партрэта на сцэне на сваіх нашчадкаў узіраюцца праніклівыя вочы вялікага Кабзара. У 10 гадзін раніцы на сцэну выходзіць хор пад кіраўніцтвам народнага артыста рэспублікі П. Мураўскага. Усе ўстаюць і заміраюць у глыбокім урачыстым маўчанні, гучыць «Малітва пра Украіну». Присутныя пад гукі «Развітальных перазвонаў» ушаноўваюць памяць усіх закатаваных сталінскай інквізіцыяй. Якраз у гэтым будынку была катонія сумленнага сына і дачок, таленавіцейшых песняроў Украіны.

Першы сакратар саюза Юрый Мушкецік у глыбокім і грунтоўным дакладзе зрабіў аналіз надзвычайна і балючых праблем, крызіснай сітуацыі ў грамадстве і ў культуры Украіны, задаў належны тон для сумленнай, смелай, зацікаўленай і шчырай размовы на з'ездзе. У палымных і разважлівых, палемічных і канструктыўных прамовах з трыбуны, з устаноўленых у зале мікрафонаў гучалі боль за сённяшняе жабрацкае становішча народа, за поўны заняпад культуры, за адсутнасць матэрыяльных магчымасцей развіцця літаратуры, выданне новых кніг і літаратурнай перыядыкі.

А побач з Жоўтневым палацам каторы ўжо дзень не змаўкаў гул вялізнага натоўпу «страйкарів» (забастоўшчыкаў) — рабочых кіеўскіх заводаў, прадстаўнікоў данбаскіх стачкомаў. Над плошчаю і Хрышчакікам гайдаліся блакітна-жоўтыя сцягі, гучалі гней і абурэнне становішчам і бяспраўем, у якім апынуўся народ Украіны і ўсяго Саюза. Дэлегаты пісьменніцкага з'езда ўвесь час падтрымлівалі маральна і матэрыяльна ўдзельнікаў мітыngu.

Асабліва гарачая палеміка на з'ездзе разгарнулася пры абмеркаванні новага статута незалежнага саюза пісьменнікаў Украіны: ніякага дыктату цэнтру, ніякага ўмяшання функцыянераў розных узроўняў у творчае жыццё творчай арганізацыі, поўная самастойнасць новага саюза.

У ходзе абмеркавання статуту было прапанавана дзесяць з'езда Саюза савецкіх пісьменні-

каў Украіны лічыць першым з'ездам незалежнага саюза. Прапанавана на час знаходжання ў кіраўніцтве старшыні саюза, членам рады і рэдактарам органаў Саюза пісьменнікаў прыпыняць знаходжанне ў любых палітычных партыях.

Па прапанове народнага дэпутата СССР паэта Расціслава Братуня з'езд звярнуўся да Вярхоўнага Савета Украіны аб неадкладным вызваленні з Лукаўскаўскай турмы беспадстаўна арыштаванага народнага дэпутата Сцяпана Хмары. З'езд прыняў зварот да Старшыні Вярхоўнага Савета Украіны Л. Краўчука паставіць на сесію Вярхоўнага Савета пытанне аб выдзяленні творчым саюзам кампенсацыі за дзяржаўны кошт.

Хвалючымі былі выступленні госця з Канады Краўчука аб развіцці ўкраінскай літаратуры

за акіянам і слова пісьменніка Ткачука аб складаных умовах украінскай літаратуры ў Румыніі.

Мне выпай гонар віншаваць удзельнікаў з'езда ад пісьменніцкай арганізацыі Беларусі. Я ўспомніў яскравейшыя старонкі нашага братэрства ў гады супольнай барацьбы і агульнага гора. Прыгадаў, як у 1932-33 гадах вымірала з голаду Украіна, як тысячы бабuleк і маладзёў з дзеткамі, мужчыні і дзяўчатамі шукалі ратунку на Беларусі, як мы дзяліліся апошняй бульбай, лямкай заціркі, як аддавалі шклянку малака дзіцяці, каб не звёўся род Скаварады і Шаўчэнка. Людзей ратавала спагада, любоў да бліжняга і сумленне.

Расказаў і пра нашы агульныя праблемы, пра крытычнае становішча ў нашай культуры, пра пагарду і глухату чыноўна-бюракратычнай алігархіі да мовы народа, да яго традыцый, да ўзаскрашэння нацыянальнай свядомасці, годнасці і гордасці. Гаварыў і пра сённяшні стан жыцця ў рэспубліцы, якая ўвесь час лічылася самаю палухмянаю і рахманаю, зручнаю для прапагандысцкіх візітаў. Нарэшце схамянулася і Беларусь, яе рабочы клас заявіў права на людскае існаванне і палітычны выбар, не сумяшчальны з афіцыйнымі догмамі.

Боль, праблемы і клопаты ў украінцамі ў нас адны, таму так добра адно аднаго разумеем.

У заключэнне зачытаў ліст Васіля Быкава пісьменнікам Украіны. Тысячная аўдыторыя на яго адказала громам воплескаў.

Да позняга вечара бушавалі выбарчыя страсці. Нарэшце сфарміравана Рада Саюза пісьменнікаў Украіны. У яе ўвайшло сто актыўных прадстаўнікоў усіх жанраў і абласных арганізацый. Адкрытым галасаваннем старшыню саюза абраны Юрый Мушкецік. І не дзіўна: грамадзянскаю і творчаю пазіцыю Юрыя Міхайлавіча сцвердзіў завяршальным акордам даклада: «Мы змарнавалі шмат, страцілі сіл яшчэ больш, а ўсё, што засталося ў сэрцах несатлелага, нерастрачанага ў таленце, усё, што можам зрабіць, на што здольны кожны, аддамо справе адраджэння роднага краю, роднага народа, Украіне. Ішага ў нас няма і быць не можа. Украіна — наш боль, наш гонар, наша слава!»

...Я шчаслівы, што сустрэўся з добрымі даўнімі сябрамі, набыў новых прыяцеляў, атрымаў жыватворчы зарад мужнасці, адчуў сілу нязломнай народнай свядомасці і высокага духу.

Сяргей ГРАХОЎСКІ.

Вітанне пісьменнікам Украіны

Дарагія сябры! Мае ўкраінскія браты!

Звяртаюся з гэтым пасланнем у цяжкі для нашых народаў час і шлю вам братняе слова цеплыні, надзеі, зычу шчасця вам і вашаму вялікаму народу, прыдбання сапраўднай незалежнасці, без якой ніколі нам шчасця не бачыць. Пра тое сведчыць увесь наш шматгадовы гістарычны вопыт, нялёгкае жыццё апошніх пакаленняў. Як цяпер відаць, лепшыя таленты нашых народаў змагаліся за гэтую мзту, многія з іх леглі касцямі ў матухну-зямлю менавіта з гэтай марай. Яе няздзейсненую, аблыганую і зняважаную нашымі ворагамі, падхапілі мы, каб яна не ўмерла зусім. Далейшае будзе залежаць ад нас.

На ўкраінскай зямлі, як і на беларускай, і на кожнай іншай шмат выдатных твораў культуры, многія здабыткі якіх сталі гонарам нацыі

і чалавецтва. Але ў наш час самыя найбольшыя гонары заслугаюць мастак-грамадзянін, самаадданы барацьбіт за народнае шчасце. У гэтым сэнсе мы на Беларусі імкнем нашы позіркы да лепшых сыноў Украіны, яе самых таленавітых песняроў мужнасці і народнае долі — Івана Драча, Дзмітра Паўлычкі, Уладзіміра Яварыўскага ды іх верных і слаўных паплекнікаў. Мы вучымся ў іх, як трэба любіць нацыю і змагацца за яе выхад з большавіцкага дзікуства ў шааноўную сям'ю сусветнай цывілізацыі.

Дарагія браты! У гэты час я шлю вам мой братэрскі паклон і жадаю ўдачы ў вашай вялікай і святой барацьбе за волю і незалежнасць вялікай і блаславеннай Украіны.

У нас адзін шлях і дай вам Бог удачы!

Ваш брат Васіль БЫКАУ.

З ПОШТЫ АДДЕЛА КРЫТКІ І БІБЛІАГРАФІІ

ЧАКАЕМ СУР'ЭЗНАЙ РАЗМОВЫ

Калі чытаеш сёння наш перыядычны друк, выступленні асобных крытыкаў і пісьменнікаў, ловіш сябе на думцы, што ў поле зроку некаторых аўтараў не трапляюць многія літаратурныя творы, якія прыцягваюць увагу тысяч чытачоў. Наша літаратурная крытыка нібы не хоча іх зусім заўважаць. Я асабіста не магу пагадзіцца з думкай, быццам у нас сёння няма літаратуры і што яе наогул не было... Некаторыя «ярыя» аднадумцы паставілі ўжо над ёй крыж, пахавалі яе...

А ці так гэта на самай справе?

Вось што гаворыць літоўскі пісьменнік Леанідас Ацнявічус у гутарцы з карэспандэнтам «ЛГ», змешчанай у адным з апошніх нумароў: «Хоць ёсць людзі, якія сёння гатовы спісаць усю мінулую савецкую літаратуру, чаму б не пайсці іншым шляхам, чаму б не пашукаць у тым, што напісана, добрых традыцый? Яны могуць быць працягнуты і пашыраны...»

Леанідас Ацнявічус, як падкрэслена ў інтэрв'ю, у адрозненне ад свайго сябра Юргіліса Балтакіса, які вырашыў «геніяльна маўчаць», у такі трывожны час на ўвесь

голос гаворыць аб тым, што нам трэба працягваць і пашыраць свае літаратурныя традыцыі. У адрозненне ад літоўцаў, сёння мы не толькі не даацэньваем, а часам проста ганім сваю нацыянальную літаратуру.

Спашлюся на некаторыя прыклады, каб не быць галаслоўным. 15 лютага ў нашым паважаным штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва» быў змешчаны аглядны артыкул Алеся Бадака пад назвай «А чытач і не заўважыць?» Аўтар артыкула, робячы агляд мастацкіх твораў, апублікаваных напрыканцы мінулага года ў часопісах «Польмя», «Маладосць», «Беларусь» («Нёман» ён чамусьці зусім абшыў), падкрэслівае, што «беларускія газеты і часопісы б'юць у званы, каб прыцягнуць увагу грамадскасці да незайздроснага стану сваіх выданняў, але... ці заўсёды дбаюць яны пра ўзровень надрукаванага?»

Безумоўна, кожная рэдакцыя перш за ўсё дбае пра ўзровень надрукаванага. Другая справа, як адносяцца чытачы да таго, што надрукавана ў часопісе альбо выйшла асобнай кнігай.

Увогуле, мне здаецца, аўтар агляднага артыкула даволі суб'ектыўна ацэньвае

не толькі дзейнасць рэдакцый часопісаў, але і некаторыя творы, змешчаныя на іх старонках. «Але ж, — піша Алеся Бадак, — калі пагартваць усю леташнюю падшыўку «Польмя», можна знайсці нямала невыразных праявічых твораў. Робячы такія высновы, аўтар артыкула катэгарычна заяўляе, што раман Алеся Рыбака «Трэба было жыць», змешчаны ў дванадцатым нумары «Польмя», «пасрэдняк». Па-першае, раман, як вядома, друкаваўся ў часопісным варыянце са скарачэннямі. Ён выйшаў ужо асобнай, у поўным аб'ёме, кнігай. А па-другое, кідаць такі «цень на пляцень» без усялякіх доказаў — гэта проста забаронены прыём. Дарэчы, я асабіста прачытаў раман Алеся Рыбака і не лічу яго «пасрэдняк». Не бяруся падрабязна на ім спыняцца. Скажу толькі, што ў рамане праўдзіва, па-свойму адлюстравана жыццё нашага маладзёйскага пакалення ў пасляваенныя гады. У некаторай ступені раман аўтабіяграфічны. І каб называць твор слабым, «пасрэдняк», трэба гэта даказаць, а не наносіць абразу аўтару.

Так, безумоўна, аўтар любога артыкула ў ацэнцы тых альбо іншых твораў можа выказаць свае асабістыя дум-

кі. На тое ж мы дамагаліся галаснасці, плюралізму. Але сваю пазіцыю ў адносінах да гэтых ацэнак павінна мець і рэдакцыя, якая друкуе рэцэнзіі, артыкулы. Гэта, на жаль, не заўсёды заўважаеш.

Не магу пагадзіцца з высновай, якую робіць Алеся Бадак у сваім аглядным артыкуле, быццам нашы часопісы, у тым ліку «Польмя», губляюць свой аўтарытэт, цікавасць у чытачоў таму, што няма сапраўдных высокамастацкіх твораў. Дазвольце не пагадзіцца з вамі, мой маладзёішы сябар, таварыш па пярэ. Наколькі мне вядома, рэдакцыі часопісаў — усе, без выключэння, трымаюць моцную сувязь з сваім аўтарскім актывам, загадзя ведаюць, што прапануе ім той альбо іншы пісьменнік. Да таго ж існуе строгі адбор з усяго таго, што прапануецца да друку. Варта было б тут зазначыць яшчэ адно. Нека-

торыя нашы літаратурныя крытыкі, ды і самі пісьменнікі, у сваёй творчасці звяртаюць больш увагі на негатывыя з'явы ў жыцці і літаратуры, пакідаюць за полем зроку ўсё тое, што было і ёсць у творчасці многіх нашых пісьменнікаў. Чаму многія творы ў свой час не атрымалі падтрымкі ў шматлікіх чытачоў? На гэтае пытанне трэба даваць больш грунтоўны, усебаковы разгляд, а не проста рабіць скараспелыя вывады, наносячы абразу і аўтарам твораў і іх чытачам...

Нашы паважаныя чытачы, як і самі пісьменнікі, чакаюць ад літаратурнай крытыкі сур'эзнай і аб'ектыўнай размовы пра сённяшні стан сучаснай мастацкай прозы, публіцыстыкі, пазіі, драматургіі, пра іх далейшае станаўленне ў наш вельмі нялёгкай, складанай і супярэчлівай час.

Пятро ПРЫХОДЗЬКА.

Ад рэдакцыі.

Ліст Пятра Прыходзькі, пры ўсіх крытычных з'явах у адрас штотыднёвіка, мы ўспрынялі з паважлівасцю. Адкрытае выяўленне сваёй пазіцыі, сваёй нязгоды з тымі ці іншымі публікацыямі аддзела крытыкі і бібліяграфіі куды больш плённы шлях, чым унутрыцэхавае крыўды і далёкія ад канструктыўнасці прыватныя меркаванні. У гэтым плане былі франтавікі паказвае добры прыклад усім нам.

Скажам, аднак, што залішне экспрэсіўнае слова «ганіць» у дачыненні да аглядных нататкаў Алеся Бадака здаецца нам празмерным. Крытыкаваць не значыць ганіць — што б там ні было, у тым ліку і нацыянальную літаратуру. Ды і не замахваўся малады крытык на ўсю літаратуру, пішучы пра дванадцаты нумар мінулага года нашых часопісаў. Што ж да пераканаўчасці, доказнасці, якіх не хапае нататкам А. Бадака, то тут з аўтарам ліста ў рэдакцыю мусім пагадзіцца.

кс. Уладас ПЯТРАЙЦІС: «ПАСЛУХАЙЦЕ СВАЮ ДУШУ»

Д А КЛАДНА НЕ ПАМ'ЯТАЮ, але, здаецца, ці не ўпершыню ў маёй сьведомасці адбілася назва літоўскага горада Каўнаса пасля трагедыі, якая разыгралася ў ім. У цэнтры горада палыхнула жаклівае вогнішча, на якім спаліў сябе малады літовец Ромас Каланта. Што гэта было — адчай? пратэст? выклік?..

Летась мне пашчасліва пазнаёміцца з літоўцам, чыю душу апяклі іскры таго жаклівага вогнішча. Тады яшчэ юнак, вучань адной з каўнаскіх школ Уладас Пятрайціс напісаў верш. Верш-нязгуду з тым, што адбываецца на радзіме. Верш-боль. Верш-пратэст.

Нешматлікая прэса, якая ў той час заўважыла жывое вогнішча ў Каўнасе, абазвала Ромаса каратна — фанатыкам. «Антысавецкім элементом, ахвярай рэлігійнага фанатызму» назвалі пазней і аўтара верша. Праўда, не ў друку, а ў школьнай харатарыстыцы: верш прачыталі тая, хто па абавязку службы зачыталіся падобнымі творамі. І ацанілі. Цяжар выхавання лёг на плечы настаўнікаў. Выхоўвалі. Стараліся. Неяк на Вялікідзень, пасля таго, як Уладас разам з аднакласнікамі ўмудрыліся адбыць усю ночную, праспяваць «Алілуя» ўваскрэсламу Збавіцелю ды паспець яшчэ раніцай на нядзельнін, адзін з «сецеляў разумнага, добрага, вечнага» выказаўся ў класе адназначна: «Мне ў вашым класе смярдыць. Буржуазным нацыяналізмам». Уладас разам з сабрамі моўчкі падняліся з-за партаў і выйшлі з класа, пашнадаваўшы тонкі нях «сецеляў»...

А цяпер, шануюны чытач, паглядзі на здымак. Перад табою — аўтар таго верша, Уладас Пятрайціс, ксёндз Мёрскага касцёла, што на Віцебшчыне. Прадбачу, як нехта з пільных барацьбітоў з рэлігіяй падумае: «Вось да чаго даводзіць фанатызм!» А хтосьці, магчыма, падумае і гэтак: «Пабунтаваў чалавек у юнацтве, пасля павініўся, супакоіўся і пачаў другіх навучаць пакорлівасці і паслушэнству». І абодва памыляцца, святар Пятрайціс захаваў у сабе свабодналюбывы дух юнака Уладаса, нежаданне мірыцца з несправядлівасцю.

Можа, таму сябры Полацкай суполкі Беларускага народнага фронту «Адраджэнне» летась менавіта яго запрасілі з каталіцкіх святароў асвяціць на Дзяды крыж памяці ахвярам сталінізму на Полаччыне?

ШТО АДЧУВАЕ чалавек, калі ўпершыню з вуснаў святара чуе словы малітвы на роднай мове? І не ў дзяцінстве, а пасля таго, як ужо столькі думана-перадумана над пакутніцкім лёсам Бацькаўшчыны? Пасля таго, як прыйшло разуменне вялікай несправядлівасці, калі беларусы, хрысціянскія дзяткі, выпраўляючы сваіх родных і блізкіх у вечнасць, у хвіліны радасці, бяды, адчаю, вымушаны, як тыя жабракі, пазычаць, чужыя словы, каб звярнуцца імі да Бога? Што адчувае? Напэўна, тое ж самае — «нарэшце і ў нас па-людску». Мабыць, і тады, на Дзяды, некаторыя падзівіліся, што ксёндз вымаўляе словы малітвы не па-польску, а па-беларуску. Пасля айцец Уладас сказаў кароткую прамову, зноў жа па-беларуску, з лёгкім прыбалтыйскім маўленнем. Не адзін жыхар старажытнага Полацка вінавата апусціў долу вочы, калі чуў пранікнёныя словы ксёндза пра меладрычную беларускую мову...

Калі і дзе нарадзілася павага да яе ў літоўца Пятрайціса?

Упершыню беларускія словы ён пачуў не ў Мёрах, а яшчэ ў Літве, калі служыў захрыстыянам у Жаслейскім касцёле. З вуснаў прыбіральшчыцы Зосі: Ад яе ж упершыню пачуў на незнамай тады мове «Матачку Божую». І зразумеў, што, калі жые на свеце народ, значыць, павінна жыць і ягонае слова, на якой і трэба яму звяртацца да Бога.

Не думаў тады малады захрыстыян, што праз колькі гадоў яму самому давядзецца пераконаваць у гэтым сваіх парафіян-беларусаў, якіх у свой час ахрысцілі ў касцёле і тым самым павялічылі патрыятаў палшчыны. Пакрывіла б душою, калі б сказала, што вельмі ўзрадавалася ўсе ягоняе парафіяне, пачуўшы, што па нядзельях раніцай імша будзе адпраўляцца па-беларуску. Пэўна ж, не адна кабетка, з тых, што яшчэ за «польскім часам» вучыла «Кто ты естесь? — Поляк малы», падзівілася з нававай ксёндза. Падзівілася, але наўрад ці задумалася, чаму літовец пераконвае іх у тым, пра што яны павінны былі казаць яму самі.

А праз колькі часу на хорах Мёрскага касцёла загучалі і беларускія спевы. Чыстыя дзявочыя галасы ўзяліся пад сцяпенні касцёла:

Мы хочам Бога ў нашым краі,
Між беларускіх бедных страх.
У нашай мове і звычай!
Не можа меці месца грэх.

Так пяць гадоў назад нарадзіўся ў Мёрах новы творчы калектыў — касцельны хор дзятчат. Пра ягоняе рэпетыцыі, выступленні, пра тое, як шыліся ўборы для сцявачак, як падбіраўся рэпертуар, ніхто

ў канцылярскіх справах птушчак не ставіў. Узнагародай былі прасветленыя твары прыхаджан на імшы.

Песні, вершы — духоўныя і свецкія — гучаць не толькі на касцельных службах, а і ў калядную, навагоднюю ночы каля касцёла, у... вандроўках, арганізаваных таксама святаром. «Ксёндз у вандроўцы? — падзівіцца хтосьці. — Значыцца ў палатцы? З паходным пайком? Каля вечаровага вогнішча?». Так, і жарты, і смех, і начлег у палатцы, і ўспаміны пра тое, хто што перажыў-пабачыў. Праўда, напачатку ў аўтабазе нізавошта не хацелі выдзяляць тая аўтобусы, якія заказваў касцёл для вандроўкі, напрыклад, у Літву, альбо яшчэ куды. Там, відаць, вырашылі, што зусім неабавязкова «цёмрашальнай установе» арганізоўваць падобныя мерапрыемствы. Давалася ісці на хітрасць. Трое прыхаджан ішлі ў тую ж самую аўтабазу і прасілі аўтобусы — быццам бы для вяселляў. Дазвалялі. І ніхто не пацікавіўся, чаму такое супадзенне — усе тая вяселлі ў Літве.

Айцец Уладас успамінае тая вымушаныя хітрыні з жартамі. Не трымае крыўды і на празмерна руплівых абаронцаў тутэйшых людзей ад «рэлігійнага дурману». А з імі давалася сутыкнуцца не раз і не два. Як, да прыкладу, было растлумачыць, чаму ён, пазваны паспяваць адну бабулю ў дальняй вёсцы, не адмовіў і астатнім бабулькам, чые ногі ўжо не могуць ісці за няблізкі свет у касцёл? Іх было 17, а па інструкцыях (не ведаю, якім мудрацом пісаных) ксёндз меў права пры выездзе спавядаць не больш двух чалавек. Словам, зарабіў тады парушальнік закону У. Пятрайціс 50 рублёў штрафу. Яму б паслухацца, а «парушальнік» аказаўся цяжкім да выпраўлення і праз дзень зноў не змог адмовіць бабулькам — толькі ўжо ў другой вёсцы. І зноў — штраф...

ЯК РАЗУМЕЕ айцец Уладас высокую місію пасрэднага паміж Богам і людзьмі, якую ён усклаў на свае плечы?

У сваіх казаннях, размовах, дачыненнях з парафіянамі ён таксама выбіраецца са звыклых уяўленняў пра святара. Хутчэй за ўсё, напачатку прыхаджанам дзіўнавата было чуць, як ксёндз, прамаўляючы з амбона, дазваляе сабе жарты, нейкія вясельныя прыклады з жыцця, што выклікалі міжвольныя ўсмешкі на тварах — насуперак імкненню паводзіць сябе, як прынята ў храмах. Усмешкі, жарты пад час службы?

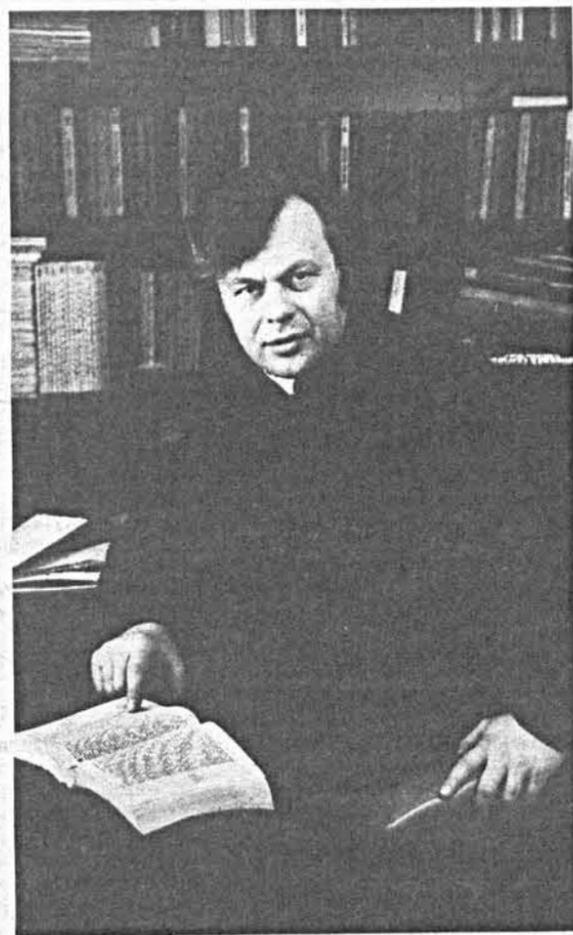
— А чаму не? — шчырае здзіўленне на твары айца Уладаса. — Чаму чалавек, які прыйшоў у храм, абавязкова павінен нацягваць на слабе сумную маску, як сведчанне найшчырэшай веры ў Бога? Хіба ўжо адно тое, што мы верым у Бога — не найвышэйшая радасць, не вера ў дабро, справядлівасць? Нам чамусьці здаецца, што шчыры вернік абавязкова павінен ліць слёзы альбо сентыментальна вохкаць пра сваю адданасць Усвышньому. Што, ад гэтага ён стане духоўна багацейшым? Палепшае? Ці, можа, яму не захочацца больш крыўдзіць блізкіх? Ды не ж! Есць людзі, якіх быццам і не папракнеш у тым, што яны мала вераць (ды вера і не вымраецца нейкімі порцыямі, яна альбо ёсць, альбо яе няма), але ад іхніх прэсных, застылых выразу на тварах робіцца часам няўтульна. Некаторыя ва ўсім, што робяць, бачаць нейкі свой абавязак. Быццам пад прымусам яны не чыняць зло, рэгулярна ходзяць у касцёл, кладуць афіру, нават калі моляцца, і то адчуваюць гэты, няхай сабе і добраахвотны, але прымус. Гэтых людзей можна толькі пашнадаваць, бо ў іхніх душах няма Бога. Есць хімера Бога, а не сам ён... І таму я — за тое, каб у нашым касцёле і душы людзей раскрываліся да добрага, і іхнія твары свіціліся радасцю — звычайнай, чалавечай.

Неяк у час казані айцец Уладас звярнуўся да прыхаджан з прапановай правесці эксперымент — заўсміхацца і не спяшацца мяняць выраз твару. І гэтак — тыдзень. «Кожную раніцу, калі нават і не надта атрымліваецца, паспрабуйце сілай расцягнуць вусны, не спяшаючыся выліваць з сябе злосьць, замяніце яе на той час усмешкай», — прасіў святар сваіх прыхаджан. І запэўніваў: «Не веру, што не адгукнецца ваша даброта ў сэрцах ваших блізкіх, што не прымусіць і іх, няхай сабе на той час, але забыцца на свае крыўды».

...Дом айца Уладаса ў Мёрах прыкметны. І не толькі тым, што ён двухпавярховы і сваёй дагледжанасцю нагадвае дамы якога-небудзь літўскага мястэчка альбо прыгарада. Адметным яго робіць і мноства кветак у гародчыку, вакол дома, на вокнах. А чалавек, які ўпершыню адчыняе сюды дзверы, прымушаюць запыніцца, прыслушацца ды ў чарговы раз падзівіцца птушыным галасам, якімі напоўнены дом. Усё гэта патрабуе дагляду, дасведчанасці і, вядома, сапраўднай улюбённасці ва ўсё жывое. «А таксама пільнасці, — жартуе айцец Уладас. — Бо калі раптам зазірне да птушак чалавек з нядобрым сэрцам — чакай страт». Нярэдка дзверы гэтага дома адчыняюць мясцовыя малыя гарэзы, просяцца паглядзець птушак.

— А як жа «нядобрая» сэрцы? — пытаюся ў гаспадара.

— А ў дзятэй іх не бывае, — коратка сцвярджае ён. — Гэта толькі ў дарослых. А ў дзятэй ва ўсіх добрыя і вочы, і сэрцы, і душы. Яны і чужы боль востра адчуваюць. Вы заўважце: дзіця заўсёды падывае да таго, хто плача, у каго бядка. А дарослыя? Усё болей міма...

— Ойча, а вы любіце людзей? — неспадзявана вырываецца ў мяне, і я амаль прадбачу сцвярджалы адказ, бо як жа інакш можа адказаць ксёндз? Але ў чарговы раз разумею, як «цесна» майму суразмоўцу ў стэрэатыпах.

— Я хачу іх любіць, але, на жаль, не магу сказаць, што гэта заўсёды ў мяне атрымліваецца, — кажа ён. — Ва ўсіх нас назапасілася столькі злосьці, зайздрасці, абьякавасці да ўсяго, што не тычыцца асабіста нас! Часта думаю, што мне лягчэй любіць апівоху, на якога грамадства махнула рукой. Ён лічыць за радасць пагаварыць з намі, а мы, увзўнёныя, добра-прыстойныя з выгляду, спакойна мінаем яго і лічым грэшнікам. Найперш, вядома ж, яго, а не саміх сябе... Да чалавека, які спатыкнуўся некалі ў жыцці, заўсёды хочацца падасці, сказаць яму добрае слова, падбадзёрыць. Веру, што такое слова не можа не кракнуць добрай струны. І ці не зашмат мы з такой лёгкасцю выкрэсліваем з жыцця п'яніц, прастытутак, наркаманаў... А хіба, скажыце, чалавек, які дзеля кар'еры прадае сваё «я» — не духоўная прастытутка? Дык чаму я павінен любіць яго болей, чым тую, якая ў свой час кінула ў бездань распусты, а цяпер, можа, і ён ведае, як выбрацца з яе, бо ніхто не хоча кінуць ён выратавальны круг?

ВЕДАЮ, што ў юнацтве Уладас Пятрайціс марыў стаць лекарам. Мабыць, ён быў бы сумленным і добрым медыкам і, мабыць, не адзіны ягоны паціент сказаў бы яму шчырае дзякуй за выратаванне. Але не сумняваюся і ў тым, што шлях, па якім пайшоў ён, — гэта, як спявае ў адной са сваіх песень Сяржук Сокалаў-Воюш, «нялёгкі шлях, але найлепшы самы». Бо не адно сэрца супакоіў ксёндз Уладас Пятрайціс, не аднаго чалавека асцярог ад неразумнага ўчынку, не адну душу абарэў цяплом і дабротай свайго сэрца.

Калі я вырашыла раскажаць пра святара Пятрайціса людзям, я зразумела і тое, што трэба, каб людзі не толькі даведзіліся пра яго, але і пачулі ягонае слова. І я прапанавала айцу Уладасу ўявіць, што перад ім сёння аўдыторыя значна шырэйшая, чым звычайна, — чытачы тыднёвіка «Літаратура і мастацтва»... Што б сказаў ён ім, чаго пажадаў?

— Мне вельмі непаноіць, што ўсе мы цяпер жывём нібы пад знакам страху, — паволі, роздумна сказаў айцец Уладас Пятрайціс. — Страх за жыццё, дзятэй, будучае, за наш дабрабыт... І вельмі часта гэты страх нібы паралізуе волю, прагу жыцця, дабра ў сэрцах, жаданне ўдасканалення.

Быццам згубіўся асноўны жыццёвы стрыжань... Мы павінны знайсці яго. А ім можа быць толькі адчуванне Бога ў душы, высокая духоўнасць на аснове ведання рэлігіі, культурнай і духоўнай спадчыны продкаў. Менавіта яна, духоўнасць, можа даць нам тое апірышча, на якім будзе будавацца наша далейшае жыццё — ужо без страху.

Я разумею, гэта цяжка, вакол нас столькі гора і няшчасцяў. Беларусь яны не абмінаюць. Але ж ёсць і дабро! Трэба толькі мець жаданне бачыць яго — у малым і вялікім. І імкнуцца самім тварыць дабро, не абстрактнае, якое і людзей мала грэе, і нас саміх. Адукацыя грашмыма ад чарнобыльскай бяды не так уж і стратна для многіх з нас — калі ёсць грошы. А давайце паспрабуйце, напрыклад, працягнуць рукі і сэрцы чарнобыльскім дзецям, прыгрэем, прылашчым у нашых хатах няшчасных...

Нялёгка... Але ж і не будзе лягчэй, калі будзем толькі ўздыхаць ды плачаць.

У хвіліну цяжкіх сумненняў, самоты, душэўнага болю і адчаю зайдзіце ў храм. Зайдзіце. Нават калі вы не лічыце сябе вернікамі. Пасядзіце, памаўчыце, паслухайце сваю душу ў храме...

І вам палягчэе...

А пасля падумайце, як вы будзеце жыць далей...

Ірына ЖАРНАСЕК.

г. Наваполацк.

Віншуем!

70 гадоў — Міколу Ермаловічу... 70 гадоў — пісьменніку і гісторыку... 70 гадоў — аднаму з тых нястомных рупліўцаў, хто задоўга да нацыянальнага Адраджэння жыў нацыянальным Адраджэннем і набліжаў яго сваёй самаахвярнай працай. Віншуем Міколу Іванавіча з юбілеем! Так і надалей, спадар Ермаловіч!

ВЯРТАННЕ Ў БУДУЧЫНЮ

Надоечы ў адной з перадач Цэнтральнага тэлебачання пра чалавека надзіва таленавітага, па-сапраўднаму ўлюбенага ў музыку было прамоўлена: «Фанатычная апантанасць». Напачатку спалучэнне гэтых слоў здзівіла, а хутчэй уразіла нейкай сваёй несумяшчальнасцю. З аднаго боку — нешта загадкава спраектаванае на веру, хоць і вельмі моцную, але ў нечым фатальна-сляпую. А з другога — адданасць справе да канца, да самазабыцця. А як падумаў-разважыў — вызначэнне дакладнае, хоць і нечаканае. Адрозжж адшукалася і паралель. Акурат пра нашага Міколу Ермаловіча сказана.

Падумаўце самі: чалавеку было за пяцьдзсят, а ён, амаль пазбаўлены зроку, знашоў сілы і на сваю вельмі сціпую пенсію штотодня ездзіў з не такога і блізкага Маладзечна ў Мінск, наведваўся ў Дзяржаўную бібліятэку БССР імя У. І. Леніна, каб там да позняга вечара праседжваць над рэдкімі выданнямі, рукапісамі. І гэтак дзень за днём, год за годам, без выхадных, без адпачынку...

Праца на знос, інакш не скажаш. Якраз тая самая фанатычная апантанасць, асабліва, калі ўлічыць, што разлічваюць на публікацыю гістарычных артыкулаў не надта даводзілася. Афіцыйная навука не магла пазбавіцца схем, ёй жа самой аднойчы створаных. Вульгарызатарскае стаўленне да мінулага, да падзей шматвяковай даўніны выгадна было тым, што дазваляла раз і назаўсёды расставіць усё па палічках, адвёўшы кожнаму народу пэўнае «месца» ў гісторыі. М. Ермаловіч жа ў сваіх развагах гэтыя схемы разбураў і, што самае важнае, рабіў доказы, аргументавана, кіруючыся не эмоцыямі, а фактамі.

Пісаў, па сутнасці, для сябе. Занатоўваў, сістэматызаваў матэрыял. Толькі зрэдку асобныя думкі, часам зусім і не галоўныя, прабіваліся ў друк, выносіліся на суд грамадскасці. Гэта тады, калі, пішучы чарговую рэцэнзію ці літаратурна-крытычны артыкул, дазваляў сабе адсыць ад разважж як бы крыху ўбок, а на самай справе паспрабаваць правесці паралель паміж тым, што раскрываў і паказваў у сваім гістарычна-мастацкім творы пэўны аўтар. І што было ў сапраўднасці, аб чым красамоўна сведчылі факты. Нямногія ведалі (хіба людзі з блізкага акружэння М. Ермаловіча, ды гэтыя самыя апантанцы, з кім неаднойчы сутыкаўся ён у бібліятэках і архівах), што яшчэ ў 1966—1968 годзе М. Ермаловіч завяршыў унікальную кнігу «Па слядах аднаго міфа». Ды і скуль ведаць было, калі абвештаваць пра пусціла ў беларускай гістарычнай навуцы такі моцны карані. Тыя ж, хто спрабаваў вырваць іх, траплялі ў нямі-

ласць.

У кнізе «Па слядах аднаго міфа» М. Ермаловіч асмеліўся абвергнуць адзін з самых вялікіх міфаў сучаснай гістарычнай навукі — пра тое, што ўзнікненне Вялікага княства Літоўскага ў сярэдзіне XIII стагоддзя пачалося з заваёвы Міндоўгам некаторых беларускіх земляў. Міф сучасны, але вытокі яго ажно ў XVI стагоддзі. «Нараджэнне гэтага міфа, — як сведчыць наш выдатны гісторык А. Грыцкевіч, — звязана з тагачасным імкненнем вялікіх князёў маскоўскіх давесці іхнія правы на землі Беларусі і Украіны. Таму ў «Сказанні» (маецца на ўвазе «Сказанне о князях владимирских». — А. М.) вялікія літоўскія князі Віцень і Гедымін выступаюць як захопнікі гэтых земляў, якія павінны быць вернуты законнаму гаспадару — вялікаму князю маскоўскаму».

Уяўляеце, які вэрхал пачаўся, калі М. Ермаловічу ўсё ж удалося частку рукапісам апублікаваць «у адным з рэдкіх акадэмічных выданняў па археалогіі»? Нейкі самавук, без званняў і тытулаў абвяргае думку маскітых вучоных, сталічных гістарычных «святцаў», якія, штотодня кленуцца ў «інтэрнацыяналізм», «вялікаму брату» адводзіць асабліва адметную ролю і ва ўсёй гісторыі, і ў гісторыі славянства ў прыватнасці! «Пакрыўджаныя» аўтарытэты пісалі ў ЦК КПБ і ў ЦК КПСС, а можа, і яшчэ ў якую-небудзь установу — гэта ўжо ім лепш ведаць...

Ці трэба здзіўляцца, што кніга «Па слядах аднаго міфа» заставала рукапісам дваццаць гадоў — толькі ў 1989 годзе яна нарэшце пабачыла свет у выдавецтве «Навука і тэхніка» і адразу стала бібліяграфічнай рэдкасцю. Што цікава — кніга гэтая асабліва прыйшлася даспадобы моладзі, якой даўно хочацца ведаць як мага болей праўды пра нацыянальнае мінулае. Па выніках апытання, праведзенага часопісам «Крыніца», у сваёасаблівым хіт-парадзе «10 лепшых кніг года» праца М. Ермаловіча заняла першае месца. Нядаўна ў той жа «Навуцы і тэхніцы» яна выйшла другім, дапоўненым выданнем.

Пыліўся ў аўтарскай шуфлядзе рукапіс «Па слядах аднаго міфа», знаходзіліся ахвотнікі «кастудзіць пыл» няўрымслівага гісторыка (кажуць, што адзін з нашчадкаў Цанавы нават абядаў пагаварыць інакш і шкадаваў, што, маўляў, ужо зусім не твая часа), але М. Ермаловіч як быццам і не зважаў і на гэтую няўдзячную няўважлівасць да сябе, і на пагрозы. Не меў проста часу на гэта, бо забірала яго новая задума, спакаяла працаваў над новай кнігай.

Таксама не вельмі спадзяваўся, што лёгка будзе выдаць яе, бо і чарговая тэма атрымалася так бы мовіць, датклі-

вай ці што... Замахнуўся М. Ермаловіч на тое, каб перагледзець гісторыю роднай зямлі, і назва адпаведная ўзнікла — «Старажытная Беларусь». Акрэсліў задачы немалым перыядам — ад даўніны, калі на тэрыторыі сучаснай Беларусі з'явіліся першыя насельнікі, да ўтварэння і ўмацавання Вялікага княства Літоўскага. Зноў ішоў «у рожкі» з афіцыйнай навукай, зноў разбураў міфы, а сярод іх і той, згодна якому самі паняцці «Літва», «літоўцы» атаясамляюцца з іх сучаснымі носьбітамі. Без перабольшання — перапісаў гісторыю, але не ва ўгоду ўласным амбіцыям, а прытрымліваючыся праўды і толькі праўды. Праўда — ж гэтая збіралася літаральна па крупінках — нанова перачыталіся дзесяткі і дзесяткі розных прац, праглядаліся розныя крыніцы.

Матэрыялы, да якіх яшчэ да М. Ермаловіча мелі доступ многія, загучалі па-новаму, калі часопіс «Маладосць» у 1988 годзе пачаў друкаваць «Старажытную Беларусь», прадоўжыўшы яе ў 1989 годзе. Тыраж выдання рэзка падскочыў і адразу ж, хоць ужо і не першы год ішлі ў грамадстве дэмакратычныя працэсы, колькасць экзэмпляраў у розніцу была... зніжана. Зноў нашая нацыянальная боць новыя праўды. Але ж менавіта такія кнігі, як «Старажытная Беларусь» М. Ермаловіча (яна толькі што выйшла ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» тыражом дваццаць тысяч экзэмпляраў і гэтаксама, як першае выданне «Па слядах аднаго міфа», маланкава хутка знікла, таму так і чакаецца дадатковы тыраж), і неабходны сёння, калі народ нарэшце зноў прычынаецца ад летаргічнага сну, а рэспубліка пачынае ўсведамляць сябе дзяржавай. Яны — падручнікі жыцця, нашай шматпакутнай і складанай гісторыі.

Кнігі гэтыя — вяртанне нашай памяці. А яшчэ гэта — і адначаснае вяртанне ў будучыню. Тут да месца паўтарыць словы самога Міколу Ермаловіча з артыкула «Народ і гісторыя», які адкрывае «Старажытную Беларусь»: «...народ павінен ведаць сваю гісторыю, але не на тое, каб яе паўтараць, бо паўтарэнне гісторыі, нават самай бліскачай, азначае, што народ гэты не мае ўжо сваіх ідэалаў у будучым, што ён бачыць іх толькі ў мінулым, а гэта раўназначна яго пагібелі. Не, хоць гісторыя па сваім змесце заўсёды звернута ў мінулае, яна даследуецца і вывучаецца ў імя будучыні».

У імя будучыні і напісаны М. Ермаловічам яго кнігі. Усяго дзве кнігі. Але — вартыя шматлікіх тамоў.

Нічога не зробіш — фанатычная апантанасць.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

новых навуковых даследаванняў Міколу Іванавіча і няхай на гэтым шляху яго падтрымлівае і бароніць Святла Ефрасіння. Зычым яму моцнага здароўя, поспехаў і каб наступныя гады яго жыцця былі б такімі ж плённымі!

Ігар ПУШКІН, Сяргей ВАЛЯВАТЫ, Алесь СЕРДЗЮКОЎ, Алесь ЯКАВІЦКІ, Ілья ГЕСЦЬ і інш., усяго 21 прозвішча — сябры культурна-асветніцкага аб'яднання беларусаў горада Магілёва «Машэка».

РЭДАКЦЫЯ штотыднёвіка пазнаёміла мяне з лістом маладой маці з Наваполацка: яна выказвае шчырую заклапочанасць і незадаволенасць станам беларускай дзіцячай літаратуры, і для мяне гэты клопат — знак добры. Аўтарка пісьма, мастачка Т. Козік, відаць, разумее, што ўжо цяпер, на ранку жыцця дзіцяці, трэба рупіцца пра паўнацэннае ўспрыманне ім мастацтва. Бо калі не зрабіць гэтага своечасова, то чалавек і ў сталых гадах не будзе здольны на такое ўспрыманне.

Безумоўна, незадаволенасць чытачкі «ЛіМа» мае рэальныя падставы. У пісьме гучыць скарга, што няма ў нашай літаратуры герояў, якія маглі б вытрымаць саперніцтва з Нязнайкам, Бурацінам, Карлсанам — з чым, бадай, варта пагадзіцца. У сваім маладым запале аўтарка нават сцвярджае: «Ёсць выдавецтва «Юнацтва», ёсць дзесяткі літаратараў, якія пішуць для дзяцей, штогод выходзяць дзесяткі кніжак, напісаных гэтымі літаратарамі, а беларускай дзіцячай літаратуры няма». Яна згадвае імёны Янкі Маўра, Леаніда Дайнекі, Паўла Місько і шкадуе, што іхнія творы напісаны для падлеткаў.

Што ж, катэгорычнасці тут хапае, паразважаць ёсць пра што. І перш за ўсё пра тое, якое наогул становіцца дзіцячай літаратура ў сённяшняй незвычайна цяжкай, складанай і супярэчлівай сітуацыі, у перыяд духоўнага разлому грамадства.

Трэба сказаць, што дзіцячая літаратура, як і праблемы выхавання, нялёгка і складаныя ва ўсе часы. Толькі на працягу доўгага часу яны спрашчаліся і звужваліся закасацянелымі ідэалагічнымі ўстаноўкамі. Ці ж не знаёмы нам, да прыкладу, заклік выхоўваць «новага чалавека» ў духу непрымырнай класавай маралі, пад

лозунгам «калі вораг не здаецца, яго знішчаюць»? І гэта ў мірны час!

Але як быць цяпер, калі рушацца старыя догмы і адбываецца глабальная пераацэнка каштоўнасцей? Як і на чым «выхоўваць» сёння? Памяняць плюс на мінус? Есць жа вялікая пагроза ў такі смутны і няпэўны час усёй атмасферай жыцця, разбуральнай яго стыхіяй пахіснуць дзіцячую веру ў чалавечыя ідэалы наогул — у перамогу добра над злом, у міласць і праўду, у высакродства чалавечай душы, у святое і вечнае. А як жыць чалавеку без такой веры, асабліва маленькаму? Не спаліць бы дзіцячыя душы! Не выбіць бы з-пад іх ног пункт апоры!..

У гісторыі літаратуры бывалі моманты, калі дзіцячая літаратура асобнымі, лепшымі сваімі творамі ў меры сваіх магчымасцей супрацьстаяла маральным дэфармацыям у грамадстве, трагічнаму адчужэнню чалавека ў ім. Прыгадаем купалаўскага «Хлопчыка і лётчыка», гэты «самацвет паэзіі», паводле выразу М. Лужаніна, самы пранікнёны і паэтычны ў лёўкоўскай нізцы вершаў. Бадай толькі «Лён» можна паставіць побач з ім. У гэтых вершах мне бачыцца аўтарскае імкненне стварыць — насуперак змрочнай рэчаіснасці 30-х гадоў — нейкую іншую мадэль жыцця, абাপіраючыся на вечныя, непералодныя, агульначалавечыя каштоўнасці. У адным выпадку — гэта дзіцяства, чыстая, празрыстая крыніца жыцця, у другім — праца як матэрыяльная і пэўным чынам духоўная аснова чалавечага існавання. І тое, і другое высвечваюць у чалавека агульнае, сутнаснае, універсальнае. Купалаўскі верш са сваім бясхмарным лірызмам і прасветленасцю як нельга лепш адпавядаў моцнай дзіцячай ідэе гарманізацыі свету.

Такую вольную ролю «процівагі» ў літаратуры 30-х гадоў вы-

«...І ПРЫЙДЗЕ ЛЕПШЫ ДЗЕНЬ»

Гэтая кніга выйшла праз шмат гадоў пасля трагічнай смерці паэта. У 1934 годзе Дзмітрый Фалькоўскі стаў ахвярай тыповага па тым часе суда. І вось, нарэшце, вяртанне сумленнага чалавека і літаратара сапраўды высокага таленту. Пасмяротны зборнік вершаў Дзмітрыя Фалькоўскага «Поезіі» (Кіеў, «Радянскі пісьменнік», 1989) склалі лепшыя яго творы з прыжыццёвых зборнікаў, паэмы, а таксама асобныя вершы. І сёння мы бачым, што з паэзіі Д. Фалькоўскага, цесна звязанай з лёсам сялянства, можна даведацца больш аб праўдзе класавай барацьбы пасля рэвалюцыі, чым з манаграфій некаторых гісторыкаў. З гэтай кнігі мы сёння ведаем, якім ён быў, чым захапляўся і аб чым марыў. Ва ўспамінах аднаго з відных мастакоў беларускага слова Уладзіміра Дубоўкі захаваўся такі радкі: «У маёй памяці з'ярога яго цудоўны вобраз: стромкі юнак, злёгка сарамлівы, з дзіўнай напярэчанай усмешкай... Водбліск такой усмешкі адчуваўся і ў верхах Д. Фалькоўскага...».

Дзмітрый Нікіфаравіч Ляўчук (сапраўднае прозвішча Фалькоўскага) нарадзіўся 3 лістапада 1898 года ў вёсцы Лепясы на Брэстчыне (сёння

Кобрынскі раён) у сялянскай сям'і, непадалёку ад рэчкі Мухавец. Як і многія яго сучаснікі, змалку спазнаў цану нялёгкаму чорнаму хлебу. Нягледзячы на матэрыяльныя нястачы, бацькі спачатку аддаюць Дзмітрыя ў Кобрынскае рэальнае вучылішча, а затым у Брэст-Літоўскую рускую гімназію. (Сёння гэта адзін з карпусоў Брэсцкага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя А. С. Пушкіна.)

У гады грамадзянскай вайны, ён — адзін з першых членаў Кобрынскай падпольнай групы РКП(б), утворанай у 1918 годзе, — прымае ўдзел у паўстанцкім руху, а з 1920 па 1923 год служыць на небяспечным фронце — у часяч асобага прызначэння. Пазней пра гэтыя гады ён скажа, што «лепшыя гады прывёў у сабраўстве з вінтоўкай і штыком».

Трэба сказаць, што ў чэкісты Д. Фалькоўскі падаўся дзякуючы свайму дружбуку яшчэ з гімназічных часоў Ф. Федасюку — аднаму з арганізатараў Кобрынскага рэўкома, павятовай міліцыі і аддзела губчэка. Але гэтая работа Фалькоўскага надзвычай мучыла. А він стаяў тоді понору: і рукі звязаны ізаду... І тількі місяць кола муру Снілвав сестер своіх на раду. В очак байдужість і покора... І тихо: — Дайте докурити. —

Хочам з дапамогаю «ЛіМа» павіншаваць з 70-годдзем Ермаловіча Міколу Іванавіча.

Беларусы ўсяго свету чакалі выхаду ў свет ягоных кніг. І зараз, калі яны з'явіліся ў кнігарнях і імгненна зніклі з паліц, мы кажам Міколу Іванавічу вялікі дзякуй за тое, што ён вярнуў нам, моладзі, мінулае нашай Бацькаўшчыны. За свае пануты і цинкую працу ён стаў гонарам нацыі.

Яго кнігі заклалі падмурк сапраўднай гісторыі беларускага народа. Таму мы чанаем

З НАГОДЫ...

конвалі і «Міхасёвы прыгоды» Я. Коласа, паэзія Маршака, у прозе — апавяданні М. Прышвіна пра прыроду, такія творы, як «Блакітны кубак» А. Гайдара і «Шчасце» Я. Маўра, творы светлыя і гуманістычныя, напісаныя з пранікнёным лірызмам і цеплынёй. Яны несці пэўнае ачышчэнне грамадству, быццам бы вярталі яго да норм, да ідэалаў.

Відаць, і сёння літаратура павінна процістаяць жадлівым дэфармацыям жыцця, разбуральнай стыхіі, дысгармоніі свету. Трэба ж некай дапамагчы грамадству, народу, дзяцінству захаваць духоўную раўнавагу, духоўнае здароўе, веру ў добро, праўду і справядлівасць.

Але як, якім чынам? Хто адважыцца даваць літаратуры рэцэпты? Гаворка можа ісці толькі пра агульную вартасную арыентацыю твораў для дзяцей.

Мне думаецца, што ў нашых умовах першаступенны клопат — гуманізаваць дзіцячы свет, дзіцячую святасць: вучыць малых ад самага пачатку не нянавісці, а любові; не процістаянню, а цяпімасці, не жорсткасці і бязлітаснасці, а міласці і спачуванню, навучаць тым неабходным азам жыцця, што вынікаюць з народнага светаўспрымання, з агульначалавечых прычынаў маралі. Менавіта арыентацыя, на народнае асновы жыцця, на агульначалавечы каштоўнасці можа дапамагчы сёння юнай істоты не разгубіцца перад сілаю зла і не зламацца пад яго націскам, не расчалавечыцца.

Ці ёсць у беларускай літаратуры тое, што зараз так патрэбна, і ў прыватнасці, такім маленькім, пра якіх турбуецца маладая маці з Наваполацка? Дзякуй Богу, трохі ёсць, хоць, зразумела, хацелася б, каб было значна больш.

Вось бяру я з паліцы прыгожа аформленыя мастаком А. Луцэвічам, У. Басалыгам,

А. Лось, Н. Паплаўскай «Чытанку-малыянку» і «Ладачкі-ладкі» В. Віткі, і ціха радуся: у руках цэлы чарадзейны кораб, які ўвабраў лічылікі і загадкі, жарты і байкі, казкі і паешкі, — неацэнны скарб, узяты з чыстых фальклорных крыніц і пераўвасоблены аўтарскай фантазіяй, каб адкрыць малым пругасты і вечныя ісціны быцця. І крыўдна мне стала, што аўтарка згаданага пісьма не заўважыла гэты скарб. Яна піша ў сваім лісце: «У мінулым годзе мой знаёмы прывёз з Кішынёва кніжку дзіцячых калыханак — але ж яна на малдаўскай мове». Навошта ж весці здалёк кніжку на чужой, незразумелай мове, калі пад бокам ёсць свае, цудоўныя перакладзеныя, дарэчы, не толькі на славянскую, але і на нямецкую, англійскую, французскую, галандскую, літоўскую, узбекскую? Бачыце, як шырока разышлося па свеце слова Віткі!

Але паспрабуем сёння набыць у нашых кнігарнях «Чытанку-малыянку» або «Ладачкі-ладкі». На вялікі жаль, іх няма. Ці ж не варта выдавецтву «Юнацтва» ў хуткім часе перавыдаць гэтыя маленькія шэдэўры? А таксама і літаратурныя казкі пэста? Наогул, відаць, ёсць сэнс сабраць пад адной вокладкай лепшыя літаратурныя казкі беларускіх пісьменнікаў, якія маюць у нас багатую фальклорную і літаратурную традыцыю.

Маючы на ўвазе кнігі, адрававаныя дзецям малодшага ўзросту, я хацела б нагадаць і надта важныя для іх, асабліва ў наш час, творы пра ўзаемаадносінны чалавека і прыроды, якія абаліраюцца на вялікую гуманістычную традыцыю рускай і беларускай класікі, — такія, як «Трывога ў Ёльнічах» В. Віткі, «Калінавая рукавічка», «Геша», «Бабуліны кватранты» А. Васілевіч, «Прыгоды бульбаба» П. Місько, а перадусім, відаць, «Жыў-быў во-

жык» Я. Брыля, апавяданне хрэстаматыйнае, у якім маленькі герой атрымлівае вялікую маральную перамогу над сабой, усвядоміўшы тую высокую ісціну, што чалавек не павінен пазбаўляць волі жывую істоту, парушаць закон свабоды, устаноўлены самой прыродай.

Так, сярод паўсядзённай шэрай, невыразнай плыні літаратуры можна знайсці асобныя творчыя ўдачы, прычым і самага апошняга часу, але ж іх да крыўды не хапае чытачу.

У чым, на маю думку, адна з галоўных «хвароб» дзіцячай літаратуры (акрамя фактараў суб'ектыўна-творчых)? Да гэтага часу даволі жывучы, на жаль, застарэлы і глыбока памылковы падыход да яе, як да з'явы другойады і непаўнацэннай, што робіць патрабаванне жыццёвай і псіхалагічнай праўды, непарушнае для сапраўднага мастацтва, для яе неабавязковым. Прыхільнікі такога погляду лічаць, што адраст — дзеці (нават сярэдняга і старэйшага ўзросту), не гаворачы ўжо пра малодшы — характарызуецца больш нізкім узроўнем успрымання мастацтва, і таму можна абсціся тут усяго толькі ўрэзанай паўпраўдай, а то і проста сарамлівымі замочваннямі. Быццам бы магчыма адгарадзіць дзіцяці ад дарослых штучнай сцяной няведання, быццам бы працэсы, што адбываюцца ў грамадстве, не закранаюць юнае пакаленне!

Але як, у адрозненне ад літаратуры «дарослай», данесці дзецям жаданую праўду, памятачы пра асаблівасці адрасата? Як пераадолець тыя цяжкасці, што ствараюцца існуючай мяжой даступнасці ісціны дзіцяці на тым ці іншым этапе яго ўзроставага развіцця (маецца на ўвазе перш за ўсё школьны ўзрост, малодшы і сярэдні)? Як пазбегнуць магчымых, нават досыць рэальных дзвюх пагроз — не стварыць занадта аблегчаную, далёкую ад праўды карціну жыцця, з аднаго боку, і не «задаросліць», не перагрузіць чытача, не пераацаніць яго сілы, — з другога? У гэтым найвялікшая складанасць для дзіцячага пісьменніка — прайсці між Сцыялай і Харыбдай: улічваючы, захоўваючы тонкае пачуццё меры, псіхалагічна, духоўна магчымасці юнага чалавека і разам з тым бурную дынаміку яго

развіцця, г. зн. разлічваць «нападрост».

Вопыт такіх празаікаў, як А. Васілевіч, К. Каліна, І. Сяркоў, І. Навуменка (маю на ўвазе яго параўнальна нядаўнюю кнігу «Год карася»), паказвае, як можна пазбегнуць спрашчэння жыцця, аблегчанаці, застаючыся на глебе рэальнасці, напоўненай супярэчнасцямі, цяжкасцямі, драматызмам, без «скідкі» на ўзрост, на праславетую «спецыфіку».

Для беларускай літаратуры большая небяспека хаваецца не ў залішнім «асур'эзніванні» твораў, прызначаных дзецям, а ў легкаважнасці, у арыентацыі на непаўнацэннае успрымання, на інфантальнага чытача, і гэта горш, бо вядома, што калі кніга ніжэй яго магчымасцей, развіццё суб'екта прыпыняецца. Дэфіцыт мастацкай праўды, коўзанне па паверхні, псіхалагічная непераканальнасць герояў, беднасць, прымітыўнасць іх унутранага жыцця застаюцца, на жаль, найбольш характэрнымі паказчыкамі мастацкага ўзроўню большасці сучасных празаічных кніг для дзяцей.

Відавочна, што жыццё патрабуе сёння пераарыентацыі дзіцячай літаратуры, як і выхавання наогул, на станаўленне чалавечай духоўнасці, на ўдасканаленне асобы. У сучасных умовах працэс гэты вельмі багаты, бо, як вядома, для нармальнага развіцця асобы патрэбны стабільнасць, духоўная ўстойлівасць, вывераная маральныя арыенціры. Дэстабілізацыя ж, якую перажывае наша грамадства, адмоўна адбіваецца на станаўленні асобы.

Відаць, прыйшоў час пахінуць укаранелую за гады савецкай улады думку аб прыярытэце калектыву, аб выключнай, пераважнай, рашаючай яго ролі. Ці ж не ад духоўнага багацця, розуму, культуры, развіцця творчых сіл кожнага асобнага чалавека залежыць духоўнае жыццё калектыву? Варта па-новаму прачытаць і старонкі літаратурнай і педагогічнай спадчыны А. Макаранкі, якая нясе на сабе горкі адбітак таталітарнага часу. Цэнтрам педагогічнай сістэмы пісьменніка і настаўніка была не асоба дзіцяці, не індывідуум, а калектыв. Толькі яго воля, яго дыктат, яго інтарсы прызнаюцца адзіна справядлівымі, свя-

шчэннымі, ім падпарадкавана ўсё асабістае, індывідуальнае, своеасаблівае. Для літаратуры такое стаўленне да асобы зусім не бяскрыўднае. Калі «асоба героя», — як зазначаў А. Макаранка, — важная не сама па сабе, не з прычыны сваёй асабістай непаўторнасці, а выключна як носьбіт дзеяння, як удзельнік барацьбы, то навошта ў мастацкіх творах аналіз, самааналіз, выяўленне чалавечай псіхалогіі?

Відаць, з выказванняў Макаранкі бяруць выток і сучасныя сцвярджэнні, што ў дзіцячай літаратуры «тыпізацыя жыцця... адбываецца з глыбокай увагай да агульнага, а не да індывідуальнага ў характары чалавека», што «праблема станаўлення характару — праблема не дзіцячай літаратуры» (Іван Чыгрын. Проза «Маладняк», 1985, с.37). Такі погляд, па сутнасці, апраўдвае легкаважнасць, павярхоўнасць мастацкага мыслення ў творах для дзяцей.

Час падказвае, што пісаць па інерцыі, па старым шаблоне, калі жыццё прыхарошваецца, патанаючы ў ружовым аптымізме, ужо немагчыма. Іншымі сталі мы, дарослыя, зусім іншымі сталі і дзеці. Старыя мадэлі, схематычныя «ўзоры для пераймання», створаныя літаратурнай раней, ужо мала падыходзяць для мастацкага ўздзеяння. Ёсць неабходнасць паглядзець на дзяцінства новымі вачыма, не зашоранымі марнымі, ужо страчанымі ідэалагічнымі ілюзіямі, у жорсткай залежнасці ад сённяшніх грамадскіх працэсаў, у кантэксце супярэчнасцей, што закладзены ў прыродзе самога дзяцінства, у больш шчыльным кантакце і з псіхалогіяй, і з педагогікай, але прагрэсіўнай, наватарскай, бо педагогічныя догмы, якія доўгі час панавалі ў дзіцячай літаратуры, прынеслі вялікую шкоду. У гэтым сэнсе надзею абуджае маладая генерацыя пісьменнікаў — П. Васючэнка, А. Глобус, С. Кавалёў... Ім, не абцяжараным грузам стэрэатыпаў і балочных памылак, відаць, лягчэй рабіць эстэтычныя прарывы. Аднак жа мастацкая ніва павінна засявацца намаганямі пісьменнікаў рознага веку, тых, безумоўна, хто здольны стаць сапраўдным пасрэднікам, паводле В. Бялінскага «паміж духам дзіцяці і навакольным светам рэчаіснасці».

А ще за мить — лицем угору
Ленавін, куде забіты,
Давно было... Було багато...
І в мене ж ірво — не як у рибі...
Ну, чим же, чим я винуватий,
Що трошки, тільки трошки
схибав...
Хотів у люб...
Тряслися руки...
А за стіною степ широкій,
Пустіть?

Та я ж чекіст...
Ахх муні!...
І це страшне разбіте око...

Такія была праўда нацыянальнай трагедыі ўкраінскага, расійскага, беларускага і многіх іншых народаў, якую дагэтуль сарамліва абмінаюць нашы гісторыкі, засяроджваючы ўвагу на трыумфальных рэйдах Катоўскага, Тухачэўскага ці Будзённага. Рэвалюцыя прынесла людзям не толькі выпактаваную свабоду, але часамі фанатычную жорсткасць з яскрава выражаным адмаўленнем агульначалавечых каштоўнасцей. Д. Фалькоўскі спрабаваў гаварыць пра пастаўленую суровай рэальнасцю праблему рэвалюцыйнага абавязку і народнай маралі, перасягнуць праз іх непрымірмасць. Але такія пошукі ў тыя гады былі небяспечнымі. Гэта сёння эмацыянальная, філасофская лірыка Д. Фалькоўскага ўспрымаецца як сумленны дакумент суровай праўды пра грамадзянскую вайну, як мужны пратэст супраць ператварэння рэвалюцыі ў братазбойчы працэс.

Лірыка Фалькоўскага сведчыць пра першыя выпадкі парушэння сацыялістычнай законнасці органамі бяспекі, якія былі створаны для аховы заваёў рэвалюцыі. Дарэчы, чэкісты і самі сталі ахвярамі «чырвонага тэрору», механічна перанесенага імі ў гады

першых пяцігодкаў. Як вядома, пад час шаленства масавых рэпрэсій загінула аж 20 тысяч супрацоўнікаў НКУС. Голас пэста, які адным з першых падняў трывогу, быў не толькі праігнараваны, але і вытлумачаны як «варожы».

Захварэўшы на сухоты, Д. Фалькоўскі камісуецца і ў 1923 годзе пераязджае ў Кіеў, дзе і адбываецца яго пэст. Яго псеўданім паходзіць ад нямецкага слова «фальк» — сокал, або «фольк» — народ. Такія змена была звязана са службай ў НКБ, пра што пэст не любіў успамінаць, а калі і ўспамінаў, то стрымана. Трэба сказаць, што вобраз чэкіста ў лірыцы Д. Фалькоўскага намаляваны рэальна, без рамантычнага арэолу. Гэта споведзь чалавека, які на ўласным вопліце перажыў адступленні ад чэкіскай долблесці, парушаў законнасць.

Сталася так, што Д. Фалькоўскі «ператварыўся» таксама ў «ворага народа», і яго знайшла куля былых таварышаў. Трагічны вопыт таго пакалення, якое рабіла рэвалюцыю, закладвала падмурк новага грамадства гінула ад рук суйчыннікаў, акумулявала і паззія нашага земляка. Яго лірычныя спадчына — гэта павучальны ўрок прынцыповай сумленнасці, непрымальнасці спекулятыўных тэндэнцый палітызацыі мастацтва, якое доўгі час павінна было, паводле логікі ідэалагічных «таўмачоў», апыаць цікавасць да прозы Майстра не змяняецца. Разам з тым, пераклад менавіта апавесцяў «Жураўліны крык» і «Пастка» — радавым фантамам не назавеш.

Уладзімір ЗАМКАВЕЦ.
г. Брэст.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

ПОВЯЗЬ ЧАСОУ

Збег — небывалы: два выпускі гадавіка «Шляхам гадоў» з'явіліся на працягу аднаго года. Прычына? Самая празаічная: першы выпуск затрымаўся, а другі ішоў па графіку, вась і сталася, што абодва пазначаны адным — 1990-м — годам.

Пра першы выпуск «ЛІМ» паведамляў у справаздачы з абмеравання зборніка, якое праходзіла ў Доме літаратара. Другі ж лёг на паліцы кнігарняў нядаўна. Ад першага адрозніваецца святлейшай вокладкай, іншымі назвамі раздзелаў. А наогул ён такі ж змястоўны, багаты на пазнавальную інфармацыю, на літаратурнаўчы адкрыцці, як і першы. І гэтка ж повязь часоў, калі дзень учарашні і сённяшні з'яўданы.

У «Эпісталах» — невялікая частка лістоў у «Нашу Ніву», што захоўваюцца ў Цэнтральным дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва БССР, падрыхтаваная В. Сілабанам і Г. Сурмач, і перапіска 1958—1983 гадоў У. Караткевіча і Я. Брыля (з'явілася дзякуючы Л. Мазаніч). Аб тым, што значыць гэтая перапіска для двух народных пісьменнікаў (але, У. Караткевіч таксама народны,

хоць афіцыйна гэтага ганаровага звання і не меў), для нашай літаратуры, найлепш сведчаць вытрымкі з двух лістоў, што прыведзены ў якасці эпіграфу. У. Караткевіч — Я. Брылю: «...Вы не сам для мяне. Вы яшчэ і для ўсіх нас, каб нам не было пуста ў жыцці, каб было каму аддаваць і любоў, і думкі, і радасць». Я. Брыль — У. Караткевічу: «...Думаю пра цябе з добра ўсмешкай, як пра малодшага брата, ад якога вельмі многа спадзяюся. Вось такая аднасць душ, помыслаў, кантактаў двух талентаў, якімі мае права ганарыцца любое прыгожае пісьменства».

У раздзеле «Мемуары» — «Слова пра Аляксандра Уласова» У. Конана і ўспаміны самога Аляксандра Мікітавіча «Дні жыцця», упарадкаваныя ў свой час яшчэ С. Аляксандравічам: згадкі «нывой энцыклапедыі даваеннай Вільні» Я. Багдановіча «Які нарадзіўся «Шлях моладзі» (уступ А. Мальдзіса); аповад П. Бітэля «Гісторыя аднаго перакладу» (як ён у лагерах працаваў над перакладам «Пана Тадэвуша» А. Міцкевіча); нарыс У. Ягудоўска «Ен навуучы мяне любіць людзей» — пра А. Уса, літаратуразнаўцу,

чалавека цікавага і складанага лёсу.

М. Мушынін робіць тэксталагічны аналіз апавесці «Адшчапенец» Я. Коласа, даводзячы, што праўні ў многім сказлілі пісьменніцкую канцэпцыю сляянскага жыцця («Вярнуць чытачу першапачатковы тэкст «Адшчапенца»). Г. Кісялёў удакладняе асобныя моманты з біяграфіі Ф. Тапчэўскага (Вакол загадкі «Фэлькі з Рукішніц»), Я. Янушкевіч («Раптуляр Дароты, або Колькі насцёлаў у Вільні») — таксама позірк у даўніну літаратуры.

Зі сёвай даўнінай зноў суседнічае нядаўняе мінулае і дзень сённяшні. Дзякуючы І. Багдановіч, Т. Голуб, У. Саладоўскаму, Я. Вераб'ю прыйшлі да чытача невядомыя творы А. Паўловіча, М. Гарэцкага, У. Караткевіча, пераклад Г. Гейна, выкананыя Ю. Таўбіным.

Раздзел «Іншамоўнае сваё» — паэтычная спадчына А. Рымшы (прадмова і пераклад з польскай і Саверчанкі, «Элегія да Бацькаўшчыны» Ф. Князніна (прадмова і пераклад з лацінскай А. Жлутко), У. Мархель (ён, дарэчы, і ўкладальнік зборніка) знаёміць з творчасцю папярэднікаў і сучаснікаў А. Міцкевіча.

На заканчэнне выпуска прапануецца раздзел «Вывучаючы спадчыну».

Т. АНІН.

ВЕРНАСЦЬ ПРАЎДЗЕ

Кнігі Васіля Быкава ва ўкраінскіх выдавецтвах выходзяць часта. Таму з'яўленне зборніка апавесцяў «Жураўліны крык» у выдавецтве ЦІ ЛКСМУ «Молодь» хутчэй за ўсё заканамернасць: цікавасць да прозы Майстра не змяняецца. Разам з тым, пераклад менавіта апавесцяў «Жураўліны крык» і «Пастка» — радавым фантамам не назавеш.

Бо крытыка ў сваіх разгля-

дах часцей арыентаецца на апавесці, напісаныя значна пазней, і гэта апраўдана. У той жа час, каб адчуць важнасць здзейснага празаіка, нельга стаўліць да яго творчасці выбарачна, ніхай і з самымі лепшымі намерамі. Неабходна чытаць і перачытваць яе ад першай да апошняй старонкі.

Дапамагае зрабіць гэта ва ўступным артыкуле «Вернасць праўдзе» Аляксея Ясневіч, запя-

няючы ўвагу на апавесці, што «па сутнасці, два фрагменты з вялікай кнігі пра вайну, якую воль ужо тры дзесяцігоддзі, не здаржваючы тэме, піша колішні франтавіч, а цяпер вядомы беларускі пісьменнік Васіль Быкаў». Крытык падрабязна аналізуе апавесці, падірсуе іх, што творы В. Быкава — «сведчанне філасофскай сталасці беларускай прозы».

«Жураўліны крык» і «Пастка» на ўкраінскую мову пераклала Галіна Пятроўская.

В. ЗАКРЭУСІН.

Скажы...

Скажы,
У якім быў ты часе-прасторы
У д'ябальскі той сенакос,
Калі паміралі лясы і азёры,
І падалі птушкі з нябёс!
Скажы,
А калі ты прыходзіў да маці,
Што там, пад сасонкаю, спіці!
Напэўна, якоесь цяжкое пракляцце
Над намі, як камень, вісіць...

Амаль не-фантазія

— Яшчэ на пачатку нашае эры
У старажытным Рыме
Чуў я на ўласныя вушы,
Як мае суайчыннікі

Вінавацілі часта
То зямлю
У яе бясплоддзі,
То клімат
У яго капрызнасці,
Згубнаю для ураджаю.
О, як было гэта ўсё
Далёка да існы!
І я ім казаў:
«Не, справа не ў гневе нябесным,
А ў нашай уласнай віне —
І толькі!»

Так думае ўголас
Мой госць Калумела,
Едучы разам са мной
Па Палесці.

— Я спадзяюся, — ён кажа
І паказвае на бяскрайнія нівы, —

Такіх нараканняў нямала
У вашым краі, калега! —
Маўчу я ніякава:
Бо што, што скажу табе я,
Дасведчы пісьменнік,
Шаноўны вучоны!..

У одуме ціхім, у скрусе
Я еду, іду ці стаю —
І рысы сваёй Беларусі
Даўно ўжо не пазнаю.

Без рэкаў — бы ў стэпе і нема
Без птушак у чэзлых лясах.
Як Ірад той у Віфлееме,
Хтось тут паўладарыў у нас.

Ці то падышла яму глеба!
Ці, можа, ў нас клімат такі!..

ЛАГОДНЫ жнівеньскі ве-
цер надзімае бэзавы цюль.
Несучы з сабою вільготныя
пахі ракі, вецер залітае ў ад-
чыненыя вокны, кратае на
стале пёры, змушае прыціскаць папе-
ры масянжовым фаўнам-каламарам
і вазаю з чырванабокімі яблыкамі.

Ён толькі што прыняў дзве дэпута-
цыі і цяпер адпачывае. Прадстаўнікі
месцічаў прыходзілі са скаргаю на ра-
бункі. Частка войска пераправілася
праз Дзвіну наўпаў за трыццаць вёр-
стаў ад горада і ўвайшла ў Віцебск
на дзень раней, чым ён. Тады і ў на-
ступную ноч жаўнеры сапраўды далі
сабе волю. Выслухаўшы скажнікі, ён
загадаў у некалькі разоў павялі-
чыць патрулі.

Следам прыбыла дэлегацыя ад мяс-
цовага дваранства: яны згодныя, як
вымагаюць абвесткі, з'явіцца ў бернар-
дзінскі кляштар, каб прысягнуць яму.
Напалеону, але просяць пісьмовым
загадам вызваліць Іх ад прысягі расей-
скаму трону. Загад гатовы.

Там, за ракою, гандлёвая прыстань,
купецкія сховішчы, а далей — разлогі
паплавоў са стажкамі сена, падобнымі
да фішак на занятках па тактыцы ў
вайскавай школе. Хутка па-над лугамі
паплывуць блакітныя пасмы туману, а
пакуль прастора крынчна празрыстая
да самага далягляду з роўным цёмна-
зялёным паскам лесу.

Ён перачытвае свой указ аб рэвізі-
цыйных. У жніўні ў пяці заваяваных гу-
бернях рэвізіцый падлягае яшчэ 53
тысячы кароў. Так, гэта жорстка. Але
ён не можа асудзіць Вялікую армію на
голад. Калі віленскі ўрад лічыць сябе
ягоным саюзнікам, няхай корміць яго
жаўнераў. Пагатоў, выстаўляць сваіх
не вельмі спяшаецца.

Ён адкладае паперы, выходзіць з ка-
бінета і спускаецца па парадных схо-
дах. На пост заступіла вячэрняя варта,
і мацкі-гвардзейцы адна глядзяць
на яго з вышыні свайго двухметрава-
га росту.

Палац на стромым беразе Дзвіны,
водбліз таго месца, дзе яна сустрака-
ецца з рэчкаю, якая дала гораду такое
цяжкае французскаму вуху і языку
імя — Віцебск.

Ён спыніўся ў апартаменты, што
летас старанна рыхтавалі «яго кара-
леўскай высокасці» герцагу Аляксандру
Вюртэмбергскаму. Цар прызначыў
герцага губернатарам дзюю беларускіх
губерняў.* Цяпер гэтыя губерні
належаць яму, Напалеону.

У адным з колішніх герцагавых па-
кояў ён загадаў зрабіць хатнюю царк-
ву. Імшу правіць ксёндз Палонскі. Той
самы, што сказаў перад сабранымі ў
езуціцкім касцёле грамадзянімі прамо-
ву, заклікаючы да прысягі на вернасць
імператару Францыі. Хто прысягнуў,
абавязаны насіць на рукаве каляро-
вую кукарду. Месцічам без кукарды
на вуліцах лепей не з'яўляцца.

Ён паволі ідзе сцежкаю ўздоўж па-
лаца.

Ад свае рэзідэнцыі ён у захапленні.
Галоўны фасад з парадным уваходам
просты і строгі. Масіўныя калоны ня-
суць на ўзроўні другога паверха цяж-
каваты антаблемент з верандаю. Вуз-
кія выцягнутыя вокны з тонкімі пера-
плётамі робяць будынак больш лёгкім
і высокім. Ён на хвіліну прыпыняецца,
каб паглядзець на бакавы фасад, што
выходзіць на раку вокнамі яго кабінета
і спальні. Калоны, рустоўка сце-
наў ніжняга паверха, паўкалоны верх-
няга, портык... Ва ўсім дакладнасць,
разлік і прыгажосць — як у баявых
сьпыхтах перад бітвай. Калі б Усявыш-
ні не стварыў яго палкаводцам, дой-
лідам самой гісторыі, ён, магчыма,
стаў бы архітэктарам.

За домам цягнецца ўсцяж ракі вя-
лікі сад — з альтанкамі, лавачкамі, з

мудрагелістымі сонечнымі ўзорамі на
сцэжках. За дзесяць дзён ён паспеў
амаль палюбіць гэты стары сад, дзе ў
часе вечаровых прагулянак яму так
добра думаецца.

Ён уваходзіў у Віцебск раніцою, роў-
на праз месяц пасля ўступлення ў
Вільню. На досвітку шукаць кватэры
штабу, генералам і імператару ў го-
рад паскакалі два эскадроны егераў і
мамелюкаў. Потым пайшлі пяхотныя
палкі. Яны складалі стрэльбы ў коз-
лы, скідвалі ранцы і шыхтаваліся па
баках вуліц. Сышоўшы з каня, ён
сядзеў пры гасцінцы і, спускаючы но-
гі ў канаву, глядзеў на войска.

СНЫ ІМПЕРАТАРА

Фрагмент з аповесці

Падзеі ў аповесці адбываюцца на востраве святой
Алены, дзе пражыў у выгнанні свае апошнія гады

Напалеон Банарт. Летам 1812 года на Беларусі яго
спачатку сустракалі як вызваліцеля...

Потым ён ехаў ступою на сваім була-
ным па гэтым жывым калідоры, ся-
род генералаў і маршалаў у шытых
золатам мундзірах. На ім быў сціплы
зялёны мундзір з зоркаю, паўзверх —
распілены шэры сурдут. Здымаючы
трохвуголку без яра, ён ветліва ад-
казаў на паклоны месцічаў. Кветак
амаль не было. На скрыжаванні каля
сінагогі стаяў натоўп пажылых пэй-
сатых яўрэяў. «Што яны крычаць?»
— павярнуўся ён да тлумача. «Дзя-
куй Богу, нашы прыйшлі!» — пера-
клаў той.

Праехаўшы да Смаленскай заставы,
ён праскакаў вярсты тры па Пецяр-
бургскай дарозе і вярнуўся ў падрых-
таваны яму дом. У пакоях адшпіліў
шпагу, кінуў яе на завалены разгор-
нутымі мапамі Расей стол і абвясціў:
«Тут я спынюся, злучу корпусы маёй
арміі, дам ёй спацьні і займуся ўлад-
каваннем гэтай краіны. Ваенная кам-
панія 1812 года — скончаная!»

На ўсе грудзі дыхаючы чыстым ве-
чаровым паветрам, ён думае, што ў
тыя хвіліны проста паддаўся стоме.

Усе віцебскія дні ён шмат і з аса-
лодаю працуе. Ён стварыў вярхоўную
губернскую камісію, куды прызначыў
прафектамі і мэрамі некаторых мяс-
цовых дваран. Праз кур'ераў ён кіруе
парыжскім жыццём. Піша штодня па
сто лістоў. А шостай раніцы — развод
войскаў, на якім ён абавязкова пры-
сутнічае са штабам. Пляц пад разво-
дз зрабіў пачаб з палацам, разабраў-
шы колькі драўляных дамоў і муры
недабудаванае царквы.

Першыя дні ён з вялікім почтам
шмат ездзіў верхам па горадзе і ва-
коліцах. Вывучыўшы Віцебск, ён за-
няўся падрыхтоўкаю на выпадак рап-
тунай атакі. На вуліцах з'явіліся ба-
рыкады з гостраканечнымі частакола-
мі і землянымі валамі. За ракой, у
царкве святога Сімяона ён паставіў
гарматы, ператварыўшы вокны храма
ў амбразуры. Дзвіну перасеклі тры
масты. На пляцы перад домам дваран-
скага сходу і ў самім доме зладзі-
лі хлебныя печы. Успенскі сабор ён
ператварыў у шпіталь, царкву Уас-
крэсення на рынку — у склад сена і
саломы. Кляштар бернардынаў стаў
правяніцкім складам, яшчэ адзін храм
Уаскрэсення — млынам, а старая
Барысаглебская царква, што самотна
стаяла над Дзвіною, — парахавым схо-
вішчам.

На дзесяці вёрстах шляху ад
Астроўна да Лучосы забітыя ці пара-
неныя ляжалі на кожным метры, ад-
нак расейскай арміі ўсё ж удалося
адарвацца. Тады ён і вырашыў спы-
ніць пераслед і даць войскам адпачы-
нак.

Не самыя ўспешлівыя рэаліцы пры-
ходзяць і з Полацка. Днямі пад Кляс-
ціцамі расейскі корпус Вітгенштэйна
сустрэўся з Удзіно. У Вітгенштэйна
было 17 тысяч войска і 108 гарматаў,
Удзіно меў 29 тысяч і 114 гарматаў.
Яго маршал, наступаючы па пецярбу-
рскім трацце на поўнач, заняў Клясці-
цы, аднак расейцы на чале з Якавам
Кульнёвым контратакавалі і праз
дзень вярнулі вёску сабе. Гэта былі
тыя самыя гродзенскія лейб-гвардзей-
цы, якіх яшчэ ў 1807 годзе ягоныя
жаўнеры з павагаю і страхам празвалі
«сінімі гусарамі». Здаецца, штандар-
ы ў «сіні» амаль такія самыя, як у
палка Дамініка Радзівіла, таго, што
першы ўступіў у Вільню. Толькі ў ад-
ных — двухгаловы расейскі арол, а ў
другіх — Пагоня, герб Вялікага кня-
ства.

Divide et impera!

Сам Кульнёў загінуў. Адны сцвяр-
джаюць, што ядро трапіла яму ў ногі,
а Марбо, які быў за два крокі ад мес-
ца здарэння, паведаміў, што ўдарам
шаблі ў горла генерала забіў фран-
цузскі конны стралок. Ён, імператар,
паслаў у Парыж дзешу: «Адзін з
наілепшых афіцэраў расейскае лёг-
кае кавалерыі генерал Кульнёў за-
біты пад Дрысаю».

Тым часам маруду Макдональда як
быццам нейкія чары прыкавалі да
Дынабурга. Гэта ратуе Вітгенштэйна,
і ён, імператар, вымушаны аддаць
Удзіно 6-ы баварскі корпус Сен-Сіра.
Пры пераходзе праз Нёман у ім было
25 тысяч, але корпус ішоў у хвасце
Вялікай арміі і, па сутнасці, з самага
пачатку галадаваў. Добра, калі ў По-
лацк прыйдзе хоць палова.

Але няхай. Няхай ён няраз прайгра-
ваў. Няхай сарваўся пераможны марш
Удзіно на паўночную сталіцу. Затое
ўся Беларусь і Літва ўжо заваява-
ныя. Ён прайшоў ад Нёмана сотні вёр-
стаў і за паўтара месяца набыў пяць
мільёнаў новых падданых.

Так, ён пераацаніў Вялікую армію.
Наўна было марыць пра маналітнасць

войска, дзе на няпоўныя трыста фран-
цузскіх батальёнаў пяхоты і 38 тысяч
французскай кавалерыі прыпадае 307
пяхотных батальёнаў і 42 тысячы ка-
валерыстаў з іншых краін Еўропы.

Так, яму не ўдалося пазбегнуць дэ-
зерцірства. Прыклад паказалі няўдзяч-
ныя гішпанцы, якіх ён выратаваў ад
жахаў інквізіцыі. Злыя языкі кажуць,
што дэзерцірамі ён страціў ужо больш,
чым забітымі і параненымі.

Дэзерціры аслабляюць не толькі
войска, але — сваімі жорсткімі рабун-
камі — і тыл. Ды рабуюць не адны
яны. Ён пакінуў выязджаць на кон-
ныя прагулянкі, бо мусіў выслуховаць

Уладзімір Арлоў

несканчоныя скаргі. Аднаго разу на
вуліцы нейкі дваранін запрасіў яго
зайсці ў дом і паглядзець, як паво-
дзяць сябе жаўнеры. Гаспадарам са-
праўды цяжка было пазайздросціць.
На фартэп'яна стаялі рондалі, гаршкі
і патэльні. Сад быў ператвораны ў
стаяню і пашу. Не ўважаючы на поў-
ную дрывотню, жаўнеры ламалі на
дровы згароду, секлі ў пакоях мэблю.
У гасцёўні, калі ён убачыў паміж фа-
мільнымі партрэтамі развешаныя на
сценах кавалкі сырога мяса, яго ледзь
не званітавала.

Зрэшты, на вайне, як на вайне.

Трэба канчаткова развітацца і з наў-
най марою атрымаць ад гэтых губер-
няў стотысячнае войска. Сёння людзей
у яго беларуска-літоўскіх палках ра-
зы ў чатыры меней. У корпус Паня-
тоўскага ўвайшла артылерыйская ба-
тарэя. Да палка слонімскага шляхціца
Каноікі далучыўся эскадрон белару-
скіх татароў. Уланскія палкі дагэтуль
не скамплектаваныя, пяхотным бракуе
рыштунку і зброі...

Усё гэта суднасіцца з мажорнымі
чэрвеньскімі планами прыкладна так,
як ваза з яблыкамі ў ягоным кабінете
з яблыняю пад вакном, што дала яму
малую частку сваіх пладоў. Не, па-
раўнанне яўна няўдалае. Плады
спеюць...

Праз колькі дзён яму споўніцца
сорак тры. Дзень нараджэння будзе
святкаваць сто мільёнаў жыхароў
яго імперыі. На Беларусі і ў Літве
таксама ідзе падрыхтоўка. Яму да-
носяць, што ў гарадах ужо гатовыя
партрэты са святочнымі надпісамі.
«Уся цвердзь зямная памятае: у гэ-
ты дзень прыйшоў на свет той, хто
пакараў ганарыстых і вызваліў сла-
бых». Або: «Усемагутны і справядлі-
вы Госпад выяўляе волю сваю ў На-
палеоне»...

Яго народжаны летас сын успад-
чыць імперыю ад Прынеяў да Ма-
сквы. Тут, у губернатарскім палацы,
у гэтым садзе, у першыя жнівень-
скія дні ён прыняў адно з галоўных
у жыцці рашэнняў: ісці на Смаленск
і Маскву.

Сонца стамлена кранулася сіняга
ад смугі далёкага зарэчнага лесу.
Чыстае неба паглыбела. На горад
апускаецца вечар, і ў садзе гусцее
сутонне.

Ён выходзіць з зялёнага прыцемку
на высокі бераг. Па шырокай дзвін-

* Падзяляй і валодай! (лац.).

...Я плачу... і падаюць з неба
У далоні мае жаўрукі.

Мова — жыццё і смерць народа,
З старажытнага.

Кладзём Яе у саркафаг.
Нібы ў нірване,
Слязінкі ціхіх ў вачах —
Ідзе літанне...

Чакаюць лаціняне нас
І магікане.
Даўно, даўно... Напэўна, час
І на спатканне...

І двор зарос травой-муравою,
І бусел не садзіцца на гумно,

І над, бы ў пекле, зніклай галавою —
Не неба, а прабабчына радно.

На людзі выйдзеш — толькі пра
латругаў,

Пра дываны, пантофлі ды свіней.
І месяц — старасвецкі валацуга —
К табе даўно ў акно не зазірае.

Ды не тужы: і звады, і парады
Забудуцца, бы колішнія сны, —
Адтуль, ужо няблізкіх даляглядаў,
Вяртаюцца сыны,
твае сыны.

Стогн

Для вас — мае пушча, і травы, й
пралескі,

І кожнае зернятка ў заўтрашнім полі,
І трубы аленяў, і зябліка песня,
Для вас — мая воля,
справдечная воля.

А вы да мяне —
у жалезе і п'яна,
У зайздрасці хцівай і жорсткай без
меры...
Уся у атруце,
у шрамах і ранах,
Канаю паціху...
без страху...
без веры...

Я не створаны, пэўна, для раю,
Дый не пусцяць у шаты ўдваіх.
А мне так,

А мне так не хапае
Нефармальнага пачуцця тваіх!

Дык мо зрынемся ў ноч,
у лясное,
Дзе другіх не чуто, не відно!..
А ўжо там — хоць у пекла яког!
Хоць на самае-самае дно!

Я сёння Бог. І гэта ноч мая.
Я праціраю сэрцам неба лапкі.
Апошні. Я твару. І не твая
На небе гэтым застаецца лапа.

Не гавару. Спарней без слоў пустых.
[Як месяц льецца нова і пунсова!]
Двурэшнічай яшчэ сгоння ты,
А заўтра свет маё пачуе слова.

скай роўнядзі, удзень серабрыста-
сонечнай, а цяпер цёмнай, быццам
навальнічная шмара, ідуць плыты.
На плытах стаіць з бусакамі ў руках
колькі людзей у белых кашулях і
белых, высока падкасаных портках.
Хтосьці заўважае чалавека на стро-
ме і, паказваючы на яго, крычыць
астатнім.

Аспачы паварочваюць твары, гля-
дзяць угору, і ён, вітаючы гэтых
мужных людзей, ужо яго падданых,
падмае руку і нават крыху здзіў-
ляецца, не чуючы ў адказ «Vive l'em-
pereur!»*

Сам сабе ўсміхаючыся, ён бачыць,
як аспачы нечакана хутка вяртаюцца
да сваіх клопатаў, спрытна ўпраўля-
ючыся з вялізнымі бусакамі. Яны і
не здагадваюцца, хто глядзіць на іх
з-пад старога ясеня на строце.

Заместа прывітальных крыкаў зні-
жа даносіцца песня.

Доўгая чарада плытоў хаваецца за
паваротам ракі. Знікае з вачэй і вог-
нішча на апошнім плыце, дзе гэтыя
простыя людзі гатуць сабе простую
вячэру. Дзвіна нясе іх далей, а ў на-
струненым і чуйным вечаровым па-
ветры яшчэ лунае іхняя песня. Злі-
ваючыся з небам і з бяздоннай цём-
наю ракой, яна гучыць працяжна і
журботна, але ў адначас ён чуюць ёй
і нешта пакрыма-пагрэзівае.

Відаць, ад песні на незразумелай
мове, ал народжанай ёю няўцямнай
трывогі, вогкі ветрык, што цягне ад
ракі, здаецца яму зусім халодным.

— Мой імператар... — чуе ён і зня-
чэўлена паварочваецца на знаёмы го-
лас.

Пад ясенем стаіць безыменная
жанчына з віленскай ночы. Яна з'яві-
лася так раптоўна, як магла б, на-
пэўна, прыйсці да чалавека, сасліз-
нуўшы з пераплеценых галінаў, са-
ма дрыяда.

— Як вы сюды трапілі? — пытаец-
ца ён, і сэрца пачынае абмываць
с'румом радасці.

Заміж адказу — усмешка.
Яна такая самая — і прычоска, і
белая сукенка з лёгкай пеляр'янаю...
У руцэ букецік дробных блакітных
кветак з жоўтымі вочкамі.

— Як вам удалося прайсці праз
варту?

— Я сказала, што вы мяне чакае-
це.

— Вы... казалі праўду.

Той раз яна дапамагла яму пазбыць
паняверкі. Які падарунак чакаць
ад яе сёння? Зрэшты, падарунак —
ужо само ейнае з'яўленне, такі не-
спадзяваны працяг песні плытаго-
наў.

Яму адно здавалася, што ён забыў
яе. Ён чакаў сустрэчы. Ён хацеў ве-
даць, прыйшла яна сама ці хтосьці
прыслаў яе. Хацеў даведацца, хто
яна, жанчына, што так чуліва спра-
бавала выконваць ролю заступніцы
свайго народа? Хацеў паглядзець у
зялёныя вочы...

Ён ужо чуе гукі і пахі іх першае
ночы і прадчувае ноч сённяшняю.
Ён успамінае яе цела, успамінае пах
дыму і суніцавы пах грудзей...

— Як называюцца вашы кветкі? —
гаворыць ён, каб запоўніць прэрву.

— У народзе іх завуць жабіны воч-
кі. Праўда, падобныя?..

— Вы так лёгка апануліся... Пой-
дзем у дом.

Ён падае ёй руку, і яны ідуць да
палаца. Вокны прытульна свецяцца.
Над садам песціцца сярод першых
зорак крыху шарбаты луйдор меся-
ца, і ад дрэваў кладуцца на сцежку
вычварныя цені.

Каля ўвахода іх сустракае ад'ю-
тант. Імператар не можа зразумець,
чаго ў вачах у ад'ютанта болей: ухва-
лы ці здзіўлення? Але хіба не ён
сам загадаў прапусціць гасцю ў сад?

Яны, як і першы раз, вяртаюць
удваіх. Бязгучна і непрыкметна з'яў-
ляюцца і знікаюць слугі. У збанку
побач з вазаю, поўнай садавіны, мі-
ніяцюрны букецік яе жабіных вочак.

* Няхай жыве імператар! (франц.)

— Расея будзе ўпакорана!
Ён падмаецца ад стала і пачынае
хутка пахаджаць ад вакна да дзвя-
рэй.

— Расея будзе ўпакорана, — адры-
віста гаворыць ён. — Я іду на Сма-
ленск. Потым я вазьму Маскву. Гэта
будзе ўдар у самае сэрца Расеі.

Ён ледзь стрымліваецца, каб не
сказаць, што на сваёй асабістай мапе
ўжо пазначыў стрэлкамі паход на Ін-
дыю.

Яна маўчыць. Яе дасканалае ма-
ленькая рука цягнецца да вазы і бяр-
э чорную ад спеласці вішню.

Яе маўчанне злёгка бянтэжыць яго.
Напэўна, зараз ён пачуе нешта з та-
го, што ўжо чуў у Вільні. О, гэтая
роля ратавальніцы! Але няхай. Такая
яна яшчэ больш жаданая.

Ён гаворыць пра баі пад Астроў-
нам і Лучосай, пра бяссонныя ночы,
узнагародаю за якія будзе сённяш-
няя ноч у гэтым утульным палацы
над Дзвіною, па якой недзе далёка
плывуць пад начным небам са сваёй
трывожнаю песняй аспачы.

— Вы не думалі, — нарэшце зага-
варыла яна, — чаму так адчайна білі-
ся царскія палкі пад Астроўнам?
Там служыць пераважна віленцы і
віцябляне. Гэта блэгі знак, мой ім-
ператар...

Так, ён не памыліўся.
— Вы збіраецеся ісці на Маскву...
Зусім нядаўна я чула ад вас іншыя
словы. Вы прысягалі, што не пой-
дзеце сёлета далей Беларусі. Вы
памятаеце? Я нагадаю вам вашыя
словы: «Ісці сёлета далей — тое са-
мае, што самахоць ісці насустрач гі-
белі»...

Ён смяецца. Яна зноў у сваёй ро-
лі.
— На вайне, мая дарагая, абста-
віны могуць змяніцца імгненна. Так,
як налятае вихура.

— Мой імператар, калі вы і цяпер
не падтрымаеце імкнення маёй краі-
ны да волі, калі не дасце згоды на
аднаўленне федэрацыі Княства і Ка-
роны, вы здрагуеце не толькі нашы
надзеі. Вы перакрэсліце і свае.

Як яму надакучылі гэтыя размовы
пра аднаўленне федэрацыі, пра неза-
лежнасць. Ад іх яго ўжо даўно цяг-
не на позахі.

— Вы забываеце, што за паўтара
месяца я вызваліў усю вашу краіну
ад расейскага прыгнёту.

— І, каб мы не забывалі пра гэта,
запатрабавалі, апрача новых пада-
ткаў, усе нашы старыя даўгі цару.
Хіба вы не ведаеце справядлівасці
гэтых даўгоў, хіба не ведаеце, што
падаткі ў нашых губернях былі ў
пяць разоў цяжэйшыя?

Як ёй пасуе хваляванне і бледны
румянак на матавых шчоках! Ён со-
чыць ужо не столькі за яе словамі,
як за с'я самой.

Ягонай арміі трэба надзейны тыл.
Яна клопоціцца пра яго тыл! Брава!
Сяляне чакаюць скасавання прыгону,
як у Польшчы, а ён вымагае
бяскончых паставак фуражу і харчу.
Пад выглядам ахвяравання жаўне-
ры бяруць з кожнага двара па два
пуды сена і саломы і па пяць —
жыта і аўса.

Яна надзірае дасведчаная...
— Мой імператар, цярпенне сяля-
наў сканчваецца. Яны хутка пад-
муць зброю супроць вас.

Няўжо яна спраўды лічыць, што
ў гэтай правінцыі, на краі цывіліза-
ванага свету, а мо — пасля трыццаці
гадоў расейскага панавання — ужо
і за межамі цывілізацыі, няўжо яна
верыць, што менавіта тут можа вы-
рашацца лёс Еўропы і ўсёй эйкуме-
ны?

Якая яна мілая зараз, калі ад хва-
лявання ці ад гневу ў яе заірэдзеля
не толькі шчокі, але і вухкі... Ён чуе
знаёмы пах дыму, што струменіць
ад ейных валасоў.

— Мая дарагая, палітыка і яе пра-
цяг, вайна, — не для жаночых гало-
вак. Таму я схіляюся перад вашаю
мудрасцю. Далібог, вы з поспехам
маглі б замяніць сяго-таго з маіх

маршалаў.
Ён цалуе ёй руку і глядзіць у зя-
лёны бурштын з чорнымі іскрынкамі.

— Паверце, я не забыў ніводнага
свайго слова і не адмаўляюся ад іх. У
гонар нашае сустрэчы, у гонар ночы,
якую вы мне падарыце, я зраблю Ві-
цебск сталіцаю заваяваных земляў.

Слугі пакінулі іх. Цяпер самі яны
— ён, імператар Еўропы, і яна безы-
менная жанчына, адна з мільёнаў яго
падданых — робяцца слугамі і пад-
данымі ночы.

І зноў пах дыму, пах і смак суні-
цаў...

І цёмная начная рака, што плыве
за вокнамі ў невядомасць.

Яна і тады, у палацы над Дзвіною,
не назвала свайго імя. Што змусіла
яе так старанна захоўваць incognito?
Простая боязь кампраматацыі ці неш-
та іншае, загадкавае? Хто прысылаў
яе? Ён абганяецца ад недарэчнай,
бязглуздай думкі, што на хвілю пе-
рацінае яму дыханне. Толькі містыкі
яму і не хапала...

Не, віцебскую ноч лепей забыць,
не ўспамінаць. Лепей не думаць пра
тое, што за адзін год краіна гэтай
маленькай зеленавокай жанчыны
страціла мільён жыхароў. Яму ёсць
чым заняць думкі — заўтра ён памя-
няецца ролямі са сваім дваініком,
падмаецца на карабель і ўдзіне
вольны вецер Атлантыкі.

Няўжо ў ейных словах была праў-
да? Калі б ён спыніўся, калі б не пай-
шоў далей Беларусі, калі б вызваліў
сялянаў і даў краіне не папяруювую,
а сапраўдную незалежнасць, калі б
дазволіў Польшчы і Вялікаму княст-
ву злучыцца ў федэрацыю... Няўжо
тады ён мог бы выйграць расейскую
кампанію? Мог бы выйграць наогул,
не апынуцца ў выгнанні, кожны
дзень бачыць сына і ведаць, што пе-
радаць яму трон?

За Смаленск ён заплаціў двацца-
цю тысячамі забітых і параненых. У
войсках, што абаранялі горад, было
шмат яе суайчыннікаў. Узяўшы Сма-
ленск, ён у гневе даў дазвол раба-
ваць. Дзве тысячы месцічаў схваліся
ў саборы і сядзелі там два тыдні, па-
куль горад не абабралі да апошніх
ніткі.

Смаленск бараніла і сялянская ру-
шэнне. Сяляне вавалі не горш ад
старых жаўнераў. У той час яны ўжо
не зводзілі падрахункі з панамі, не
палілі сядзібы і не прыводзілі сабе
на дапамогу марадэраў. Сяляне ўжо
страцілі надзею.

Яе словы, сказаныя ў віцебскую
ноч, хутка спраўдзіліся. Мужыкі
ўзяліся за зброю. Кожны дзень яны
забівалі тых, ад каго яшчэ ўчора ча-
калі паратунку. Забівалі кулямі і
штыкамі, а калі не было стрэльбаў
— сахарамі, аглоблямі, косамі...

Яны зачынілі на замok аблогаю
дванаццацітысячны віцебскі гарнізон.
Каб уратаваць гарнізон ад галоднае
смерці, ён перад самым Барадзіном
мусліў паслаць у Віцебск дзесьці ты-
сяч пяхоты і кавалерыі.

З дна памяці выплылі і насунуліся
на яго баратавыя сялянскія твары...

Аднойчы ён загадаў прывесці да
сябе палонных партызанаў. Стоўніў-
шыся, яны стаялі каля дзвярэй пад
наведзенымі рулямі стрэльбаў і маў-
чалі. Два дні таму яны выразалі ат-
рад фуражыраў, адпусціўшы толькі
маркітантку.

Палонны адмовіліся адказваць на
пытанні, і — гэта найбольш уразіла
яго — на іх шырокіх тварах быў не
страх блізкае смерці, а страшная
змрочная радасць. Такую радасць ён
бачыў аднаго разу ў трох гішпанскіх
юнакоў, амаль дзяцей, якіх расстрэль-
валі на горнай дарозе за спуск лаві-
ны, што змяла ў бездань цэлы эскад-
рон кавалерыі.

Нечакана адзін з мужыкоў, самы
нізкарослы і страхалоды, з залітым
крыўёю лобам і вуглямі палёных ва-
чэй пачаў штосьці раз'юшана выгук-
ваць. Ён, імператар, загадаў тлумачу-
студэнту перакладаць, ды той чамусьці

марудзіў, і загад даваўся паўта-
рыць.

— Ваша вялікасць, — запінаю-
чыся прамовіў тлумач, — гэты чала-
век... гэты чалавек называе вас апа-
каліпсічным зверам...

Ён успомніў лісты расейскага Сі-
ноду, якія абвясцілі яго пасланні-
кам Люцыпара і якія чыталі ва ўсіх
праваслаўных цэрквах.

— Спытайце, дзе ён гэта пачуў? У
царкве?

— Ён кажа, — пераклаў тлумач, —
што ведае гэта і без папоў.

— Якой ён веры?

— Ён грэка-католік.

— Скажыце, — папрасіў ён тлумача,
— што я хачу абараніць яго рэ-
лігію ад расейскіх цароў.

Нізкарослы выкрыкнуў яшчэ коль-
кі словаў і адварнуўся.

— Што ён сказаў?

— Ваша вялікасць, ён кажа, што...
перапрашаю... такія словы немагчы-
ма перакласці... сэнс у тым, што яны
спачатку вам верылі, але тая вера
ўжо згарэла ў агні. Ён кажа, што вы
не абаранілі нават яго дачку.

— Ад чаго яе трэба было бараніць?
Тлумач марудзіць.

— Я слухаю!

— Ён кажа, што вашыя жаўнеры
іх было шмат, гвалцілі яго дачку на
вачах у маці, пакуль абедзве не
страцілі розум.

— Скажы, што французы не маглі
зрабіць гэтага.

Мужык, сціскаючы звязаныя ву-
жоўкаю рукі, маўчыць.

— Хто б яны ні былі, яны прыйш-
лі з вашаю арміяй, — перакладае
гэтае маўчанне тлумач.

Імператар адварочваецца ад вус-
цішых баратавых абліччаў і кла-
дзецца тварам да сцяны.

У спальню лёццяць святло новага
дня. На сінняй тканіне, якую абцягну-
тыя сцены, распускаецца накець
чырвоных ружаў. Ён глядзіць на ру-
жы са страхам. Мо і сапраўды
ад гэтых кветак ідзе нячутны
водар, які павінен прыспешыць
ягоную смерць? Ён здрыганяецца.

Ён ужо гатовы паверыць, што
ў кожным з тых пахаў, якімі дыхаў
дзе апошнія ночы, у паху язіміну і
дыму, поту ад яе падпашак, у віль-
готным паху ракі і ў самым непа-
раўнаным — суніцаў, ва ўсім хаваў-
ся водар смерці.

Вялікім намаганнем ён змушае ся-
бе не ўскочыць з ложка і не кінуцца
з гэтага прытулку салодкае смерці
прэч.

На шчасце, у дзвярах з'яўляецца
Маршан.

— Мой імператар, вы памятаеце,
які сёння дзень? — пытаецца камер-
дынер, дапамагаючы гаспадару апра-
нацца.

— Ад раніцы дажджлівы, — адказ-
вае ён, пацешваючыся ад холоду ў
спальні, — потым, як заўсёды на
нашым гнілым востраве, на пару гадзін
выблісне сонца. Але нават калі яно
сёння адпачывае, мы сустранемся ля
крыніцы пад вербамі.

Імператар сядзе за туалетны столік
і пачынае займацца пазножыямі.

— Луі, перадай, каб сняданне па-
дал ў кабінет.

Выходзячы са спальні, ён глядзіць
на абіўку з ружамі і без дай прычы-
ны успамінае, што «сіння гусары»,
якія выйгралі ў тое лета бітву пад
Клясціцамі, у чатырнаццатым годзе
першыя прайшлі ўрачыстым маршам
па Парыжы.

Ён сьнедае адзін. Яму дастаткова
маўклівага дыялога з безыменнай
жанчынаю, голас якой неслыхана гу-
чыць у ім насуперак волі.

Сурвэтку кратае сонечны прамень.
Усё, як зазвычай: дождж, сонца, по-
тым халодны вечаровы туман. Тое са-
мае паўторыцца і заўтра, і пасля
заўтра...

Сябры вынайшлі бліскучы план
удэкаў. І ён прымае яго. Праўда, з
адной агаворкаю...

Імператары не маюць права хаваць
ца за кулісы.

НАДОУТАЕ СПАТКАННЕ З ВАМІ...

Нататкі з фестывалю «Славянскія тэатральныя сустрэчы»

НЕ БЫЛО, па-мойму, газеты, дзе б не адзначылі, што «Славянскія тэатральныя сустрэчы» — своеасаблівы працяг Скарынавых угодкаў, свята асветы, культуры і да т. п. Іх напраўду з'яўнаў дух афіцыйнай заклапочанасці. Адпачываць-святкаваць мы не ўмеем. А — параўноўваць, аналізаваць, шукаць?..

Фестываль, як і ягоныя спектаклі, уразіў мяне сваёй абсалютнай прадказальнасцю. Ягоны плён («яблык памяняць на яблык — будзе па яблыку, ідэю на ідэю — па дзве ідэі») можна было прадказаць паводле праграмы. Ідэі не дужа розніліся між сабою, а пафас старога сацыялістычнага сяброўства па новы лад патыхаў раўніваю ры-

ларускім, Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы, спектаклі «Страсці па Аўдзею». Пад фінал, праўда, са сцэны перапрацілі: «Выбачайце нас», але з іншае нагоды... Я гэтаксама перапрашаю. За тое, што перажывальных адметнасцяў ува мне спектакль не спарадзіў. Я рыхтык паводле Марка Захарова не жадаю сабе дадатковых непрыемнасцяў у тэатры, дзе то гвалтыць («Плач перапёлкі»), то катуюць («Надзежда Путніна...»), то раскопваюць магілы акурат пасярод сцэны («Цынкавыя хлопчыкі»), то раскулачваюць лепшага гаспадару пачатку стагоддзя. Ахвотна адзначаю сцэнічнае праўдападабенства, апавядальны лад, некалькі выбітных мізансцэн ды эпизодаў (да прыкладу,

яныне на ёй пераходзіць з хаты ў хату?)

Па ёй ступае Лёс у вобразах Эленкі, Жабрака і іншых, як зазначыла лінгвістычны крытык Тацяна Марчанка. Думаю, рэжысёрская ўстаноўка «іграць Лёс» вымагла працягу — «іграць новага станоўчага героя». Напісана ж у адной тэатразнаўчай кнізе: «У паняці «станоўчы герой» ёсць два словы — «станоўчы» і «герой»; ды ператлумачана: станоўчае — гэта шэраг прыкметаў нармальнага маральнага існавання, а «герой» — гэта ўжо нешта іншае...» Нешта іншае? Гэта калі літаратурная трасянка-«форма» вызначае сцэнічны трасяноковы змест? Лёс ходзіць ды ходзіць, а Аўдзея на яго не звяжае. Раптам чуваць крык. Гісторыя

жысёрская ўстаноўка на стварэнне Лёсу і Героя; у «Хаме» бяспрэчнасць героя несумненная, бяспрэчнасць гераніі відэочная. (Здаецца, няма патрэбы перакладаць сюжэт: спаткаліся сталага веку рыбар-вясковец з ганарліваю паненкай-пакаёўкай, ён закахаўся, яна пажадала чарговае прыгоды...) «Добраму ўсюды добра», — дукіе паненцы Павел, разважлівы, летуценны, далікатны, проста «біялагічны» інтэлігент, здольны «выганяць д'ябла» з Франкі рэдкаю цяпласцю, спагадай ды каханнем. З вынашэння Уладзіміра Куляшоўска гэта вынікае ў першыя пятнаццаць хвілін дзеяння. Столькі ж часу Святлана Акружная пачайтэрскую даводзіць залу энзалтаванасць, істэрывасць, фанабэрыстую напрыжывасць Франкі. Драматургічныя хады і старыя добрыя рэалістычныя тэатральныя манеры не падаюцца. Як кажацца на пачатку спектакля персанажы, — як рупліва знаходзіць ацэцы тысячу падстаў для іхняй закаханасці! Потым драматургічны ход, супадаючы з жыццёвай верагоднасцю (дужа доўга героі пачуваліся добра), вымагае перайсці: ад закаханасці — да пакутлівага кахання (Павел), ад закаханасці — да раздражнёнасці вясковым жыццём, мяккасцю, паслужлівасцю, лірычнай заповаленасцю мужа (Франка). Між імі ўжо чаўпецца «нешта» з шэрагу нязначных пачуццяў, ды зала кеміць гэта раней за персанажы... Імлівацца развіццям падзей цалкам лагічна прыпыняецца, тэм-па-рытм замаруджваецца, праўды пачуццяў, жыцці душаў як самелі... Пра Паўла і Франку ўсё-ўсё вядома... І вынікае «ўстаноўка»: ён будзе дараваць, вялікадушна, па-хрысціянску, яна — выбрыкваць і выдурняць. Аднаго разу затрымціць ягонае сэрца (эпізод вяртання блуднае жонкі з чужым дзіцем на руках), надарыцца выпрабаванне гонару, духу, характару. Павел даруе і... І даравальнае літанне пацяннецца сабе і пацяннецца... Хутка атручаны жонкаю Павел прыгожа, па-пакутніцку, уладкуецца на лаве, сваёй прыгожа абуратца... Памрэ Павел, не памрэ?..

Уразіла была мужчынская прыстойнасць куляшоўскага героя, ды баюся збытаць жыццёвую асацыяцыю з мастацкім фактам. Добры, жыццёва пераканаўчы Павел цягае па пыльнай сцэне сухія сеткі, добры, па-мастацку пераканаўчы Павел закалявае майсцёрскім хрысціянскім цяпленнем... «...Ды калі гэтае, глыбока інтымнае адчуванне робіцца прадметам творчай устаноўкі, узнікае дзіла: ці перад намі жыццё святога, ці... прафанацыя. Мастацкі эффект можа ўзнікнуць у выніку жыццёвай драмы, а не ў выніку рэжысёрскай устаноўкі». (Леў Анінскі). Што меў на ўвазе Барыс Эрэн, прыступаючыся да «Хама»? Апавяд «паводле»? Пераказ «сваімі словамі»? Франка з Паўлам маглі б, не мяняючы ніводнай сваёй інтанцыі, не грэбуючы ніводнаю

рэжысёрскаю прапановай (не ўстаноўкай), існаваць ды пераконваць у іншым тэатральным быцці, іншым тэатральным свеце — ці не яго прагне акрэслены Святлана Акружная, ці не яго намагання ўтвараць Уладзімір Куляшоў? Свет спектакля рэалістычна-вядомым чынам адбівае свет літаратурны. Рэжысёр замінае сам сабе...

Жанры і выдаткі

«Энеіду» ўкраінцы абвясцілі, а жанру бурлеск-оперы не спраўдзілі. (А калі б спраўдзілі, ці ж не фестывалі драматычных тэатраў яго мусілі прадстаўляць?) Не спраўдзілі, нягледзячы на музыку С. Бідусенкі, на эстрадна-сімфанічны гарт ці не сотні акцёрскіх галасоў (шмат-шмат удзельнікаў у спектаклі), на бліскучае валоданне цэламі, шаблямі, мікрафоннымі шнурамі, а таксама на звабнасць Аўтара, самога Івана Катляроўскага, ад імя якога з'яўляецца на сцэне сам Багдан Ступка.

Хлопец хоць куды казак, а менавіта — Эней (А. Хасцікоў) — акцёр пластычны, музычны, арганічны, геранічны, адасоблена-эпічны ды проста абаяльны) кіруецца ў сваё знакамітае падарожжа, яшчэ калі апетае Вяргіліем і перастворанае на ўкраінскі лад Іванам Катляроўскім. Кіруецца проста з кірмшоўскага пляцу, які дасціпна трансфармуецца ў касцёл (мастак А. Чэчк). Прыгодаў Энею выпадае такіх і столькі, што нават глядач ператрываць іх будзе цяжка. Напачатку, праўда, ад падзеі да падзеі змацяняналы навал спектакля ўзрастае, дзеянне набывае імкліваасці, пакуль у глядацкіх вачах не застракаецца аднастайнасць. Яна паяднаецца са збройным бутафорскім бразгатам, са стомленасцю па абодва бакі рамы, ды скруціць другую дзею спектакля на выхадзі-паклоны. Таленавітыя акцёрскія прыстасаванні да роляў, не ведаю ўжо чаму, справаюць хуткае глядацкае прызвычыванне. А ў Сяргея Данчанкі, рэжысёра і аднаго з інсцэніроўшчыкаў, прыдумак назапашана няшмат, між тым як музычная камедыя, што ўтварылася замест бурлеск-оперы, вымагае ўсё новых, усё больш цікавых і тэхнічна бездакорных. Украінскі нацыянальны характар, паблуканьне па кірмшоўскай закутках, знікае ціхутка перад самым пачаткам плавання, ды болей на падмосткі не вяртаецца.

Чый партрэт?

Напачатку — Сталіна. Некалі сябра Бартодзей данёс на сябра Анатоля, гледзячы ў вочы вывае на такім самым партрэце. Здань сякім, прывід хворага сумлення атабарыўся проста ў пакоях, перадапокоях, лазенках, спальнях, прыбіральнях Бартодзеевага жылля, каб што-імгненна ператвараць сумленнага прадстаўніка эпохі масавага вар'яцтва ў сумленнага вар'ята-адзіночку...

Адкрыццё фестывалю «Славянскія тэатральныя сустрэчы». Фестываль вітае Міхаіл Ульянаў.

начнаю незадоволенасцю. Хіба не на кожным спектаклі зала адлюстроўвала змаганне глядацкіх сімпатый да выканаўцаў з глядацкім жа пачуццём жорсткага ўнутранага дыскамфорту. Як трапіна заўважыў шанюны госьць Марк Захарав, глядач не жадаў непрыемнасцяў яшчэ ў тэатры. Што ж да чаканняў спраўджаных...

Добраму ўсюды добра?

Усё было, як чакалася, і ў бе-

танцы ў хаце Зуйкоў, маленне Старой у выкананні Стэфані Станюты), як раптоўна дасягаю драматургічнага «дна». Прыемна, што ў «Крыку на хутары» (другая назва спектакля) акцёры не крычаць, а ўсё, што мусяць казаць, кажучы... Прасторы народнае драмы не звужае сцэнаграфічная вынаходлівасць Барыса Герлавана, утвараючы вобраз ахвярнага жыцця ахвяравальнага цяляці-пакутніка, перадусім распнутага на крыжы свайго гаспадарання. Навошта толькі салому па сцэне параскідалі, калі дзе-

новастаноўчага Аўдзея перапыняецца рытуальным расстрэлам.

У «Страсцях...» драматургічнае «дно» пад нагамі; ці ёсць «бяздонне» ў літаратуры Элізы Ажэшкі? Мо наступны беларускі спектакль, «Хам», дасць паспытаць асалоды?

Іграць яго яшчэ рыхтаваліся, а прадстаўнікі Саюза тэатральных дзеячаў віншавалі ўжо Акадэмічны тэатр імя Якуба Коласа з поспехам, маўляў, добры спектакль з добрымі акцёрамі і добраю літаратураю. Зала мусіла пляскаць у ладкі... У «Страсцях...» панавала рэ-

«Стананне футбалу ў горадзе К.» К. Горак.

«Хам» Э. Ажэшкі.

«Ганенне Гадо» Д. Янчара.

ДЫК КАЛІ Ж НАРАДЗІЎСЯ ІГНАТОЎСКИ?

Усевалад Ігнатаўскі — вядома беларускі гісторык, дзяржаўны і грамадскі дзеяч БССР, першы прэзідэнт АН БССР звярнуў на сябе асаблівую ўвагу шырокіх колаў грамадскай рэспублікі толькі апошнім часам, калі часопіс «Крыніца» надрукаваў адну з грунтоўных яго прац — «Кароткі нарыс гісторыі Беларусі».

У кастрычніку 1990 года Бюро ЦК КПБ прыняло пастанову аб аднаўленні У. Ігнатаўскага ў КПСС з часу ўступлення ў партыю — 1920 г. Тым самым прызнана, што абвінавачванні яго, як «контррэвалюцыянера, нацдэма і кулацкага агента», за якія ў 1930 годзе яго выключылі з партыі, былі беспадстаўнымі. Пасля той падзеі, не маючы магчымасці абараніць сваё імя, ён скончыў жыццё самагубствам 4 лютага 1931 года.

Цяжка склаўся лёс яго сваякоў. Два сыны былі расстраляныя як «ворагі народа», жонка атрымала восем гадоў лагераў. Выпадкава, толькі таму, што з'ехаў з Беларусі, ацалеў трэці сын. Зараз у Мінску жыве яго дачка, якая працуе на аўтазаводе. У сям'і амаль нічога не захавалася на памяць пра слаўтага дзеда.

У гэтыя дні Акадэмія навук БССР адзначае 110-годдзе з дня нараджэння свайго першага прэзідэнта. З розных крыніц, у тым ліку і з розных выданняў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі, вядома, што ён нарадзіўся 19 красавіка 1881 года ў вёсцы Такары Камянецкага раёна Брэсцкай вобласці.

Рыхтуючы выставку, прысвечаную знамянальнай падзеі, Музей гісторыі АН БССР зрабіў некалькі запытаў у розныя гарады краіны, з якімі быў звязаны лёс У. Ігнатаўскага. У прыватнасці, атрыманы вельмі цікавы адказ з Тарту, дзе ён вучыўся ў мясцовым універсітэце ў 1905—1911 гг.

У асабістай справе студэнта У. Ігнатаўскага таксама пазначана гэтая дата нараджэння, але запіс рабіўся ў 1905 годзе. Значыць, па новым стылі дзень нараджэння У. Ігнатаўскага — 1 мая.

Адначасова звяртаюся да чытачоў «ЛіМ» па дапамогу ў зборы матэрыялаў аб творчай і грамадскай дзейнасці гэтага слаўнага сына Бацькаўшчыны.

А. ШЧАРБАКОЎ,
навуковы супрацоўнік
Інстытута гісторыі АН БССР.

ня. Але свет Гульні больш размаіты, пластычны, трагічны, лірычны, пра што даведаюцца абраныя Бек і Супер, блудны бацька з раптоўна знойдзеным сынам. Астатнія разыходзяцца на каманды, сёе-тое паспяваюць у гэтым жыцці (да прыкладу, з пушкамі танкаў, трагічнай метафарай падзей 1968 года, мусяць змагацца самай ўважлівай, Бек і Супер, астатнія могуць сказаць, што яны нічога не бачылі, іх тут не было), ды шмат што не ў стане ні зразумець, ні асэнсаваць, — жыццё мінае. Спектаклю славацкага тэатра прызначана разыгрывацца не столькі перад глядацкімі вачыма, колькі ў глядацкіх галовах, яго трэба прыдумваць разам з акцёрамі. Спектакль амаль як футбол: ведаеш правілы гульні — насалодзішся ўласнай дасведчанасцю і ўменнем футбалістаў, не ведаеш — сядзі ды абурайся недалікатным сцэнічным існаваннем гульцоў. Верагодна, што асацыяцыі з нагоды твора прэшаўскіх футбалістаў у кожнага глядача свае: варта з'асацыяраваць разок, каб паразумецца з рэжысёрскай манерай мадэлявання свету. А для такіх, як я, аматараў прасаваных саколак і нефутбольных дачыненняў, згадаў з Марка Захарова: сучасны спектакль не заўсёды прызначаецца для поспеху. І не заўсёды для глядача...

мне думку, што Ранеўская тут больш падобная да Шарлоты... як сама Шарлота. Прыгожая Шарлота (І. Савіна)... «Калі вы прыгожыя на сцэне, з'яўляецца адчуванне, што магчыма ўсё, нават немагчымае». (Барыс Юхананаў).

Вобраз маёнтку, сядзібы, спадчыны — Дома, які спаваля разбураецца, увага да ўсяго будаванага ў спектаклі — ад рэжысёра А. Яфрэмава. Воблік вішнёвага саду на розных этапах вясенняга абуджэння ствараў мастак В. Левенталь. Пра сад усе персанажы спраўна гавораць, ды паслядоўна пільнуюцца Дому. Стары дом — панская сентыментальнасць, новы дом — невядомасць. Гаворка пра сад — як фатальная, асуджаная балбатлівасць, комплекс, вінаватасць, сімптом хваробы. Сад з Домам, як магчымае з немагчымым, суседзяцца, але суседзяцца спіна да спіны, адно адным не прасякаюцца і на спатканне не спадзяюцца. Неспасціжны, фантомны чэхаўскі Сад застаецца нібыта за парканам, — рэччу ў сабе, патаемнасцю, загадкавай зонай, куды акцёрства ды рэжысёрства не пусцілі. Класік Чэхаў глядзіць скрозь пялёсткі. «Маўчыце, і ўсё будзе добра.»

Спектакль не для поспеху

У дзіўным спектаклі са славацкага горада Прэшава матэрыялізавана Душа, а сам спектакль «Скананне футбалу ў горадзе К.» прадстаўлялі сярод пахаў і дротаў мінскага цырка.

Гульні на арэне не захапіла адразу. Пра свайго роду замкнёную сістэму ўласнага рэжысёрскага свету, пра ягоную мадэль існавання і развіцця гэтага свету як адвечную гульні, сутыкненне, супрацьстаянне хоць бы за права гуляць (вонкавы выгляд адвечнасці дасціпна надаў футбол), з'яўлялася праз колькі часу. І з гэтага моманту недалікатнасць сцэнічнага існавання футбалістаў, як плюканне ў лужыну з бруднай вадой, пра якую паведамляюць — каналізацыйная, пханне, штурханне, сварка-лянянка пасярод гульні ды іншы тэатральны натуралізм футбольных пакутаў успрымаўся амаль спакойна... Натуралізм? Няўжо спектакль можа вынікнуць з рэжысёрскага захаплення не тэатрам, — меркавала я. З-за чарговай лігі, куды можа перасунуцца рэжысёрская каманда, варта чваць шлункі? Распавяду пра чалавечыя пакуты, меркавала я, не замінае інтэлект...

Я рабіла памылку, увогуле тыповую для палоннікаў «тэатра Станіслаўскага». Мадэль свету Рамана Полака — найлепшы тэатр, тэатр непрадказальнасці Гульні, футбольнай, жыццёвай і да т. п., з героямі асязальнымі, кшталту Бека (Езаф Стражан) ды Супера (Петэр Піла); з Душой (Яна Пілава); дзе самае важнае — спазнаць самую Гульні, ейныя знакі-лужыны, сімвалы-збітыя калені, метафары - брудныя саколки; пабачыць Гульцоў, якія мкнучь да партнёрства, нават не прыгледзеўшыся адзін да аднаго, кахаюцца, расчароўваюцца да — нянавісці, зайздросцяць, бэсяцяць жонак і вясковых курэй... Гульцам, выключаным з натуральнага існавання, застаецца гуляць да скону. За гэтае права яны разлічацца гузакамі і сэрцамі, а іхні старажытны гарадок ахвяруе то паркоўкай машын, то палацам, то каналізацыяй; іхняму свету прызначана гібець ад дысгармоніі, ім самім — ад бессэнсоўнасці пакутаў і радасцяў. Душы даводзіцца канаць у гвалце і ад гвалту. Праўда, яна бессмяротная, праз гэта і гвалт у рэжысёрскай сістэме набывае адзнакі вечнасці... Рэалізм абсурду, абсурд рэалізму (жыццё такое, якім яго прыдумаш) так знітаваны не драматургам Каралам Горакам, аўтарам п'есы «Скананне футбалу...», і не рэжысёрам Полакам; тут, мабыць, пастараўся нейкі вышэйшы сэнс...

Ладныя дзеючкі лётаюць на полі за сэнсам свайго існаван-

Сюрпрыз на расстанне, альбо Што рабіць з глядачом

Сюрпрызам сталася п'еса славацкага драматурга Драга Янчара «Ганенне Гадо». Ці то парафраза знакамітай п'есы Бекета, ці то Янчараў роздум з прычыны, з нагоды і на грунце асацыяцый твора Бекета. У Янчара Гадо не чакаюць. Гадо цікакуюць, пільнуюць, збіраюць на яго дасць, падглядаюць за ягонай валасатай нагой у бінокль (больш нічога не відаць). Тая нага, як спазнаная частка патаемнага цэлага, спакушае назіральнікаў цэлым шэрагам ад-

крыццяў, такіх, як колер вала-соў ці форма сківіцы, партыйная прыналежнасць ці здольнасць кахаць. Можна асудзіць сістэму шпегіаў і паслугачоў, пакпіць з сябе ў таталітарным сацыялізме з невядома чым абліччам; Янчар заганяе двух яе прадстаўнікоў-назіралаў у кут, — апошні, хочацца верыць, кут, які здольны вытрымаць іхнюю прысутнасць, іхняе «малое прадпрыемства» па назіранні за ўсім светам — па інерцыі, па прызванні, ці ў працяг Гульні, з якой выйсці немагчыма. Глядач патрапляе ў амаль дзюрэма-татаўскую сітуацыю назіральніка за назіраючымі, уваходзіць у яе... Думка драматурга — зраўняць на момант глядача з залы са сваімі адвечнымі назіральнікамі, маючы на ўвазе пэўныя чалавечыя загані. Тое, што прадставілі акцёры Польшэ Бібіч і Бранка Грубэр, засяроджвала першыя пятнаццаць хвілін, каб з поўным правам сказаць: цудоўны... але дужа добра знаёмы па тэатральным сацыялістычным рэалізме спосаб існавання ў спектаклі абраў рэжысёр Марка Сосіч, ды амаль адпрацаваную сістэму акцёрскіх дачыненняў між акцёрамі і залаю...

...Можна стацца так, што ад абнаўлення гэтай сістэмы залежыць недалёкая тэатральная будучыня, хоць, зразумела, рана ці позна сістэма абновіцца. Можна раму ад партрэта дыктатара зрабіць анком у свабоду (хочацца напісаць «у Еўропу»; «Партрэт»), штучным снегам прадставіць «заваеў у Душы» («Вішнёвы сад»), прыдумаць метафарычна-горкую для былой сацыялістычнай садружнасці «страву» з папярковых кулёў і газетцін, ды сыграць галоднае расчараванне з «уласнай годнасцю» («Ганенне Гадо»), можна дамагчыся, каб глядач паспакушаў героям і пазнаў у іх самога сябе, але гэты добра знаёмы па жыцці прым расчаруе глядача хутчэй, як ён сябе пазнае. Нязвычайны дачыненні між глядачом і арэнаю былі ўтварылі славацкія акцёры, але, напрыклад, мая футбольная неадунаванасць доўга емчыла ад суму... Што рабіць? Ладзіць медытацыю? Гіпнатызаваць залу? Даваць рэжысёрскую «ўстаноўку» і маніпуляваць «біяполем»?

Ці не ў асэнсаванні, не ў разуменні хоць бы гэтай праблемы — плён мінулага фестывальнага спаткання? Спатканне відавочна не прызначалася для поспеху, але глядачы адшкадвалі яго для тэатра...

«Партрэт» С. Мрожака.

«Энеіда» п'есодзе І. Катлярэўскага.

За сябрамі нібыта мроіцца партрэт іхняга пакалення. Фон — сапраўдныя фотаздымкі акцёраў, што працуюць у тэатры, іхнія нязмушаныя згадкі са стужкі магнітафона пра тыя гады, іхнія біяграфіі... Ці наадварот? Жыццё на фотаздымках — больш варта пільна дзеяння, што мусіць «перайграць» трызненне Бартодзеля ў пераказах акцёра Міхала Грудзіньскага? У прынцыпе гэтае пытанне не павінна было б і ўзнікаць... Бо як можна «перайграць» пакуты жывога? У спектаклі гэтыя пакуты — як прыватныя, ледзь заўважныя кропачкі над вялікімі агульналюдскімі «і»...

Спектакль «Партрэт» С. Мрожака польскага тэатра «Новы» з Познані (з зайздроснай культуры выканання) дэманструе свайго роду гісторыю партрэтнага ўніску - таталітарызму (згвалтаваная свядомасць «мас») і падпартрэтнага бунту — прапальвання дзіркі на месцы галавы ў вядомым ужо партрэце Сталіна.

Ратуючыся ад вар'яцтва, сябра Бартодзель знаходзіць сябра Анатоля (Марэк Абэртын) ды ноч запар нагадвае яму пра той час і пра сябе-даносчыка ў тым часе. Раніцою Анатоля паралізуе. Жонка Бартодзеля Актавія (Станіслава Цалінска) прымушае мужа забраць і даглядаць хворага. Бартодзель выкупляе сваю віну.

Вось і завяліла сябе: штораў збіваюць на п'есу, рызыкуючы напісаць спектаклю яе вярсіці. Мрожак дае ўразлівы драматургічныя хады, даследуе меру ўзаемапрацінення персанажаў, іх ўзаемаўплыву. Рэжысёр Яўген Корын (выпуснік, дарэчы, ЛГІТМІКа), думаю, ведае гатаму цану. Таму і рызыкуе з акцёрскімі выявамі ды згадкамі, намагаецца падаць у сваім спектаклі дзве пільны дзеянні, два лёсы прадстаўнікоў Пакалення; лёсамі ўласных акцёраў выпрабуе лёсы персанажаў...

Я не прыхільніца гульні ў тэатральную публіцыстыку, якіх бы «стрэлаў» з «партрэтамі» яна ні вымагала. Ці не яна ў нашым выпадку заповоліла спектакль, ураўняла якасць рэжысёрскіх «стрэлаў» з колькасцю заяўленых «партрэтаў» — сям'і, пакалення, грамадства, часу? Якраз іх не выпадае і накрэсліць! Праўда, вымалёўваюцца партрэты дзейных асоб: Бартодзеля Міхала Грудзіньскага, Анатоля Марэка Абэртына, Актавіі Станіславы Цалінскай з маладой жонкі Анатоля набэлы — Дануты Стэнкі (жанчыны віртуозна ажывяць трэці акт спектакля). Адзіным плёнам фестывальнага паказу сталася іхняе сціслае прыватнае гісторыя, адзіным «партрэтам» спектакля — іхняе акцёрскае майстэрства.

Дом і Сад

Фестывальная сітуацыя з чэхаўскім «Вішнёвым садом» нагадала мне паказку пра Крытыка, які ўхваляў спектакль: лунанне сцэнаграфічнае думкі, зыхаценне акцёрскіх вачэй, рэжысёрскую напратыкаванасць; на жаль, усміхнуўся Крытык, усім моцна замінаў сумны класік Шэкспір...

У памяшканні мінскага Дома афіцэраў сцэнаграфічнай думцы В. Левенталю ўзлуніць не давялося. Яе распулілі на афіцэрскай сцэне, папляжыўшы шэраг эфектаў: квітнеючы сад, вялікую заваеў у пралогу (снег, падобны да вішнёвых пялёсткаў, засыпае ліўрэйнага Фірса В. Сергачова); а панараму макетаў цэркавак ды маёнткаў, што на маскоўскай сцэне, раптоўна разгортвалася ля самых летуценных глядацкіх насоў з першага раду, скарацілі зусім. Мінскі глядач і не падазрае, колькі чаго яму не паказалі. Больш за ўсё шкада адрэдагаванай па-мінску згадкі-мроі Ранеўскай (Н. Ценякова): карціны дзіцячыя пакой, дзе канягушталку прыспешвае крухмальна-ружовае дзяўчо. Ранеўская згадвала сябе такою і не пазнавала гэтако, цяперашняю, пасляпарыжскаю. Чысціня і ўзнісласць яе дзіцяства колькі часу сілкавала эмоцыі залы...

Задуманы спектакль прыгожа. Сыграны прыгожа, праўда, яшчэ адзін крытык падарыў

Віншуем!

1 мая споўнілася 60 гадоў вядомаму пісьменніку, члену-карэспандэнту Акадэміі навук БССР Алегу Лойку. «ЛіМ» віншуе Алега Антонавіча з юбілеем, зычыць яму новых творчых поспехаў на карысць роднай літаратуры.

ЛІРА І ДУМКА

Са здымка ў невялікім зборнічку на нас глядзіць малады, чарнявы, з інтэлігентнымі рысамі твару чалавек гадоў трыццаці ці трохі старэйшы. Тоненькая кніжачка называецца «Дарогі і летуценні». Яе аўтар Алег Лойка.

Сёння Алег Антонавічу Лойку, вядомаму паэту, прафесару, загадчыку кафедры беларускай літаратуры БДУ, члену-карэспандэнту АН БССР, споўнілася шэсцьдзесят гадоў.

Трошкі сумна з гэтай нагоды. Тоненькіх кніжачак, якія мелі прыгожыя паэтычныя назвы — «Задуменныя пралескі», «Блакітнае азерца», «Каб не плакалі кані» — ён болей не выдае, чым далей, тым болей салідны

фармат набываюць ягоныя кнігі, і вось-вось, здаецца, павінен убачыць свет двухтомнік выбранай паэзіі.

Алег Лойка — пранікіёны лірык. Ён умее ўвасобіць у паэтычным радку тонкія імгненні і зрухі чалавечай душы, добра адчувае прыгажосць прыроды, навакольнага свету. Ён вельмі пачуццёвы, эмацыянальны і разам з тым у яго паэзіі прысутнічае значны разумовы, інтэлектуальны элемент.

Тым часам, калі можна сказаць так, ад паэту-авангардыстаў Лойка адрозніваецца істотна. Ён чуйны да звіваў-пераліваў народнай песні, яе мелодыка прысутнічае ў ягонай паэзіі вельмі адчувальна. Так, паэзія Лойкі расказаная ў сэнсе

рытмікі, інтанацыйнага малюнка, жанравых межаў. І ў той жа час паэт цягнеца не толькі, скажам, да фальклору, размоўнай інтанацыі, а і да класічнай спадчыны Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча.

Мы — сосны Купалы,
з надвольнай Арэсы,
Іван Дамінікавіч, дзе ты?
Чакаем, чакаем... О, колькі
абтрэслі
Шылля мы і шышак
над светам!
(«Сосны Купалы»)

Дыяпазон дачынення паэзіі Лойкі да свету шырокі, як шырокая, скажам, і «геаграфія» ягоных вершаў. Вершаў-водгукі, прынесеныя з розных вандравак, у яго шмат. Нямаю сядзі і сярэдніх па якасці, так званых «прахадных». Аднак у лепшых сваіх творах Лойка застаецца цікавым, арыгінальным паэтам, які ўмее знайсці запамінальную дэталю, інтанацыю, умею ўсміхнуцца, пажартаваць.

Няў закаханы студэнт,
Цяжка было студэнту;
Высах студэнт ушчэнт,
А потым не стала і шчэнту...
(«Няў закаханы студэнт»)

Працягнем гаворку пра студэнтаў. Пачынаў Алег Лойка як тыповы прадстаўнік «філагічнага пакалення», якое заявіла пра сябе ў пяцідзесятых-шасцідзесятых гадах. Аднагодкі паэта не сядзелі ў акапах, не хадзілі ў атакі, але яны, няхай сабе ў дзіцячым узросце, перажылі вайну, і гэта быў найбольш іх сацыяльны і духоўны вопыт. Не было б гэтага вопыту, не было б шматлікіх зборнікаў Алега Лойкі, якія з рэгулярнай паслядоўнасцю выходзяць у свет на працягу больш трыццаці гадоў, узбагачаючыся зместам, якасцю вершаў.

Вядомы Алег Лойка не толькі як паэт. Ён больш як трыццаць пяць гадоў выкладае беларускую літаратуру ў БДУ.

Паэзія — пані далікатная, зваблівая, сінія птушка, але, на жаль, сваіх ахварнікаў яна корміць не надта. Асабліва на пачатку дарогі. Таму тыя выпадкі (а яны ёсць), калі пісьменнікі займаюць пасады выкладчыкаў на літаратурных кафедрах, трэба толькі вітаць. Бо ў аўдыторыі да студэнтаў выходзяць людзі з божай іскрай таленту, прызнання, яны сэрцам адчуваюць, што такое прыгожае пісьменства, і могуць лепш, чым хто, запаліць у душах выхаванцаў свяшчэнны агонь захаплення гармоніяй і прыгажосцю.

Калі лекцыі студэнтам чытае паэт, то гэта не проста лекцыя. Гэта літаратурная імпрывізацыя, калі хочаце, цудоўнае, дзе кожны раз узнікаюць новыя думкі, вобразы, знаходкі. Такая актыўная работа не прападае дарма ні для студэнтаў, ні для выкладчыка.

Вынік мы маем. З Лойкавых лекцый, з яго даследчай работы, роздуму над літаратурай выраслі шматлікія крытычныя кнігі, адтуль бяруць вытокі двухтомная «Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры» і — самае галоўнае — дзякуючы тым эмацыянальным лекцыям нарадзіліся раманы-эсе пра Янку Купалу і Францішка Скарыну. Яны прынеслі пісьменніку, бадай, найбольшы літаратурны поспех.

Гэта сур'ёзная кнігі. Лойка, напрыклад, здолеў глыбока ўвайсці ў свет Купалы, багаты, шматфарбны, і спраецываць гэты свет на асабістае жыццё вялікага паэта. І, бадай, толькі паэт быў здольны адважыцца

на такі смелы крок. Бо ў жыццёпісе Купалы няма «белых плям», нявывучаных момантаў, нават перыядаў. Дзе не хапала фактаў, вывучала фантазія паэта-даследчыка. Скажыце, а хіба сама літаратура не з'яўляецца марай, летуценнем, фантазіяй? Так што мастацкі вымысел у дадзеным выпадку справе не пашкодзіў.

Глыбока вывучыў пісьменнік нашу старажытную літаратуру, дух яе «предання», і з гэтага нарадзілася адзначаная Дзяржаўнай прэміяй БССР кніга пра Франціска Скарыну, вялікага беларускага першадрукара, гуманіста і асветніка.

Упершыню ў гісторыі беларускай літаратуры кнігі Алега Лойкі пра Купалу і Скарыну выйшлі ў Маскву ў вядомай серыі «ЖЗЛ», стаўшы набыткам усеагульнага чытача.

Лойка перакладае з польскай, нямецкай і французскай моў, і ёсць кнігі ягоных перакладаў. Ён выступае як на пытаннях бягучага літаратурнага жыцця, так і на глыбінных, тэарэтычных праблемах літаратуразнаўства. Не, ён не раскідваецца. Усё гэта заканамерна ляжыць у зоне ягоных творчых інтарэсаў, як бачым, даволі шырокіх і разнастайных.

Ён любіць лес. Апантана збірае грыбы, захапляецца рыбалкай. Часта ездзіць у Слонім, горад свайго дзяцінства, юнацтва, прыязячы адтуль новыя творчыя задумы.

Няма сумнення, пісьменнік не да канца ажыццявіў свае творчыя планы і сяганні. Вышыня, якой дасягнуў, няхай дапаможа яму іх здзейсніць, напісаць новыя кнігі, асветленыя мудрым жыццёвым вопытам.

Іван НАВУМЕНКА.

ДУМКА ЧЫТАЧА

ЯК ПАБУДАВАЦЬ ВЕЖУ

Шмат стагоддзяў назад людзі, якія жылі на месцы старажытнага Вавілона, вынайшлі цэглу і пачалі будаваць велізарную вежу. І так яны заганарыліся, што вырашылі будаваць яе вышэй да самага неба. Але гэта ці нешта іншае не спадалася Богу, і ён змяшаў мовы будаўнікоў. Людзі перасталі разумець адзін аднаго і ў хуткім часе раззішліся па Зямлі, так і не здзейсніўшы сваю мару.

З тых часоў шмат хто спрабаваў пабудаваць «Вавілонскую вежу». Вось і зараз на нашых вачах разбураецца гэтая ж вежа пад назвай СССР.

Але чаму так адбываецца? Чаму не здолелі ўтрымацца ні Егіпецкае, ні Вавілонскае царства, ні імперыя Аляксандра Македонскага, ні Свяшчэнная Рымская імперыя? Прычым, зніклі не толькі яны, зніклі нават мовы тых калісці вялікіх народаў, што сілай зброі «аб'ядналі» вакол сябе суседзяў.

Ці даў бы веры Цэзар, што будучым на яго мове будуць толькі прапісваць лекі хворым? Чаму ж так адбылося, што ні чым, здавалася б, непрыкметныя, увесь час прыгнечаныя народы перажылі тысячагоддзі, а тыя, што зваліся вялікімі, зніклі разам са сваёй мовай? Калі гэта кара за грахі, то каб выратавацца, трэба пакаяцца. Але відавочна, што каяцца ніхто не збіраецца, бо нават не

ведае, у чым той грэх. Я таксама не ведаю, але дазвольце паразважаць на гэтую тэму.

Здаецца мне, што не тое раз'юшыла Госпада, што людзі вырашылі будаваць вежу да неба. Ён вырашыў даць людзям выпрабаванне: калі здолее знайсці паразуменне, гаворачы на розных мовах, тады й будучыце сваю вежу. Вось з тых часоў чалавечтва і шукае агульную мову.

Але надта ўжо дзіўна шукае. Чамусьці лічыцца, што для агульнай згоды трэба знішчыць усе мовы (часам разам з іх носбітамі) і пакінуць адну. Спрэчні вядуцца толькі аб тым, якой яна павінна быць: англійскай, нямецкай, рускай або эсперанта. Вось і ў нас увесь час робяць рускую мову агульнай для ўсіх народаў СССР, а другія мовы хай паціху, але абавязкова гінуць. І ўсё гэта нібыта дзеля таго, каб дасягнуць адзінства, каб пераадолець непаразуменне паміж людзьмі. Але на чужой бядае шчасця свайго не пабудуеш.

Усім вядомы пералік смяротных грахоў, які Бог пакінуў людзям. Здаецца мне, што самы страшны грэх народа — знішчыць або асіміляваць другі народ.

А на кім, скажыце, ляжыць грэх за знікненне за 73 гады савецкай улады больш як 50 моў народаў СССР? Гэты грэх — недаравальны. Адчураліся роднай мо-

вы, адчураліся дара бо-скага і многія беларусы. Гэта грэх самазабойства. За яго мы плацім больш за іншых. Плацім сваімі невялічальнымі стра-тамі пад час войнаў паміж іншымі дзяржавамі, плацім прыніжанай год-насцю, плацім вядомай талерантнасцю, якая даў-но пераўтварылася ў бес-хрыбетнасць, плацім яшчэ шмат чым. Але ёсць ужо і апошняе па-прырэджанне — Черно-быль.

Трэба прыкласці ўсе намаганні, каб вырата-вацца, каб адрэдзіцца як нацыі, выратаваць мову і культуру. Трэба маліцца Богу аб дараванні, але й маліцца па-беларуску, на той мове, якую Ён нам даў.

Нічога не атрымаецца, калі кожны беларус свя-дома не возьмецца за працу адраджэння, не пачне з сябе, са сваіх сваякоў.

Гэта шанц не толькі для беларусаў, але і для рускіх, якія жывуць раз-зам з намі. Відаць, най-лепшым для іх было б самім уключыцца ў справу адраджэння белару-скай нацыі, на справе паспрабаваць выпра-віць тыя памылкі, што не без іх дапамогі рабі-ліся. Можна, тады мы здолеем пачаць разам будаваць Вежу, бо буд-зем разумець і пава-жам адзін аднаго, ня-глядзячы, што адны га-вораць па-руску, а дру-гія па-беларуску.

Уладзімір
СТАРЧАНКА.

г. Гомель.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

А ДАЛЕЙ — КУДЫ?

Кніга публіцыстыкі «Набат з будучыні» (укладальнік І. Рыжкоў), выпушчаная выдавецтвам «Беларусь», канеч-не ж, пра нашы сённяш-нія праблемы. Пра тое страшнае, што ўжо пры-нёс з сабой Чарнобыль і экалагічная непісьмен-насць усіх нас, якая мя-жуе са злчыннасцю, хоць і не заўсёды юрыдычнай, але маральнай. Але, як бачна з назвы зборніка, гэта і спроба глянуць на шмат гадоў наперад, па-спрабаваць уявіць сабе, да чаго прывядуць і вы-нікі Чарнобыля, і ўвогуле пагардлівае стаўленне да прыроды, да ўсяго жы-вога на зямлі, калі ўжо сёння, не адкладваючы на заўтра, не паспрабаваць зрабіць хоць самае малое, каб уратаваць Чалавека на планеце і саму Зямлю.

Матэрыялы, сабраныя тут, не скажыце каб надта ідэіны. Там, дзе гаворна тычыцца лесавызначаль-ных пытанняў, не да эмоцый, не да публіцыстыч-най гучнасці. Тут больш прыдатны цвярозы аналіз трывожнага становішча, аргументаваная размова аб тым, што зрабіць, каб калі не спыніць цалкам скатванне ў экалагічную прорву, дык, у крайнім выпадку, затрымаць яго.

Адна з першых публіка-цый — «Зона асобай ува-гі», якая падагульняе тыя рашэнні адзінаццатай се-сіі Вярхоўнага Савета Бе-ларускай ССР адзінаца-тага сілкіання, што ты-чацца прыняцця Дзяржаў-най праграмы па ліквіда-цыі ў рэспубліцы выні-каў аварыі на Чарнобыль-скай АЭС.

Раздзелы з чарнобыль-скага блакнота В. Бацка-левіча «Адзясненне» — рэ-партаж з прырэдняга краю, з Краснапольскага раёна. Можна сказаць, з раёна

былога, таму на гэтай тэ-рыторыі ўздзеянне рады-яцыі да таго моцнае, што жыць тут немагчыма. Скупыя і ўражлівыя фак-ты. Аўтарская трывога і боль тых, з кім ён сустра-каўся, гутарыў. Надзея адных і страчаная надзея ў тых, хто стаіўся ўжо верыць у нешта лепшае.

Больш Чарнобыля і эка-лагічная бяда ў цэлым — тэма разваг народнага мастака СССР М. Савіц-кага «Памятаць ікону мі-нулага» (гутарыла з ім журналістка С. Хорсун). Слышны майстар гаво-рыць аб бедах народа, узнікае голас у абарону заложнікаў Чарнобыля, разважае аб тым, як лі-таратура, мастацтва паві-нны ў гэты цяжкі і скла-даны для ўсяго грамад-ства час знаходзіць сілы, каб праўдзіва ад-люстраваць народную трагедыю, народны боль. Расказвае М. Савіцкі і пра сваю працу над цык-лам, які назваў «Чорная быль».

Поруч — іншыя публі-кацыі, якія нельга чытаць спакойна. У іх роздум аб набалелым, у іх спроба знайсці адзін і для само-га сабе і для іншых на-пытанне: «Куды ж мы, лю-дзі, ідзем, калі так настой-ліва, не задумваючыся ся-чым суні, на якіх самі ж сядзім?». «Азірніся на зямлю сваю», — заклікае В. Якавенка ў артыкуле, прыводзячы шматлігія факты нашай безгаспа-дарнасці, пасыгнавасці ў адносінах да прыроды. Ён жа, В. Якавенка, у ін-тэрв'ю карэспандэнту БЕЛТА «Кожны павінен стаць экалагам» гаворыць аб задачках, што ставіць перад сабой Беларускі экалагічны саюз. А вось В. Мыслівец («Насталгія па лесу») узнікае голас у абарону нашага зялёнага сьбра. А якія «бунеты» падносяць рэспубліцы са-

лігорскія калійныя рудні-кі?! Пра гэта — у натат-ках А. Петрашкевіча і М. Образава, якія так і называюцца «Салігорскі бунет».

На старонках зборніка чуцен голас журналі-стаў, спецыялістаў-наву-коўцаў, адказных міні-стэрскіх работнікаў... Кожны з іх быццам ра-зуме, што далей, як на-жуць, ісці нельга. Між-волі задумваецца: ча-му ж тыя навукоўцы ды міністэрскія работні-кі, калі даходзіць да справы, на многае за-плюшчваюць вочы? Та-ды і пачынаюць правод-зіцца ў жыцці сумні-цельныя навуковыя пра-екты, тады і ператвара-ецца ў пустыню Палес-се...

Гэтую страшную хва-робу ці не найлепей выз-начыла народная арты-стка БССР Л. Давідовіч. Яе гутарка з І. Рыжко-вым заўважваецца кніга — «Экалогія маральна-сці»: «...несумненна, вы-рашэнне — экалагічных праблем напрамую звяз-на з вырашэннем праб-лем агульнай культуры нашага грамадства, а ад-сюль — і эканамічных, і сацыяльных! Дык да-вайце ж маршце зой-мецца сваёй культурай!»

Ілюструюць зборнік горкія здымкі. Патрэска-ная ад сумнаго глеба... Заводскія коміны, якія чорнай павалокай абвілі наваколле... Горы смеція на ўзлеску... Паваленыя дрэвы, а побач — кучы металалому... Дажыліся. Далей, і праўда, няма куды. Дык, можа, задума-емся, апамятаемся?

А. АН-ЕВІЧ.

Віншуем!

80 гадоў — Пятру РУНЦУ. Калянтэў штотыднёвіка віншуе Пятра Мікалаевіча са слаўным юбілеем, зычыць яму яшчэ доўгіх гадоў жыцця, новых твораў.

НАШ КАЛЯНДАР

7 мая — 140 гадоў з дня нараджэння Рабіндраната ТАГОРА, індыйскага пісьменніка і грамадскага дзеяча, творчасць якога вядома ва ўсім свеце (памёр 7 жніўня 1941 года). Пачынальнік «Гітанджалі» ў свой час прыцягнуў увагу М. Багдановіча, які праэцэнзаваў яго ў газеце «Голас» (Яраслаў), 15 сакавіка 1914 года). Творчасць Р. Тагора яшчэ ў 1910-ыя гады прапагандавала газета «Гомельская думка». У савецкі час творы пісьменніка неаднаразова перакладаліся на беларускую мову, выходзілі і асобнымі выданнямі.

13 мая — 50 гадоў з дня нараджэння Анатоля СЕРБАНТОВІЧА (памёр 21 сакавіка 1970 года). Нягледзячы на малады ўзрост, панінуу прыкметны след у літаратуры, аб чым сведчаць зборнікі паэзіі «Азбука», «Мінае поле», «Пірсцёнак». Найбольш поўнае ўяўленне аб творчасці А. Сербантовіча дае кніжка «Жаваранак у зеніце», выпушчаная выдавецтвам «Мастацкая літаратура». У яе ўвайшлі і раней неапублікаваныя творы.

27 мая — 120 гадоў з дня нараджэння беларускага этнографа, фалькларыста і археолага Ісана СЕРБАВА (памёр 21 студзеня 1943 года). На аснове калекцыі І. Сербавы ў 1951 годзе выданы альбом «Беларускія народныя мастацтва». Акрамя запісаў фальклору, першым у беларускай этнаграфіі займаўся фатаграфаваннем у час экспедыцый. Захавалася каля 450 здымкаў, якія адлюстроўваюць побыт і культуру народа.

65 гадоў з дня ўтварэння Беларускага літаратурна-мастацкага згуртавання «Узвышша». Існавала з 26 мая 1926 года да снежня 1931 года. Ініцыятары стварэння — былыя маладнякоўцы А. Бабарэка, У. Дубоўна, К. Крапіва, Я. Пушча, К. Чорны. Выдаваўся часопіс пад аднайменнай назвай (1927—1930). Вульгарызатарская крытыка лічыла «Узвышша» варожым сацыялізму, хоць асноўным лозунгам яго членаў была барацьба за высокую эстэтычную культуру творчасці.

30 гадоў з дня заснавання выдавецтва «Ураджай». Сярод спецыяльных кніг пэўнае месца ў планах займаюць выданні па пытаннях парнавай культуры, аховы навакольнага асяроддзя. Выпуснае і мастацкія творы, якія карыстаюцца павышаным попытам.

Барацьбіт і будаўнік

Да 100-годдзя з дня нараджэння Клаўдзія ДУЖ-ДУШЭЎСКАГА

Першыя прабліскі нацыянальна-вызваленчага руху на Беларусі мы назіраем яшчэ ў XIX стагоддзі. Такія гістарычныя постаці, як Кастусь Каліноўскі ці Францішак Багушэвіч — гэта вехі паступовага ўзнікнення ў беларускім народзе нацыянальнага самаўсведамлення. Пачынаецца праца адраджэння пасля векавога заняпаду, узнікае канцэпцыя, што народ, які праз вякі захаваў у густы сляпскіх мас сваю моўную, звычайную і этнічную адметнасць, які захаваў сваю культуру ў форме багацця самабытнага фальклору, мае права існаваць як самастойная раўнапраўная нацыя. Гэты працэс асабліва набірае сілу на пераломе стагоддзяў і ўрэшце ствараецца трывалы вызваленчы рух, вынікам якога стала прызнанне беларусаў за народ, прызнанне яго права на самавызначэнне і суверэнітэт, дасюль яшчэ канчаткова не рэалізаванага.

Шлях барацьбы за прызнанне быў нялёгкі. Гэтай барацьбе аддалі свае сілы лепшыя сыны Беларусі, змагаючыся з сіламі рэакцыі за лепшую будучыню свайго народа. Жорсткія рэпрэсіі і крывавыя расправы, матэрыяльная незабяспечанасць і невылечныя хваробы, набытыя дзякуючы цяжкім варункам жыцця ці ў турмах, неўладкаванасць у часы войнаў і разрухаў усцяж выбівалі з радой змагароў за разняволенне беларускага народа найбольш актыўных і самаахварных.

Вельмі крыўдна, што імёны многіх такіх змагароў былі цалкам забыты ў гады тэрору і нацыянальнага нігілізму. І ўсё ж сягоння, нягледзячы на дужа неспрыяльнае становішча на Беларусі ў адносінах да захавання гістарычнай спадчыны народа і яго роднай мовы, дзякуючы напорыстасці прагрэсіўных навукоўцаў пакрысе вяртаюцца народнай памяці імёны многіх, некалі свядома забытых дзеячаў вызваленчага руху.

Да такіх дзеячаў можна бясспрэчна залічыць і Клаўдзія Сцяпанавіча Дуж-Душэўскага. У яго асабе вельмі своеасабліва і гарманічна спалучыўся беларускі грамадскі-палітычны дзеяч і шырока вядомы літоўскі архітэктар-будаўнік. Нарадзіўся ён 26 красавіка 1891 года ў Глыбокім, скончыў рэальную гімназію ў Вільні. Яшчэ тады пачаў фарміравацца яго светапогляд дзякуючы сувязям з рэдакцыяй газеты «Наша Ніва». Але пачатак яго больш актыўнай грамадскай дзейнасці адносіцца да часу вучобы ў Пецярбургскім горным інстытуце.

Як вядома, менавіта ў Пецярбурзе сярод студэнтаў, выхадцаў з Беларусі, зарадзіліся першыя грамадскія культурна-асветныя і падпольныя палітычныя арганізацыі, якія ахоплівалі сваім уплывам і рабочых-беларусаў горада. Душэўскі належаў да таго самага прагрэсіўнага асяроддзя, да якога належалі Янка Купала, Цётка, Браніслаў Тарашкевіч, вядомы аякун Беларускай моладзі Браніслаў Эпімах-Шыпіла ды многія іншыя, выдатная роля якіх у нашым адраджэнскім руху сёння ўжо нікім не аспрэчваецца. Пра гэта згадваецца ў артыкуле Аляксея Каўкі «Шлях да бацькаўшчыны» з Беларускага календара на 1985 год (БГКТ — Беласток, ст. 133—134): «Асабліва прыкметны след пакінуў па сабе навукова-літаратурны гурток сту-

дэнтаў-беларусаў пры Пецярбургскім універсітэце (1912—1914 гг.). Фармальна гурток быў зарэгістраваны ўніверсітэцкімі ўладамі ў снежні 1912 г., але праца яго ўдзельнікаў (Б. Тарашкевіч, А. Бычкоўскі, Я. Хлябівіч, К. Душэўскі, Л. Аляксук і інш.) пачалася некалькімі гадамі раней. Станоўчы ўплыў на пачынанні гуртоўцаў аказаў Янка Купала пад час свайго вучобы на агульнаадукацыйных курсах Чарняева. Вялікую дапамогу аказаў гуртку Браніслаў Эпімах-Шыпіла — бібліятэкар універсітэцкай бібліятэкі, выдатны збіральнік рукапісных твораў Беларускай літаратуры, адзін з заснавальнікаў выдавецкай суполкі «Загляне сонца і ў наша ваконца».

Душэўскі прымаў удзел у рэдагаванні беларускіх часопісаў, што выходзілі ў Пецярбурзе, быў адным з актыўных змагароў за беларускую дзяржаўнасць, удзельнічаў у многіх усебеларускіх з'ездах і кангрэсах. У пратаколе з'езда беларускіх нацыянальных арганізацый у Менску 25—27 сакавіка 1917 года чытаем: «Ад петраградскіх беларусаў-народнікаў прывітаў з'езд Дубякоўскі, жадаючы яму карысці ў гэтай вялікай працы. Клаўдзі Дужэўскі ад імя моладзі петраградскіх вышэйшых школ таксама шчыра вітаў з'езд». Між іншым, варта адзначыць, што якраз у гэтым з'ездзе ўдзельнічалі такія выдатныя прадстаўнікі нашага вызваленчага руху, як Зміцер Жылуновіч (Цішка Гартны), Максім Багдановіч, Браніслаў Тарашкевіч, Янка Купала, Людвіка Сівіцкая, Паўліна Мядзёлка, Уладзіслаў Галубок, Аляксей Бурбіс, Фабіян Шантыр, Карусь Каганец і шмат іншых. (гл. «Спадчына» № 4, Мінск, 1990 г.).

У міжваенным часе Клаўдзі Дужэўскі жыў у Коўне, у тагачаснай сталіцы Літвы. Працяўся яе як здольны інжынер-будаўнік (пасля Пецярбургскага горнага інстытута ён скончыў яшчэ і будаўнічы факультэт Ковенскага ўніверсітэта). Жывучы ў Коўне, быў вядомым не толькі як архітэктар, не толькі пакінуў свой след у архітэктурнай тагачаснай Літвы, але быў шырока вядомым у беларускім асяроддзі ў Коўне, рэдагаваў беларускую прэсу, займаўся кнігавыдавецтвам, гуртаваў вакол сябе землякоў, дапамагаў ім маральна і матэрыяльна. Дакументальным сведчаннем гэтай яго дзейнасці з'яўляюцца выданыя ў дваццатых гадах у Літве беларускія часопісы, кнігі, у тым ліку беларускія слоўнікі і школьныя падручнікі. Па меры магчымасці не траціў ён сувязі і з суайчынікамі ў Заходняй Беларусі.

У кніжцы Максіма Танна «Лісткі календара» ёсць гэтыя нататкі пад датаю 1-га снежня 1938 г.: «З Каўнаса К. Дуж-Душэўскі прыслаў у музей цэлую пачку школьных падручнікаў. Некаторыя з іх былі ім самім перакладзены на беларускую мову і з'яўляліся наштоўнай дапамогай для моладзі, якая вучылася па старых, даваенных рускіх і польскіх падручніках. Мова яго перакладаў была няваля, зразумелая, народная. Я запісаў яго адрас: Каўнас, Ляйсвяс алей 72, каб перадаць яго нашым хлопцам. Можна і ім дапаможа сваімі кнігамі. К. Дуж-Душэўскі працуе ў Каўнасе адным з галоўных архітэктараў. Матэрыяльна забяспечаны. Дзякуючы яго дапамозе і музей сяк-так яшчэ можа існаваць. Апошні раз, калі ён наведаў Вільню, паказаў мне «Зямлю карміліцу» П. Цвіры, зборнік вершаў Гры, Інгур, Нярвіс, «У цыні аўтароў» Пуцінаса. У Вільні ён, здаецца, хацеў знайсці перакладчыкаў з літоўскай на

беларускую мову і некаторыя з гэтых кніг выдаць».

Паколькі ў беларускіх крыніцах, бадай, нельга знайсці біяграфічных звестак пра Дуж-Душэўскага, дык сёння хіба найбольш змястоўны матэрыял прапагануе нам «Літоўская Энцыклапедыя» (выдавецтва «Спаудос фондас», Коўна, 1939, т. 7, ст. 266—267). У артыкуле, прысвечаным Душэўскаму, паведамляецца: «З маленства далучыўся да традыцый барацьбы з царскай расейскай уладай (яго прадзед з матчынага боку, Урублеўскі, згінуў у паўстанні 1831 г., а дзед Высокі згінуў у паўстанні 1863 г.), яшчэ вучнем пачаў удзельнічаць у Беларускай грамадскай працы, а з 1909 г. супрацоўнічаючы ў газеце «Наша Ніва». У Пецярбурзе з 1912 г. кіруе беларускімі студэнтамі. У 1913 г. рэдагаваў зборнік «Раніца» і быў прадстаўніком ад беларусаў на падпольнай студэнцкай канфе-

К. ДУЖ-ДУШЭЎСКІ разам з жонкай. Вільня, 1919 г.

рэнцы. У 1915 г. разам з Тарашкевічам і Будзькам рэдагаваў газеты «Дзянішча» і «Светач». У 1916 г. удзельнічаў у так званым Усерасійскім дэмакратычным з'ездзе ў Пецярбурзе, а ў Менску разам з іншымі арганізаваў газету «Вольная Беларусь». У 1916—1919 гг. удзельнічаў ва ўсіх беларускіх канферэнцыях і з'ездах. У 1919 г. разам з іншымі арганізаваў у Вільні газету «Беларуская Думка» і быў членам яе рэдакцыі. У 1918—1921 гг. актыўна ўдзельнічаў у арганізаванні Беларускай Рэспублікі; у 1919 г. быў старшынёй Беларускай Рады Вільні і Гародні, пазней прадстаўніком беларусаў Прыбалтыкі, адным з беларускіх міністраў. У 1919 г. нейкі час працаваў у Менску, пасля ў Вільні, дзе быў адным з арганізатараў кааператывага саюза.

У 1922 г. рэдагаваў у Коўне «Беларускі сцяг»; у 1923 г. разам з В. Ластоўскім і інш. арганізаваў у Коўне Беларускі Цэнтр, а ў 1923—1927 гг. з Ластоўскім рэдагаваў часопіс «Крывіч»; у 1933—1936 гг. рэдагаваў «Беларускі Асяродак».

Працаваў інжынерам па будаўніцтве ў міністэрстве замежных спраў Літвы з 1923 да 1931 г., а затым у міністэрстве транспарту. Пабудаваў у Літве многа вялікіх будынкаў (кіно «Метрапалітэн» у Коўне, фабрыку беконаў у Панявежы, халадзільнікі «Майстас» у Клайпедзе і інш.). У 1929 г. з інжынерамі Гаршва і Гайгалісам рэдагаваў часопіс «Тэхніка і гаспадарка». Надрукаваў палітоўскую артыкул «Беларусы і Вільня» — 1934 г. (псеўданім

К. Гудас), падручнік будаўнічых работ — 1930 г., «Паліва для ацяплення» — 1935 г. і інш.; у перакладзе на беларускую мову «Падручнік гісторыі Вівэра — 1925 г., «Батаніка» Зяленскага — 1924 г. і інш. Супрацоўнічаў, акрамя беларускай, яшчэ ў нямецкай і расейскай прэсе. Падпісваўся К. Гудас, К. Д., Кл. Д., Ка Дэ і інш.».

У 1940 г. з узнікненнем Савецкай Літвы Душэўскі ў новых варунках працягвае паспяхова працаваць у галіне свайго прафесійнага будаўніцтва. Але хваля арыштаў беларускіх дзеячаў на падставе неабгрунтаваных абвінавачванняў, характэрная для Беларусі ў трыццатых гадах, дакацілася і да Коўна. Сярод многіх іншых яе ахвяраю стаў і Душэўскі. Ён быў арыштаваны і знаходзіўся ў астразе ў Коўне. З пачаткам вайны зняволеных не паспелі вывезці на ўсход і такім чынам ён апынуўся на волі. Але не даўга. За дапамогу савецкім грамадзянам, як паведамляе Літоўская савецкая энцыклапедыя 1966 г., ён быў арыштаваны нямецка-фашысцкімі захопнікамі і накіраваны ў канцэнтрацыйны лагер у Праванішках. Вярнуўся дамоў толькі пасля вызвалення тэрыторыі Літвы ад акупантаў. Аднак і пасля вызвалення нягоды яго жыцця на гэтым не скончыліся. Ён быў зноў рэпрэсаваны. Толькі г. зв. адліга сярэдзіны п'яцідзясятых гадоў прынесла яму ўрэшце канчатковае вызваленне. Засталося толькі надломленае здароўе ды ў вачах уладаў нейкая

невывразная «цёмная пляма на жыццёвым...».

Аўтар артыкула ў згаданай ужо літоўскай энцыклапедыі 1966 г. дыпламатычна абмянае гэты адрэзак яго жыцця. Даведваемся толькі з гэтай крыніцы, што ён зноў актыўна ўключыўся ў сваю прафесійную працу будаўніка. Працаваў дацэнтам на будаўнічым факультэце Ковенскага ўніверсітэта і галоўным інжынерам праекта ў інстытуце «Літбудпраект». Найважнейшыя працы Душэўскага ў пасляваенным перыядзе — гэта карпусы фабрыкі «Пяргалі», Таўрагскай фабрыкі цэглы, дахоўкі і дрэнажных труб; ён таксама адзін з аўтараў станкабудаўнічага завода «Жальгірыс» у Новай Вільні.

Памёр Душэўскі ў 1959 годзе, ва ўзросце 68 гадоў.

Біяграфічны матэрыял пра Дуж-Душэўскага амаль зусім не распрацаваны і чаканне свайго даследчыка — аб'ектыўнага, без дагматычных комплексаў, без кан'юктурнай абмежаванасці. Душэўскі ўяўляе сабой яшчэ адну цікавую постаць з каторы дзеячаў беларускага вызваленчага руху, вартую ўвагі нашых сучасных даследчыкаў, пры гэтым постаць, цесна звязаную з суседняй братам нам Літвой.

Мэта гэтай публікацыі будзе дасягнута, калі яна дапаможа знайсці напрамак далейшых пошукаў. Значнасць асобы Клаўдзія Дуж-Душэўскага дазваляе меркаваць аб мэтазгоднасці стварэння пра яго грунтоўнай маннаграфіі з асвятленнем яго дзейнасці і як будаўніка, і як грамадскага дзеяча.

Лявон ЛУЦКЕВІЧ,
г. Вільня.

ЛЁС НАШАЙ СПАДЧЫНЫ

Час вярнуць нацыянальныя гістарычныя каштоўнасці з суседскіх сховаў

С ПРАДВЕКУ ўсе дзяржавы і народы беражліва збіралі і захоўвалі сваю гістарычную спадчыну, рупліва стваралі, як мы сёння гаворым, «банк інфармацыі» аб сваім мінулым. Рабілі гэта і мы, але драматычны лёс нашай зямлі не спрыяў поспеху справы. Войны і іншыя навалы знішчалі набыткі, савецкая дзяржава не праяўляла патрэбнага клопату пра нацыянальныя архівы, бібліятэкі, музеі. Таму ў нашых сховішчах шмат чаго не хапае. Прышоў час выпраўляць хібы, вяртаць страчанае і думаць пра будучыню.

Вяртанне страчаных нацыянальных каштоўнасцей — для Беларусі актуальная праблема. Яна можа разглядацца ў двух аспектах: фактычнае вяртанне ў рэспубліку гістарычных рэліквій, што аказаліся па-за яе межамі, і збор звестак пра тое, што загінула альбо па розных прычынах не можа быць вярнута. Справу вяртання спадчыны трэба паставіць на трывалую аснову дзяржаўнай праграмы. Пытанне пра вяртанне гвалтоўна вывезеных з Беларусі гістарычных каштоўнасцей павінна быць узнята на ўзровень Саюза і міжнародных кантактаў. Але ў тых выпадках, калі матэрыялы вывезены на законных падставах (напрыклад, продаж), застаецца толькі спадзявацца на дамоўленасць з сённяшнімі ўладальнікамі.

Цяжкасці ўзнікнуць з матэрыяламі, звязанымі з дзейнасцю беларускіх асяродкаў па-за межамі БССР. Тут, відаць, давядзецца разлічвацца на ўзаемны абмен, капіраванне. Найпершым нашым клопатам у гэтым напрамку, безумоўна, павінна быць Вільня — колішняя сталіца старажытнай беларускай дзяржавы. Вільня на пачатку стагоддзя была цэнтрам беларускага нацыянальнага адраджэння. Шэраг знакамітых людзей шчыравала там на ніве беларускай культуры, працавалі палітычныя і грамадскія арганізацыі, рэдакцыі газет і часопісаў, асветныя, культурныя і навуковыя ўстановы. Дзякуючы высілкам братоў Луцкевічаў быў створаны і паспяхова дзейнічаў Віленскі беларускі музей. Пасля смерці Івана Луцкевіча ў 1919 г., як вядома, музею было нададзена яго імя. Каштоўныя гістарычныя зборы музея заслужоўваюць высокай ацэнкі. Але мне хацелася б звярнуць увагу на тую карпатлівую і адказную працу, якую праводзіў музей, каб збіраць у свае фонды матэрыялы палітычнага, грамадскага і культурнага жыцця віленскага асяродка беларусаў. Па-за ўвагай працаўнікоў музея не заставалася ні адна значная падзея, ні адзін адметны чалавек. Трэба зазначыць, што такімі адказнымі адносінамі да збору гістарычнай спадчыны характарызаваўся большасць беларускіх дзеячаў у тагачаснай Вільні. Напрыклад, Ластоўскі, паехаўшы ў Мінск на канферэнцыю па рэформе правапісу беларускай мовы ў 1926 г., сабраў усе яе матэрыялы і нават запіскі, якія атрымаў ад знаёмых, перадаў іх у музей, таму яны і захаваліся да нашага часу. Сюды перадаваліся рукапісы твораў, тэксты артыкулаў, выступленняў, палітычныя дакументы. Хацелася б, каб такая праца была добрым прыкладам для ўсіх нас сёння. Наогул, я лічу, што самаахвярная дзейнасць стваральніка Віленскага беларускага музея Івана Луцкевіча павінна быць ўшанавана ў Беларусі. Яго імя можна было б надаць Дзяржаўнаму музею рэспублікі.

У 1946 годзе віленскі беларускі асяродак быў знішчаны. Фонды музея параскідалі па розных сховішчах, у большасці яны папалі ў летувіскія музеі і архівы. Толькі на пачатку 60-х гадоў невялікая доля з архіўнай часткі музея трапіла ў Беларусь. 300 спраў з дакументамі пераважна палітычнай дзейнасці беларускіх арганізацый, сярэд і рэдакцыя газеты «Наша Ніва», цяпер за-

хоўваюцца ў нашым архіве-музеі. Значная частка рукапіснага аддзела музея імя І. Луцкевіча знаходзіцца зараз у фондзе № 21 бібліятэкі Летувіскай Акадэміі навук. Многа чаго асела ў асабістых архівах. Добра было б сістэматызаваць усе звесткі пра фонды музея, знайсці інвентарныя кнігі і выдаць грунтоўны даведнік. Трэба дапамагчы сучасным віленскім беларускім суполкам дабіцца ўзнаўлення ў Вільні гэтага асяродка беларускай культуры ў Базыльянскіх мурах. Беларускі музей мог бы стаць цэнтрам збору і захоўвання беларускіх матэрыялаў у сучаснай Вільні. Можна было б наладзіць перадачу часткі матэрыялаў нам, арганізаваць капіраванне. У сваю чаргу і нашы музеі, бібліятэкі, архівы маглі б дапамагчы віленчукам, перадаўшы частку сваіх матэрыялаў, скажам, дублетныя экзэмпляры, копіі.

ПА-ЗА НАШАЙ УВАГАЙ не можа застацца плённая праца беларусаў у Латвіі. У дасавецкі час там актыўна дзейнічалі беларускія арганізацыі, існавалі перыядычныя выданні, выходзілі кніжкі. Гэтых матэрыялаў зараз зусім мала ў Беларусі. Дзякуючы дапамозе Сяргея Панізініка і Міхася Кенькі нам удалося себ-тое сабраць у архіве-музеі. Спадзяёмся, што дапамогуць у гэтай справе і беларускія суполкі ў Латвійскай рэспубліцы.

Асобна трэба сказаць пра Маскву і Ленінград. Сучасная і былая сталіцы вялікай дзяржавы сканцэнтравалі ў сабе культурныя багацці розных народаў, у тым ліку і беларускага. Не скарэ, што частка гэтых каштоўнасцей была вывезена з Беларусі самавольна. У гэтых гарадах, пачынаючы з часоў народніцкага руху, дзейнічалі беларускія арганізацыі, аб якіх таксама захаваліся дакументы. Шмат звестак пра Беларусь праходзіць і па афіцыйнай дакументацыі. У свой час там жылі, працавалі ці вучыліся многія вядомыя людзі нашай зямлі. Безумоўна, тое, што вывезена ад нас, трэба было б вярнуць, як гэта прынята ў цывілізаваных народаў. Усё ж астатняе, відаць, трэба выяўляць, весці ўлік і капіраваць, альбо нейкім іншым чынам дамагацца яго перадачы. Апошнім часам першы крок да вырашэння гэтага пытання зрабіла Галоўнае архіўнае ўпраўленне пры СМ БССР. Ім падрыхтаваны да выдання па звестках Цэнтральнага каталога архіваў СССР даведнік пра беларускія дакументы ў цэнтральных дзяржаўных архівах Саюза, што знаходзіцца ў Маскве і Ленінградзе. Але ўся работа з гэтай інфармацыяй яшчэ наперадзе.

Ёсць беларускія дакументы таксама на Украіне. Хачу нагадаць пра беларускі аддзел музея Шаптыцкага ў Львове, захавальнікам фондаў якога быў І. Луцкевіч. Добра вядома і гісторыя з бібліятэкай Храптовічаў.

Цяжкі лёс катаржнікаў, перасяленцаў, вязняў ГУЛАГА звязан з многімі беларусамі з Сібіру, з Паволжам і іншымі далёкімі мясцінамі. І ўсюды там могуць быць знойдзены іх сляды, як, напрыклад, Ластоўскага ў Саратаве. Багата звестак пра ссыльных беларусаў у Іркуцкім абласным дзяржаўным архіве. Многае маглі б сказаць нам архівы КДБ і МУС...

Г ІСТОРЫЯ НАШАЙ ЗЯМЛІ звязана з суседнімі дзяржавамі. Найперш з Польшчай і Чэхаславакіяй. Пра тое, што ў польскіх архівах ды бібліятэках матэрыялаў, маючых дачыненне да Беларусі, бадай што больш, чым у нашых, ведаюць многія даследчыкі. Да гэтага часу толькі асобныя навукоўцы выязджалі ў Польшчу для працы з дакументамі. Мэтанакіравана пытанне аб выяўленні і ўліку там беларускіх дакументаў пакуль што не вырашалася.

Чэхаславакія — гэта адна са славянскіх краін, якая здаўна спрыяла беларусам. Скарынінскія карані прааслалі ў пэўнай плейдзе беларускага студэнцтва, якое навучалася там у 20—30 гады. У Празе

працаваў эміграцыйны ўрад Беларускай Народнай Рэспублікі, пры ім існаваў багаты архіў і бібліятэка (па некаторых звестках, архіў знаходзіцца зараз у Парыжы). Інфармацыя пра дзейнасць пражскага асяродка беларусаў уяўляе для нас вялікую цікавасць. Доказ таму публікацыя У. Калесніка «Пражскі эпісталавы» у 9—10 нумарах часопіса «Польмя» за мінулы год.

Зусім нядаўна адкрыўся і яшчэ адзін напрамак у пошуку культурнай спадчыны. Маю на ўвазе супрацоўніцтва з беларускай эміграцыяй. Доўгі час бацькаўшчына не праяўляла амаль ніякага інтарэсу да жыцця сваёй дыяспары на Захадзе. Мы павінны прызнаць, што многа страцілі з-за таго, што ізалявалі сябе ад кантактаў са сваімі суродзічамі, якія воляю лёсу аказаліся па-за межамі роднай зямлі. Між тым нашы землякі далёка ад радзімы не страцілі сваёй нацыянальнай адметнасці, шмат што зрабілі для развіцця беларускай культуры і навукі, і не толькі ў сваім асяродку. Некаторыя іх гістарычныя даследаванні, бібліяграфічныя выданні аказаліся з навуковага пункту погляду больш грунтоўнымі, чымся нават выданні нашых акадэмічных інстытутаў. У навуковай бібліяграфіі, там, скажам, выкарыстоўвалася ўся літаратура, якая выходзіла ў свет, і ў нас і на Захадзе, а нашы выданні, як вядома, адлюстроўвалі толькі тое, што ўпісвалася ў рамкі кананізаваных ідэалагічных догмаў. Вялікую цікавасць уяўляюць і дакументы, сабраныя беларускай эміграцыяй, а таксама тая, што ўзніклі ў працэсе дзейнасці эміграцыйных арганізацый і асобных яе дзеячаў. Мы павінны быць удзячны тым беларусам, якія сваёй руплівай працай стварылі бібліятэку і музей імя Скарыны ў Лондане, інстытуты Беларускай навукі і культуры ў ЗША і Канадзе, беларускі музей у Леймэне і інш. Беларусам замежна вядома самаадданая дзейнасць на гэтай ніве айца Надсана, гаспадароў Вітаўта Тумаша, Зоры і Вітаўта Кіпеню, Я. Запрудніка, Міколы Панькова, Юры Папко і іншых. На бацькаўшчыне ж да гэтага часу мы зусім не збіралі матэрыялаў пра дзейнасць беларусаў у эміграцыі. Таму няма зараз у архівах, музеях і бібліятэках Беларусі рукапісаў вядомых беларускіх паэтаў Мясця Сяднёва, Наталі Арсенневай, Алеся Салаўя; няма ўспамінаў і публіцыстычных твораў. Праўда, адзін добры прыклад мы маем — вяртанне з Прагі ў Мінск архіва Міхала Забэйды.

Адарванымі ад Беларусі сталі не толькі эмігранты, але і тыя беларусы, што здавён жылі на роднай зямлі, а ў выніку перадзелу дзяржаўных межаў аказаліся ў складзе іншых дзяржаў. І да іх бацькаўшчына не праяўляла увагі і клопату доўгія гады. Быццам бы не існавала Беластоцкага краю ў суседняй Польшчы, скрозь населенага беларусамі. Можна, не гарэлі б сёння падпаўненны злой рукою праваслаўныя царквы на Беластоцчыне, калі б адчувалі нашы суродзічы ад БССР нейкую падтрымку і абарону. Добра, што ёсць па той бок мяжы сумленныя і адказныя людзі, якія дапамагаюць нам папаўняць сховішчы матэрыяламі пра жыццё беларусаў у Польшчы. Удзячны мы спадарам Юрыю Туронку і Сакрату Яновічу за клопат пра захаванне беларускай спадчыны ў Рэспубліцы Польшча, за тое, што і да нас трапілі звесткі аб развіцці беларускай культуры і грамадскага жыцця ў сумежнай дзяржаве.

Нельга не прыгадаць і навукоўцаў, перакладчыкаў з іншых краін, якія вывучаюць і прапагандуюць у свеце беларускую культуру. Іх праца на карысць узаемаўзбагачэння культур розных народаў для нас мае выключнае значэнне. Рука-

пісы перакладаў, артыкулаў, лекцый, перапіска тых, хто працуе ў галіне беларусістыкі, уяўляюць каштоўнасць для беларускіх архіваў і бібліятэк.

К РЫНІЦ ДЛІА ПАПАЎНЕННЯ сховішчаў рэспублікі новай гістарычнай інфармацыяй даволі багата. Галоўная праблема ў іншым — як арганізаваць працу практычна. Цяпер гэтым займаюцца дзяржаўныя архівы, музеі, бібліятэкі рэспублікі. Але іх сіл будзе недастаткова. На маю думку, узначаліць гэту адказную справу мог бы Нацыянальны навуковы і культурна-асветны цэнтр імя Скарыны, які ствараецца зараз пры АН БССР. Тут у далейшым мог бы сфарміравацца банк інфармацыі пра беларускія матэрыялы па-за межамі Беларусі, найлепш з выкарыстаннем тэхнічных носячых інфармацыі і механізаванага пошуку патрэбных звестак. Прымаць удзел у гэтай працы можа і нядаўна створанае згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына».

У рэспубліцы зараз 32 дзяржаўныя архівы прафесійна займаюцца зборам, захаваннем і выкарыстаннем дакументаў, якія ўтвараюцца ў працэсе дзейнасці дзяржаўных устаноў, грамадскіх арганізацый, структур народнай гаспадаркі, адукацыі, культуры і г. д. У адпаведнасці з існуючым законам усе яны павінны праз пэўныя тэрміны перадаваць свае найбольш змястоўныя дакументы на дзяржаўнае захаванне. Так у нас было доўгія гады. А вось зараз складваецца зусім іншая сітуацыя. Перамены ў нашым жыцці ажывілі грамадзянскую актыўнасць людзей. Утвараюцца новыя грамадскія рухі, партыі, плыні, арганізацыі. Некаторыя з іх ужо аформіліся структурна, занялі сваё сталае месца ў палітычным жыцці рэспублікі. І трэба, каб яны пакінулі свой след для гісторыі ў дакументах. Дзяржаўныя архівы не ўмеваюцца ва ўнутраныя справы гэтых арганізацый са сваімі парадамі аб вядзенні і захаванні архіваў. Але неабходна звярнуць іх увагу на тое, каб за клопатамі сённяшняга дня новыя грамадскія палітычныя структуры не забывалі і пра гэта. Тое ж самае хацелася б сказаць і пра так званы нефармальны друк. Добрую справу маглі б зрабіць і рэдакцыі газет, часопісаў, радыё і тэлебачання. Акрамя афіцыйнай дакументацыі, у сродкі масавай інфармацыі паступае мноства пісем грамадзян. Сёння гэта крыніца інфармацыі пра мінулае і сучаснае жыццё, якой дзяржаўныя ўстановы не мелі ніколі.

Цікавы лёс кожнага чалавека, а тым больш цікавыя падзеі, якія аб'ядноўваюць многіх людзей. Прывычнымі для нас сталі дэманстрацыі, мітынгі. І пра іх павінны быць пакінуты звесткі.

Летась Беларусь першы раз шырока ўшанавала памяць свайго выдатнейшага сына — Францыска Скарыны ў сувязі з 500-годдзем яго нараджэння. Адушмелі святочныя дні, але мала хто з арганізатараў свята падумаў пра тое, каб сабраць недзе і афіцыйныя дакументы, і ўсе рэкламныя матэрыялы, паштоўкі, маркі, выдадзеныя да гэтых дзён. Дзякуючы Міністэрству культуры, найбольш яго супрацоўніцы Н. Загорскай, удалося сабраць частку матэрыялаў, але было б лепш, каб у арганізацыйны камітэт свята ўваходзіў і прадстаўнік дзяржаўнай архіўнай службы. Хочацца падзякаваць Аляксею Каўку за яго прапанову сфатаграфаванне калы помніка Скарыне на свяце ў Полацку ўсіх знакамітых гасцей. Сёння мы маем у архіве гэтыя фотаздымкі. Думаю, што яны зацікавяць каго-небудзь у будучым.

Перажылі мы летась і першыя амаль дэмакратычныя выбары, якія і цяпер яшчэ не ўсюды завяршыліся. Галоўнае архіўнае ўпраўленне пры Савецкім Міністэрстве рэспублікі рэкамендавала архівам правесці збор агітацыйнай выбарчай дакументацыі. Мы прасілі супрацоўнікаў, сваіх знаёмых прыносіць да нас лістоўкі, плакаты, аб'явы, якія раскрываюць увесь спектр палітычных сіл, што прынялі ўдзел у выбарах, іх платформы і метады дзейнасці.

Каштоўнасць для гісторыі ўяўляюць асабістыя архівы. Большасць людзей на працягу свайго жыцця збірае і захоўвае звесткі пра сябе — асабістыя дакументы, фотаздымкі, пісьмы, кнігі. Яны выяўляюць неардынарнасць асобы, яе спецасабілівасць і непаўторнасць. Нішто не дасць такога поўнага ўяўлення пра чалавека, як яго архіў. Таму архіўныя ўстановы пастаянна займаюцца пошукамі і арганізацыяй перадачы на дзяржаўнае захаванне такіх матэрыялаў пра людзей на-

вукі, культуры, палітычных дзеячаў. Пісьмы, паштоўкі, фотаздымкі захаваныя ў асабістым архіве, будуць нагадваць пра той асяродак, у якім праходзіла жыццё чалавека, захавваюць памяць аб дарагіх яму людзях, ці, наадварот, пра тое, што ўскладняла ягонае жыццё. Так, як, скажам, сёння расказваюць апублікаваныя пісьмы Уладзіміра Караткевіча пра драматызм творчага і асабістага лёсу пісьменніка. І мы лепш разумеем яго творчасць.

УСЯ ВЯЛІЗНАЯ, карпатлівая работа па зборы і захаванні спадчыны мае сэнс толькі тады, калі тое, што ёсць, выкарыстоўваецца дзеля карысці грамадства. Таму, безумоўна, маюць рацыю ўсе тыя, хто выступае супроць усялякіх «спецхранаў» і «спецфондаў». Але ёсць і іншыя праблемы гэтай справы, Яшчэ і сёння мы не можам як след усвядоміць, што інфармацыя ў сучасным свеце стала матэрыяльнай сілай. Таму ва ўсіх цывілізаваных краінах наяўнасць і магчымасць хуткага пошуку інфармацыі ўспрымаюцца як найбольш каштоўнае нацыянальнае багацце. І такі падыход прымяняецца не толькі да навукова-тэхнічнай, але і да рэтраспектыўнай (гістарычнай) інфармацыі. Вучоныя-гісторыкі не сядзяць там у архівах месяцамі, а, то і гадамі, каб знайсці і перапісаць неабходныя звесткі. Да іх паслуг ЭВМ і тэхніка для капіравання.

Людзі з высокімі вучонымі ступенямі павінны марнаваць свой час на тое, каб высветліць, напрыклад, у якой бібліятэцы ці архіве ў Мінску ёсць патрэбныя дакументы, газета, часопіс. А ці не лепш было б, каб у кожным сховішчы былі даведнікі не толькі пра свае матэрыялы, але і пра фонды іншых сховішчаў? Каб такія даведнікі можна было б свабодна набыць для асабістага карыстання? У нас жа большую частку свайго жыцця вучоны страчвае на пошук інфармацыі на першай ступені, а для навуковага аналізу і развіцця самой навукі застаецца менш часу і сіл. У выніку страчвае не толькі чалавек, але найперш усё наша грамадства. Пошук інфармацыі на першай ступені, на маю думку, павінен рабіць малодшы навуковы персанал, а імяна супрацоўнікі архіваў, музеяў, бібліятэк. Трэба забяспечыць гэтыя ўстановы неабходнай колькасцю кадраў, каб яны маглі больш увагі аддаваць складанню даведнікаў, каталогаў, вопісаў, арганізацыі іх выдання. Кожная чытальня зала павінна быць забяспечана тэхнічнымі сродкамі капіравання. Добра было б архівам і бібліятэкам мець ксеракопіі найбольш цікавых матэрыялаў для выдачы даследчыкам для хатняга карыстання.

Час сур'ёзна падумаць пра тое, каб сабраць у рэспубліцы ў арыгіналах ці копіях беларускі перыядычны друк. Неабходна адшукаць і скапіраваць у Маскве ўсе экзэмпляры даваеннай «Літаратуры і мастацтва», бо зараз поўнага комплекту ў рэспубліцы няма.

Магчымасці для найбольш эфектыўнага выкарыстання спадчыны забяспечыла б шырокае прымяненне тэхнічных сродкаў запісу і пошуку інфармацыі ў галіне культуры. Дзяржаўныя архівы, музеі, бібліятэкі павінны быць імі забяспечаны ў дастатковай колькасці.

На заканчэнне хацелася б яшчэ раз падкрэсліць, што збіраць і прапагандаваць гістарычную спадчыну сёння для нас жыццёва неабходна. Паказаўшы сваёму разняверанаму народу тое, што ён мае слаўнае мінулае, глыбокія гістарычныя карані, мы сцвердзім купалаўскую мару пра пачэсны пасады Беларусі між іншымі народамі. Нацыянальная кансалідацыя, умацаванне нацыянальнай самасвядомасці ўяўляюцца мне найбольш рэальным шляхам да лепшай будучыні.

Ганна СУРМАЧ,
дырэктар Цэнтральнага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва БССР.

СЛОВА ПРАЎДЗІВАЕ, МУЖНАЕ

Кнігі Мікалая Чаргінца карыстаюцца ў чытачоў папулярнасцю. Пра што ён ні пісаў — пра справы работнікаў крмінальнага вышуку, пра гераізм воінаў, якія не па сваёй волі аказаліся ў далёкім Афганістане, — ён нічога не «сачыняе». Яму не трэба гэтага рабіць. Генерал-маёр міліцыі М. Чаргінца пачынаў інспектарам крмінальнага вышуку, працаваў на розных аддзелах пасадак, тры гады выконваў інтэрнацыянальны абавязак у ДРА. Таму і ўсе яго героі — з самага жыцця.

Гэта неаднаразова падкрэслівалася ў час творчага вечара М. Чаргінца ў Доме літаратара. Пра тое ж, што талент пісьменніка знаходзіць жаданую дарогу да чытацкіх сэрцаў і душ, найлепей сведчыла перапоўненасць залы. Пра М. Чаргінца — пісьменніка, чалавека, работніка міліцыі — на вечары гаварылі народны пісьменнік Беларусі І. Шамякін і генерал-маёр, ваенны пракурор А. Шлюкаў, А. Суляймаў і С. Законнікаў, У. Жыжэнка і У. Някляеў, М. Герчын і А. Жалызоўскі, У. Гніламедаў і дырэктар Беллітфонду В. Вільтоўскі і іншыя.

Фота Ул. КРУКА.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

НЕ САРОМЦЕСЯ ДЭТЭКТЫВАЎ!

Мушу пісаць ліст, таму што бачу, як марудна выконваецца «Закон аб мовах у Беларускай ССР». У мяне прапаноўва. Цяпер такі час, што людзі, відаць, стаміліся ад палітычнай барацьбы, занятыя эканамічнымі праблемамі, сталі ў доўгія чэргі за дэтэктывамі. Набыць, у гэтым ёсць рацыя, бо дэтэктыў дае нейкую разрадку. Мы ж, беларусы, чамусьці саромеемся выдаваць на беларускай мове кнігі так званага «папулярнага», масавага жанру. Але падумаеце, ці шмат куплялі б кнігі на рускай мове, калі б на гэтай мове выдаваліся толькі тво-

ры рускіх класікаў і сучасных пісьменнікаў? Калісьці я навучыўся чытаць папольску (не ведаючы як след беларускай мовы) толькі таму, што купляў польскія дэтэктывы. Я вельмі паважаю творы многіх беларускіх пісьменнікаў (сістэматычна чытаю на беларускай мове дзесьці з 1983 г., пачаўшы з твораў Васіля Быкава і Уладзіміра Караткевіча) і лічу, што і можна і трэба выдаваць паралельна і класіку, і кнігі «масавага» накірунку. Успомніце, як хутка разышліся кнігі з серыі «Замежны дэтэктыў» і «Замежныя фантастыка!» Тым

больш, што ва ўмовах рыначных адносін трэба неяк выкручвацца.

Выпусціце «Тры мушкетёры» ці серыю з кнігі Джэймса Чэйза накладам у паўмільёна і паглядзіце, ці будзе яны ляжаць на паліцах. Жыхары рэспублікі вельмі хутка авалодаюць беларускай мовай. А праз пару гадоў пачнуць чытаць і класіку, таму што прызвычаліца чытаць па-беларуску. Гэта, канечне, не адзіны шлях да нашага Адраджэння, але вельмі важна ў сучасных умовах.

Яшчэ адна заўвага. Трэба

больш выдаваць твораў праўдзівых беларускіх гісторыкаў, бо праз праўдзівую гісторыю сваёй Айчыны з'явіцца і любоў да яе. А пакуль «Старажытнае Беларускае» Мінолы Ермаловіча выйшла накладам усяго толькі 20 тысяч экзэмпляраў. Я здолее набыць яе таму, што загадаў аформіць падпіску. Ведаю многіх, хто так і не змог на яе натрапіць. Тое ж з кнігай Кастуся Тарасова «Памяць о легендах белорусской старины».

Да Адраджэння вядуць многія шляхі, і ўпуснаць хоць адзін з іх было б недаравальнай памылкай.

В. КІРЫК,
інжынер.

г. Гомель.

замест «Спадчыны», Канфлікт!

Дырэктар бібліятэкі (камуніст) патрабуе ад бібліятэкара (веруючага) правесці мерапрыемства па атэстычнымых выхаванні. Канфлікт!

Такія канфлікты былі заўсёды ў нашай таталітарнай дзяржаве. Але да адменна шостага артыкула Канстытуцыі ўсе былі вымушаны мець двайную мараль: для сябе і для працы. Цяпер жа закон павінен абараніць сумленне кожнага супрацоўніка культустанова!

Уладзімір СУХАПАР,
бібліограф.

г. Брэст.

ЗАКОН ПАВІНЕН АБАРАНІЦЬ...

Прачытаў артыкул Я. Цумарава «Якую культуру абараніць закон?» у «ЛіМе» ад 5.04.91 г. Згодны з аўтарам. Асабліва спадбалася прапаноўва: «Партыям і грамадскім арганізацыям, якія ставяцца на мэце палітычную дзейнасць, забараняецца ў якой бы ні было форме дамагацца ад суб'ектаў культуры творчасці і аб'ектаў культурнай дзейнасці прапаганды класавых і партыйна-палітычных дактрын». Вельмі добра!

Але далей ідуць словы, якія я не зусім зразумеў: «Тыя абмежаванні, якія вы-

значаны вышэй у адносінах да культуратворчай дзейнасці, не распаўсюджваюцца на культурна-асветную дзейнасць грамадзян, калі яна не з'яўляецца асновай або часткай службовай дзейнасці ў дзяржаўных установах культуры».

Справа ў тым, што непазбежны канфлікты паміж начальнікамі-камуністамі і падначаленымі - некамуністамі (ці наадварот). Наогул, гэтыя партыі і пункты гледжання ўзяў толькі для прыкладу. Канфлікты, якія датычаць прапаганды розных ідэалогій. Напрыклад, загад-

чык аддзела культуры райвыканкома (камуніст) патрабуе ад дырэктара ГДК (некамуніста) правесці тэматычны вечар «Слава Вялікому Окцябрю!». Канфлікт!

Дырэктар ДК (камуніст) вырашыў правесці вечарыну да санацічнага рэфэрэндуму «Союз нерушимый», а ўдзельнікі мастацкай самадзейнасці (сябры БНФ) адмаўляюцца ад дапамогі яму. Канфлікт!

Дырэктар ЦЭС (камуніст) патрабуе ад бібліятэкара (некамуніста) выпісаць часопіс «Політэскай і сабеседник»

ВОСЬ ТАКІЯ ФАКТЫ

Вымусіў мяне ўзяцца за пера артыкул члена Саюза журналістаў ССР Л. Царанкова, змешчаны сёлета ў № 3 часопіса «Політэскай і сабеседник» пад назвай «Унія была ненавістна народу». Не буду абліваць брудам гэтую пісаніну і гэтага «журналіста», як робіць ён у адносінах да артыкула М. Хаўстоўіча «Скасаванне уніі» («ЛіМ» ад 5.10.1990 г.). Але некалькі думак выкажу, бо цяжка чытаць хлусню пра наша мінулае, асабліва сёння, калі ідзе працэс адраджэння нацыянальнай свядомасці беларусаў.

Л. Царанкоў вельмі абурэцца, што М. Хаўстоўіч у сваім артыкуле спасылваецца толькі на два факты з гісторыі, распавядаючы пра скасаванне уніі. Але ж сам журналіст наогул не прывёў ніводнага факта ў докз сваіх думак.

Далей. Усіх, хто цікавіцца пытаннем адраджэння нацыі, аўтар адрознівае і ідэйнымі учаснікамі прадатэлей Родины — і не менш! Гэта ўжо сур'ёзнае абнавачанне, але ж ніводнага прозвішча аўтар не называе. Так што любі, хто зацікавіцца

гісторыяй уніі, аўтаматычна залічваецца ў разрад вучняў здраднікаў. Знаёмая песня ўсё яшчэ гучыць...

Словам, на Беларусі з'явіўся яшчэ адзін саматужны «гісторык», які на дзвюх старонках часопіса «ПС» здолее зрабіць некалькі «адкрыццяў» у гістарычнай навуцы. Першае: «...белорусский народ отказывался от унии и переходил в православие без колебаний и поэтому без сопротивления и совершенно добровольно...» Другое «адкрыццё»: «...протестовали против ликвидации унии и присоединения к православию не прихожане, а только унитарное духовенство...» І апошняе: «...ні один из императоров не ориентировал деятелей правительства на репрессию в отношении к «непокорным униатам», «...как видно из истории... в таких репрессиях не было никакой нужды». Аднак аднаму гэтаму гісторыку на прыкладзе уой жа вёскі Нача, пра якую, дарэчы, ён піша, што: «...не понадобилось принимать в отношении и населению Начи какие-нибудь репрессии...» Цытую архіўныя дакументы.

«1797 г. мая 8. — Предписание Павла I минскому губернатору о привлечении к суду крестьян д. Нача за попытку подать императору жалобу».

Г-н сапраўдны статскі советнік і міністр губернатара Корнеев. Во время, когда я останывился для ночлегу в д. Нача, жители оной во многом числе мужески и женска пола, собравшись скопом и заговором, в противность законов подавали мне какую-то бумагу в собственные руки, 3 чел. из сего зборища я велел взять капитану-отставнику под караул и отослать к суду, а вам предписываю наблюдать, дабы дело ними немедленно решено было и виновные в страх другим наказаны были на месте преступления.

Подлинный подписан собственною е. и. в. рукою тако: Павел».

І яшчэ дакумент. «1797 г. мая 12. — Решение Борисовского уездного суда о наказании крестьян д. Нача».

По указу е. и. в. Борисовский земский повятовый суд слушал рапорт борисовского же земского комиссара Вин-

центия Свентицкого, последовавший по имянному е. и. в. повелению, данному сего мая 8-го дня во время высочайшего шествия в д. Нача, лежащей в Борисовском уезде с препровождением крестьян 1-го д. Видрицы Силу Авсеева, 2-го д. Городка Трахима Асташкова да д. Начи Михайлы Иванова и суждению за учиненный ими противу высочайшего е. и. в. персоны скоп и заговор... судить их по законам и наказывать на месте, в страх другим, вследствие которого высочайшего е. и. в. имянного Указа в Борисовском земском повятовом суде определено, не имея надобности впаившим в преступление скопом и заговором Силе Авсееву, Трахиму Асташкову и Михайлу Иванову чинить допросов, а полагаюсь на точную силу высочайшего е. и. в. имянного Указа за смеюность, что крестьяне вышеупомянутых дерзнули... наказывать их кнутом, дав всякому по 31 удару. Не вырезав ноздри и не ставив указанные знаки, сослать в каторжную работу в Одессу...»

Вось такія факты. Застаецца толькі пажадаць падобным царанковым: пішыце лепей пра цяжкія становішчы працоўных на Захадзе. Праз архівы мы гэтую хлусню правярць не будзем.

А. АЛЯХОВІЧ,
кравязнаўца.

г. п. Крупкі.

беларускай гісторыі, культуры і пісьменства? Для беларусаў ён стаў бы сімвалам адраджэння нацыянальнай свядомасці.

Калі прапаноўвае накіраваць помнікі Тысячагоддзя Беларускай Дзяржаўнасці ў Полацку і Пантэона Славы ў Мінску знойдуць падтрымку ў грамадстве, то можна было б абвясціць конкурсы на лепшыя праекты. У іх працоўцы маглі б удзельнічаць гэтакаса і Беларускай мастацка-эмігрантскай, дойдзі і скульптары.

У. СКРАБАТУН.

г. Вентспільс.

УВЕКАВЕЧЫЦЬ НАШУ ДЗЯРЖАЎНАСЦЬ!

Здавалася б, у беларусаў няма праблем у справе манументальнай прапаганды. На беларускай зямлі стаіць тысяча помнікаў палеглым у другую сусветную вайну, у кожным беларускім горадзе — па некалькі помнікаў правадыру. Аднак помнікі другой сусветнай вайны, як і помнікі, прысвечаныя рэвалюцыі, грамадзянскай і першай сусветнай вайнам, а таксама Айчынай вайне 1812 года — гэта помнікі, так бы мовіць, нашай агуль-

най гісторыі. Атрымліваецца так, што на Беларусі няма ніводнага помніка ўласна беларускай гісторыі, а ёсць помнікі гісторыі дзяржаў, у склад якіх уваходзіла Беларусь. А суверэнная Беларусь павінна мець помнікі ўласнай нацыянальнай гісторыі. На маю думку, першым крокам на шляху увекавечвання нацыянальнай гісторыі мог быць помнік, прысвечаны Тысячагоддзю Беларускай Дзяржаўнасці ў Полацку, а магчыма, і два такія помнікі,

толькі рознага мастацкага вырашэння — у Полацку і Тураве (у горадзе незаслужана забытым). Такі помнік нагадаваў бы беларусам і ворагам беларушчыны, што народ наш займае годнае месца ў гісторыі еўрапейскай цывілізацыі, што ён такі ж дзяржаўны народ, як расейцы, немцы ці французцы.

А чаму б у Мінску не стварыць музей накішталт Пантэона Славы, дзе сабраць галерэю партрэтаў, бюстаў, скульптур выдатных людзей

ЯЕ ВІТАМІ І НА БЕЛАРУСІ

Ці карыстаецца народ якім крытэрыем адбору, калі тую ці іншую падзею ўласнай гісторыі пераўтварае ў нацыянальны сімвал? Ці залежыць гэта ад пазнейшай карыснасці гістарычнага факта, яго жыццяздольнасці? Або ў пэўны момант пачынае дзейнічаць невядомы ірацыянальны чынік, які ўзнімае да ўсенароднага ўшанавання падзею, якая ў канчатковым выніку спрычынілася да нацыянальнай катастрофы?..

У нейкай ступені да такіх падзей можна аднесці факт прыняцця Канстытуцыі 3 мая 1791 года. Яна пратрымалася ў дзеянні ўсяго крыху больш года. У сутнасці сваёй так і засталася нерэалізаванай. І, урэшце, з'явілася непасрэднай прычынай другога і трэцяга падзелу Рэчы Паспалітай, страты дзяржаўнай самастойнасці больш чым на стагоддзе. Але менавіта гэтая Канстытуцыя вельмі ўжо дзвесце гадоў аказвае магічны ўплыў на патрыятычны дух польскага народа, а ў свой час не меншае ўздзеянне мела яна і на беларусаў (прыгадаем, як узнісла адгукаўся пра яе Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч у сваіх тлумачэннях да перакладу эпапеі А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш»). Пад штардам Канстытуцыі змагаліся войскі Тадэвуша Касцюшкі, лучыліся паўстанцы Кастуся Каліноўскага.

Ухвала Канстытуцыі замацавалася ў памяці польскага народа (і амаль цалкам згублена ў іншых народаў Рэчы Паспалітай) як адзін з найслаўнейшых фактаў яго гісторыі, а дзень 3 мая і сёння — святы нацыянальны дзень нашых блізкіх суседзяў. Сутнасць гэтай святасці не паддаецца рацыянальным тлумачэнням. Бо памяць народа ў нацыянальную каштоўнасць ператворана само глыбіннае ўзрушэнне, якое ён адчуў у той дзень.

Тады, дзвесце год назад, нягледзячы на тое, што Канстытуцыя рыхтавалася ў таямніцы, прадчуванне пераменаў лунала ў грамадстве. Да рэформаў вяла сама логіка Чатырохгадовага союму. Союму, які шмат у якіх сваіх ухвалах даказаў жыццяздольнасць і патэнцыю дзяржавы да саманарывы. Усе чакалі... І вось 3 мая ад самага ранку ў Варшаве пачаўся незвычайны рух. З казармаў выршылі палкі жаўнераў, верхнікаў. На вуліцы выспаў люд — і заможны, і ўбогі. Выйшлі рамесніцкія цэхі, кожны пад сваёй харугвай, гарадская рада на чале з прэзідэнтам і віцэ-прэзідэнтам. Усе рушылі ў бок Замка. І гэта была не проста цікаўнасць. Усюды панавала ліхаманкавае чаканне, прадчуванне, што павінна адбыцца нешта надзвычайнае і нарэшце вырашыць іх лёс. Мяшчане хацелі быць найбліжэй да караля, да союму, сваёй прысутнасцю сведчылі, што справа ім неаб'якавая. Зала Пасольскай ізбы была перапоўнена: у галерэях сядзелі кабеты, на лавах — арбітры — лікам болей за тысячу. Перад маршалкаўскім бар'ерам стаялі князь Язэп Панятоўскі, генерал Галкоўскі, каралеўскі ад'ютант і нямала ўланаў, з супрацьлеглага боку каралеўскі трон быў аточаны афіцэрамі гвардыі. І вось некалькі хвілін па адзінаццатай у

залу ўвайшоў яго каралеўская мошч Станіслаў Аўгуст, Панятоўскі (ураджэнец Волчына, што каля Брэста). Яго прывіталі радаснымі галасамі. Адкрыў пасяджэнне маршалак Малахоўскі, адзін з аўтараў Канстытуцыі. Па некалькіх выступах быў адчынены праект. Канстытуцыя абвешчала вялікую рэформу ўсяго дзяржаўнага ладу Рэчы Паспалітай. Касавалася выбарная манархія і абвешчалася манархія спадчынная, што ў часы абсалютызму ўважалі за крок, неабходны для ўмацавання краіны. Канстытуцыя зрэфармавала сойм, скасавала права «ліберум вета», устанавіла «прававы» ўрад, які складаўся з прымаса і пяці міністраў. Узначальваў яго кароль. Таксама зацвярджаліся правы мяшчан, ухваленыя раней Чатырохгадовым соймам. Дзяржава брала на сябе правую апеку над сялянамі і абвешчала вольнасць усім іншавярцам-уцекачам нешляхецкага паходжання. Каталіцтва надалей было пануючым веравызнаннем, але сцвярджалася талеранцыя і ўрадавая апека іншым канфесіям.

Па адчыненні праекта Канстытуцыі пачалася дыскусія. Рэфарматарамі былі прадуманы ўсе хады, каб не дапусціць абструкцыі. У Ізбе быў створаны настрой такога патрыятычнага ўздыву, што выступленні апанентаў губляліся ў бязмежжы аднадушнага жадання рэформы. Кульмінацыяй пасяджэння 3 мая была прысяга Станіслава-Аўгуста.

Неўтаймаваная радасць, пачуццё надзеі на лепшае, прага волі — усё тады вылілася ў агульны шал. Калі ўсе рушылі да касцёла Св. Яна, каб адправіць урачыстае набавжэнства, натоўп падхапіў на рукі маршалкаў — Малахоўскага і Салегу і так іх унёс у храм. Гэта быў дзень грамадзянскага міру, адчування еднасці ўсіх слаёў пасольства. Адбыўся не толькі дзяржаўны пераварот — адбыўся пераварот у мысленні народа. Шляхта самаўласна, дзеля ўратавання айчыны саступіла частку сваіх правоў і прывілеяў мяшчанству. І гэта — пасля дзесяткаў год панавання анархіі. Шляхта дала першы прыклад сваёй ахвярнасці, які пасля неаднойчы паўторуць пад час крываваых паўстанняў за незалежнасць. Ці не ў Канстытуцыі 3 мая, ці, дакладней кажучы, у саміх падзеях 3 мая, тоіцца адна з крыніц сённяшняга польскага патрыятызму?!

Энтузіязм, з якім Канстытуцыя прымалася ў Варшаве, перадаваўся і на іншыя мясцовасці краіны — нават на тыя землі Беларусі, якія пасля першага падзелу адышлі да Расіі. Аршанскі падстароста Ігнацы Амольскі пісаў вядомаму рэфарматару са Шчорсаў (Наваградчына) Яўхіму Храптовічу, аднаму з інспіратараў Канстытуцыі: «У нашым краі нямнога знойдзецца асоб, якім не падабалася б канстытуцыя, нашы суседзі, як чутна, зайздросцяць нам і не могуць надзівіцца, што гэта здарылася так хутка і так прадумана».

Праз некалькі дзён пасля прыняцця Канстытуцыі, 8 мая 1791 года, адзначаліся імяніны Станіслава-Аўгуста. Беларускія пры-

хільнікі рэформы выкарысталі гэта, каб выказаць сваю радасць з нагоды прыняцця Канстытуцыі. Даваў баль К. Радзівіл, запрасіўшы да свайго палаца ў Варшаве ўсіх аўтараў Канстытуцыі. Былі ўрачыста ілюмінаваны Бярэсце, Гародня, Пінск. На Мінскай ратушы быў змешчаны вершаваны надпіс у гонар аднаго з ініцыятараў Канстытуцыі маршалка Станіслава Малахоўскага, дзе сцвярджалася, што «ўдзячныя нашчадкі» на доўгія гады захаваюць памяць пра сапраўдную дабрачыннасць і грамадзянскасць гэтага дзяржаўнага мужа. У друкарні базыльянаў у Мінску былі перадрукаваны на польскай мове і матэрыялы Чатырохгадовага союму, і сама Канстытуцыя 3 мая.

Можна было б і скончыць артыкул на гэтым светлым акордзе, калі б не тое, што Канстытуцыя 3 мая канчаткова скасавала дзяржаўную асобнасць Вялікага княства Літоўскага. Прыгадаем, што да ўхвалы Канстытуцыі Рэч Паспалітая была федэрацыяй дзвюх дзяржаў: Кароны і Княства, якія мелі супольнага караля і супольны сойм, але таксама і два асобныя ўрады (асобных гетманаў, канцлераў і г. д.) і вельмі шмат адметных устаноў. Канстытуцыя ж устанавіла адзін супольны ўрад і скасавала мноства беларуска-літоўскіх адметнасцяў. Уся Польшча з моманту прыняцця Канстытуцыі становілася адзінай дзяржавай. Праўда, на той час гэта было ўжо проста юрыдычнае афармленне таго, што, па сутнасці, здзейснілася значна раней. Трэба акцэнтаваць увагу на тым, што ў падрыхтоўцы Канстытуцыі брала ўдзел таксама і беларуска-літоўская шляхта. І сярод яе — Патошкі, маршалак Вялікі літоўскі, Матушэвіч, берасцейскі пасол. І нават апазіцыя, у якой былі і пасол віленскі Корсак, і пасол ашмянскі Хамінскі, і князь Сангушка, і такая постаць, як Казімір Саліга, маршалак канфедэрацыі літоўскай. Вядома, выступаючы супраць Канстытуцыі, яны больш клапаціліся аб захаванні ўласных прывілеяў, чым пра асобнасць беларуска-літоўскай дзяржавы. Асабліва гэта адчуваецца ў прамове Казіміра Салігі ў касцёле Св. Яна. Пад час пасяджэння сойму ён выступіў супраць Канстытуцыі. Аднак, калі яна ўсё ж была ўхвалена, згадзіўся на прысягу. І абгрунтаваў гэта тым, што «неадзінства і ўнутраны непаразуменні заўсёды былі прычынай бедаў» супольнай дзяржавы. І таму ён далучаецца да большасці, каб самому не быць прычынай падзелу краіны на варожыя станы.

Дык чым жа была Канстытуцыя 3-мая для Беларусі? Моцным акордам самачынным паланізацыі, што пачалася ў XVI стагоддзі, узмацнілася на канцы XVIII і працягвалася (з уздымамі і затуханнямі) да XX ст.? А, можа, калі б не падзел, калі б першая ў Еўропе і першая на беларускіх землях Канстытуцыя была рэалізавана, то гэта паскорыла б і наша нацыянальнае самаўсведамленне? Пытанні, якія патрабуюць сур'ёзнага аргументаванага адказу. І не ў кароткім юбілейным артыкуле, а ў навуковым даследаванні.

Святлана ГРАЧУХІНА,
Адам МАЛЬДЗІС.

Сяргей ПАНІЗНІК.
Фота аўтара.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

ЧАЛАВЕЧНАСЦЬ

НЕ МАЕ

НАЦЫЯНАЛЬНАСЦІ

На экраны кінатэатраў Масквы і Падмаскоўя з поспехам прайшлі прэм'ерныя паказы новай мініяцюры «Мір пакаю вам...», створанай творчай групай рэжысёра І. Жуноўскага на Цэнтральнай студыі дакументальных фільмаў.

Стужка прысвечана памяці беларускай дзядушкі Асі Дзенісенкі, якая ў 1958 годзе прыехала працаваць медыцынскай сястрой у Дагестан і праз пяць гадоў загінула ў гарах — у дарозе да хворых. Чалавечнасць не мае нацыянальнасці, — гэта ісціну пацвердзіла Ася сваім кароткім жыццём, назавушы панінуўшы памяць пра сябе сярод суровых горцаў Дагестана.

Сяргей КАСТЫРКА,
г. Масква.

ЛІТАРАТУРА,

КРЫЗІС I...

«Сучасная літаратура на фоне грамадскага крызіса» — пад такой назвай адбылася навукова-творчая канферэнцыя, арганізаваная саветам па крытыцы і літаратуразнаўстве Саюза пісьменнікаў СССР сумесна з Інстытутам сусветнай літаратуры імя М. Горькага Акадэміі навук СССР.

У яе рабоце прынялі ўдзел і прадстаўнікі Беларусі, вядомыя крытыкі і літаратуразнаўцы — дырэктар Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР В. Каваленка і загадчык аддзела выданняў і тэксталагіі гэтага Інстытута М. Мушынін.

Канферэнцыю яе арганізатары разглядаюць як адзін з этапаў у падрыхтоўцы да IX з'езда пісьменнікаў СССР.

ЧАСОПІС

ФАНТАСТЫКІ...

ПЕРШЫ У КРАІНЕ.

Мікалай Арэхаў, Яўген Дрозд, Юрый Брайдар, Мікалай Чадовіч, Наталля Новаш, Аляксандр Патупа... Калі вам гэтыя прозвішчы не шмат гавораць, дык у аўтараў фантастыкі яны, як кажуць, даўно «на слыху». І не толькі ў рэспубліцы, але і за яе межамі. Справа ў тым, што згаданы аўтары, гэтакасама як і некаторыя іншыя, сваімі творамі засведчылі: ёсць і паспяхова развіваецца свая, беларуская школа фантастыкі. Хоць, прызнацца, да нядаўняга часу прабыць дарогу да чытача ёй было не так і проста.

Паўтараем: да нядаўняга, бо цяпер на шляху беларускай фантастыкі, нарэшце, запалена зялёнае святло. Мінскае літаратурна-выдавецкае агенцтва «Зрыдан» пачало выпускаць спецыяльны часопіс «Фантакрыммега», першыдзясццю адзін раз у два месяцы, пачатковым тыражом сто тысяч паасобнікаў.

Цікава, што гэта ўвогуле першы часопіс адпаведнага профілю ў краіне. Зразумела, што свае першыя старонкі ён прадставіў беларускім аўтарам, хоць і не абмяжоваецца рэспубліканскімі «рамкамі».

У ГОНАР ВАЛЬНАЛЮБНАЙ КАНСТЫТУЦЫІ

Гісторыя Рэчы Паспалітай — гэта і наша гісторыя. Таму зусім слушна будзе беларусам адзначыць 200-годдзе Канстытуцыі 3 мая 1791 года, якой былі зацверджаны зялікія прагрэсіўныя змены ў краіне, своеасабліва «перабудова». Праўда, супраць «патрыятычнай партыі», якую стварыў прагрэсіўны шляхецка-буржуазны блок, паўсталі рэакцыйныя магнаты. Канфедэраты звярнуліся да Расіі на дапамогу. Зладзейства закончылася Трэцім падзелам Рэчы Паспалітай (1795).

Як водгук тых узнёслых і трагічных падзей высіцца на ўскрайку мястэчка Лявонпаль у Мёрскім раёне белая калона — арыгінальны помнік вальналюбнай Канстытуцыі.

А ўзвёў калону 22 жніўня 1791 года ўладальнік Прыдзвіння граф Ян Мікалаевіч Лапацінскі, сын пісара Вялікага княства Літоўскага. «Лявонпальскае калона» як помнік архітэктуры чакае свайго вяртання ў цывілізаваны свет. На ёй вісіць шыльда, што яна «ахоўваецца дзяржавай». Але пакуль што — толькі прыгожым гонкім бокам. Лявонпальцы думаюць выратаваць не толькі Калону Канстытуцыі, але і адрадыць само мястэчка, стварыць тут культурна-гістарычны цэнтр «Сядзіба Лапацінскіх», каб адгукнуліся нашчадкі пісара Вялікага княства з усіх канцоў свету.

Сяргей ПАНІЗНІК.
Фота аўтара.

Заснавальнікі:

САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказы сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратузнаўства і крытыкі: Алякс МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел літаратузнаўства і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-22-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65; Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ПУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыр ЛАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12